n. 15. 1827

PROEVE

EENER

OORDEELKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN DE BIJ

GEVACCINEERDEN WAARGENOMENE

KINDERZIEKTE,

benevens

EEN ONDERZOEK AANGAANDE HET WEZEN, DE OORZAKEN EN DE VOORBEHOEDING DEZER ZIEKTE,

DOOR

D[r]. ADOLF FREDERIK LÜDERS,

Koninklijk Deensch Geneesheer te Eckernförde, in het Hertogdom Sleeswijk, Lid der Koninklijke Geneeskundige Maatschappij te Koppenhagen.

VERTAALD EN MET EEN AANHANGSEL VERMEERDERD

DOOR

J. DE BRAUW,

Doctor in de Geneeskunde te Woerden.

TE LEYDEN, BIJ

C. C. VAN DER HOEK,

1827.

PROEVE

EENER

OORDEELKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN DE BIJ

GEVACCINEERDEN WAARGENOMENE

KINDERZIEKTE.

PROEVE

EENER

OORDEELKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN DE BIJ

GEVACCINEERDEN WAARGENOMENE

KINDERZIEKTE,

benevens

EEN ONDERZOEK AANGAANDE HET WEZEN, DE OORZAKEN EN DE VOORBEHOEDING DEZER ZIEKTE,

DOOR

Dr. ADOLF FREDERIK LÜDERS,

Koninklijk Deensch Geneesheer te Eckernförde, in het Hertogdom Sleeswijk, Lid der Koninklijke Geneeskundige Maatschappij te Koppenhagen.

VERTAALD EN MET EEN AANHANGSEL VERMEERDERD

DOOR

J. DE BRAUW,

Doctor in de Geneeskunde te Woerden.

TE LEYDEN, BIJ

C. C. VAN DER HOEK,

1827.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORBERIGT

VAN DEN

VERTALER.

Toen ik het werk, hetwelk ik het genoegen heb, hiernevens aan mijne land- en vooral mijne kunstgenooten aan te bieden, voor de eerste keer in de oorspronkelijke taal, waarin hetzelve geschreven is, las, bekroop mij dadelijk de lust, er eene Nederduitsche vertaling van te vervaardigen en in het licht te geven. Nog meer werd deze lust in mij opgewekt, toen ik kort daarna, de door de Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem, *in het jaar 1823 bekroonde prijsverhandeling, van den heer* Gittermann *te* Emden, *ter lezing bekwam. Ik zag daarin hetzelfde onderwerp in eenen verschillenden vorm behandeld, zoodat, ofschoon hier en daar, eenig gering onderscheid tusschen beider gevoelens en de resultaten uit deze mogt plaats hebben, er echter eene zoodanige overeen-*

komst

komst tusschen deze twee schrijvers gevonden wordt, dat men, indien men het niet beter wist, nu en dan in de verzoeking zoude geraken om te vermoeden, dat zij van elkanders waarnemingen en gevoelens kennis droegen. Aangenaam voorwaar moet dit hem *zijn, die het in eene zaak van zoodanige aangelegenheid voor zijn vaderland, ja voor de geheele menschelijke maatschappij, alleen om de waarheid te doen is. Het is immers nog niet lang geleden, dat men de zaak der voorbehoeding voor de kinderziekte, door middel der koepok-inënting, als uitgemaakt en ten eenenmale beslist beschouwde, en zietdaar, nu hoort men eerst uit de verte, als een langzaam naderend geluid, dat deze zaak, wel verre van op eenen vasten grondslag gebouwd te zijn, integendeel in hare diepste grondslagen werd aangetast, terwijl dra, ook in ons vaderland, het voorbehoedend vermogen der koepok-inënting, door het verschijnen der gewijzigde kinderziekte, eenen hevi-*

gen

gen schok ondervond. Wij vinden hiervan de eerste berigten, door de heeren Gysberti Hodenpijl *te* Rotterdam, Thomassen à Thuessink *te* Groningen, *en* Stipriaan Luïscius *te* Delft, *in het jaar 1818 bekend gemaakt, en na dien tijd verliep er bijkans geen jaar, of de zoogenaamde gewijzigde kinderziekte had in de eene of andere streek van ons vaderland, waar slechts de natuurlijke kinderziekte heerschte, plaats. Het kan niet ontkend worden, dat de koepok-inënting hierdoor eenen geweldigen schok ondervond, te meer, daar zij, die dezelve voorheen in het duister tegenstonden, thans openlijk in het veld traden en van het verschijnen der gewijzigde kinderziekte, bij hen, die te voren met koepokstof waren ingeënt geworden, gebruik maakten, om zoo mogelijk den laatsten slag aan de zoo zigtbaar uit den Hooge gezegend wordende ontdekking van den grooten* Jenner *toe te brengen. Dan ook hier behoort de ondervinding, deze groote leermeesteres-*

se

se van al hetgene tot de geneeskunde betrekking heeft, op den voorgrond te staan. Aan deze toch kan men zeggen, dat de geneeskundige wetenschappen derzelver bestaan en verderen voortgang te danken hebben, terwijl alle stelsels en redeneringen, die op loutere bespiegeling gegrond zijn, slechts in geringe aanmerking verdienen te komen. Dit dan zoo zijnde, is de pligt van ieder geneesheer, om alles, wat hij in zijne praktijk ondervindt en der mededeeling waardig is, niet voor zich zelven te houden, maar na eene rijpe overweging en behoorlijke schifting, bekend te maken. Vooral behoort dit bij alles, wat tot de koepok-inënting betrekking heeft, het geval te zijn, te meer, omdat men nog voor weinige jaren waande, dat deze stof uitgeput was, en het beveiligend vermogen der koepok-inënting, op eene vaste zuil gegrondvest, daarstond. Dan het is nu, helaas! maar al te veel bewezen, hoe weinig wij nog met deze gewigtige zaak bekend waren, waarom dan ook al-

les

les, hetgeen eenig licht hieromtrent verspreiden kan, eene dubbele waarde bezit. Gaarne had ik in dezen, mijne eigene ondervinding medegedeeld, dan ik mag mij gelukkig achten, hiertoe buiten staat geweest te zijn. Het is thans namelijk reeds meer dan twaalf jaren geleden, dat ik de eerste en eenigste Epidemie *van ware kinderziekte, welke gedurende mijn veertienjarig verblijf alhier heerschte, in de gelegenheid was, waar te nemen, en ofschoon dezelve van Januarij 1813, tot Februarij of Maart 1814 aanhield, kan ik gerustelijk verzekeren, dat er geen voorbeeld van gewijzigde kinderziekte bij hen, die te voren, of* gevaccineerd *geweest waren, of de ware kinderziekte gehad hadden, ter mijner kennisse gekomen is, hetwelk toch voorzeker wel zoude gebeurd zijn, indien zoodanig geval mogt hebben plaats gehad, te meer, omdat ook hier, vele tegenstanders van deze gewigtige kunstbewerking gevonden worden. Eene reden te meer, om hetgene ik door eenen buitenlander, op*

zulk

zulk eene duidelijke en waarlijk klassieke wijze, hieromtrent vond ter nedergesteld, aan het Nederlandsch geneeskundig publiek mede te deelen.

Ik zal dan nu in de eerste plaats, het werk van Lüders, *gelijk hetzelve daar ligt, den geëerden lezer in onze moedertaal doen kennen, terwijl ik daarna, bij wijze van Aanhangsel, eene korte vergelijking tusschen hetzelve en de bekroonde prijsverhandeling van* Gittermann *wil trachten daar te stellen.*

Dat dan deze arbeid, waaraan ik een gedeelte mijner snipperuren, van eene vermoeijende en bezige praktijk, toewijdde, tot uitbreiding der geneeskunde onder mijne landslieden verstrekken moge, en ook vooral dienstbaar moge zijn, om de erkende nuttigheid der koepok-inënting, op eene nog meer in het oog loopende wijze, voor het algemeen te doen blijken. De Almagtige zegene deze mijne geringe pogingen, en doe eenmaal ook te dezen opzigte, de duisternis voor het licht wijken!

OVER DE

GEWIJZIGDE KINDERPOKKEN.

Intellectus humanus in iis, quae semel placuerunt (aut quia recepta sunt et credita aut quia delectant) alia etiam omnia trahit ad suffragationem et consensum cum illis: Et licet major sit instantiarum vis et copia, quae occurrunt in contrarium, tamen eas non observat aut contemnit aut distinguendo summovet et rejicit, non sine magno et pernicioso praejudicio, quo prioribus illis syllepsibus autoritas manet inviolata.

(Bacon. Verulam. Nov. Org.)
Lib. I. 46.

INLEIDING.

Het onderwerp, hetwelk den inhoud der volgende bladen zal uitmaken, schijnt buiten *Engeland*, de opmerkzaamheid van deskundigen tot hiertoe niet in die mate tot zich getrokken te hebben, als het belang der zaak vordert; en toch ligt er den Artsen uit alle landstreken alles aan gelegen, dat de grootste ontdekking, welke ooit uit hunne wetenschap ten nutte der menschheid is voortgevloeid, op eene oordeelkundige en grondige wijze nader onderzocht worde: want eenige opstellen in Duitsche Tijdschriften, hebben de zaak slechts ter loops kunnen aanroeren; maar bovenal vorderde het belang der Regeringen, die het toch niet alleen om de vermeerdering der Inwoners, maar ook wel degelijk om derzelver gezondheid en geluk te doen is, en welk belang zoo zeer, met het staan of vallen van het beveiligend vermogen der koepok-inënting verbonden is, dat een zoodanig onderzoek plaats had. Hetgene reeds voor lang uit alle oorden vermeld is, kan niet langer ontkend worden, even zoo min als men, gelijk dit door velen uit ongepasten ijver voor de koepok-inënting geschied is, alle pokken, die

men

men bij *Gevaccineerden* waarneemt, voor valsche pokken verklaren, of de schuld der mislukking op de Inënters kan werpen, terwijl men aan den anderen kant even zoo verkeerd handelt, wanneer men de koepok-inënting voor verloren houdt, en wederom van de voordeelen der inënting van de kinderziekte begint te spreken. Zij echter, die op de onschuld der nieuwe pokkensoort steunen, alsmede daarop, dat deze zeldzaam geneeskundige hulp behoeft, en dat uit hoofde van het meer algemeen verbreid zijn der koepok-inënting en de meer zorgvuldige wijze van inënten op het vasteland van *Europa*, zoodat de kinderpokken aldaar bijna vernietigd schijnen, men derzelver ontstaan niet zoo ligt behoeft te vreezen, waarom dan ook derzelver naauwkeuriger beoefening voor overbodig gehouden wordt, konden wel eens op eene onaangename wijze, uit hunne valsche zekerheid opgewekt worden.

Mij zelven ging het eerst ook alzoo. Ik hield de berigten, welke door nieuwspapieren, vooral Engelsche, van tijd tot tijd aangaande *Gevaccineerden*, die door de kinderziekte waren aangetast, medegedeeld werden, voor opzettelijke logen of zelfbedrog uit onwetendheid; en toen deze mededeelingen al meer en meer menigvuldig werden, schreef ik zulks toe aan eenen ook in andere zaken zigtbaren geest van oververzadiging, welke uit eene zucht voor het nieuwe, het oude, zelfs het

ge-

gene bevonden is goed te zijn, verwerpt en ook nu de koepok-inënting in een twijfelachtig licht wilde doen voorkomen, zoodat ik die gevallen, met welke ik naauwkeuriger bekend was, altoos voor valsche pokken wist te doen houden, of de Inënters van zorgeloosheid beschuldigde, waardoor ik meer en meer in mijne dwaling volhardde, tot dat eene onverhoeds uitbrekende pokken-*epidemie*, mij krachtdadig door eigen aanschouwen van mijne dwaling overtuigde. Ofschoon de door mij waargenomen gevallen* niet groot in getal waren, zoo bleek echter ook hier de waarde der ondervinding boven alle redenering op loutere bespiegelingen gegrond, waardoor ik dan nu van de mogelijkheid overtuigd werd, dat bij *Gevaccineerden* wel degelijk eene eigenaardig gewijzigde pokziekte ontstaan kan, en dat de koepok-inënting ook daar, waar dezelve de ontvangvatbaarheid voor de kinderpokken niet geheel wegnam, echter denzelfden verstorenden en verzachtenden invloed op dezelve uitoefende, welke reeds uit de door anderen bekend gemaakte waarnemingen bleek. Nu beproefde ik zooveel mij doenlijk was, al hetgene men aangaande dit onderwerp had bekend gemaakt, te verzamelen en nader te onderzoeken, en daar dit alles tot eene aanzienelijke verzameling van stukken uitdijde, die zich gedurende den arbeid al meer en meer ophoopte, zoo scheen mij het belang der waarheid, zoowel als dat der we-

tenschap te eischen, dat ik al datgene mededeelde en in eene *Monographie* te zamen bragt, hetwelk aangaande de pokken bij *Gevaccineerden* bekend is, zoo wel als de verkregene *resultaten*, welke uit een onderzoek over het wezen, de betrekking, waarin deze ziekte tot de pokken staat, derzelver oorzaken en voorbehoedmiddelen voortvloeijen. Wie hij zij, arts of leek, werd niet verontrust door de gedachte, dat alle die weldadige gevolgen, welke de koepok-inenting voor het leven en de gezondheid van enkelde personen, en dus ook voor het algemeen reeds gehad heeft en voor de toekomst deed verwachten, aan twijfel onderhevig konden zijn; wie zal niet hartelijk verblijd zijn, wanneer hij de heerlijke ontdekking van JENNER, vlekkeloos en overwinnend uit den strijd ziet te voorschijn treden, ja in eene zekere mate derzelver waarde verhoogd ziet, daar zij nieuwe krachten tegen de kinderziekte getoond heeft te bezitten.

Dewijl ik er dus gerust op kan zijn, dat het geene verdediging behoeft, dat ik dit onderwerp ter behandeling verkoos, maar dat veelmeer het naauwkeurig onderzoek van eene zoo gewigtige zaak, als eene behoefte voor onzen tijd en voor de wetenschap behoort gehouden te worden, zoo zal ik echter des te meer de verschooning van deskundigen noodig hebben, voor de wijze, waarop ik mijne taak volvoerde. Het gebrek in den vorm en de kortheid, welke bij de behandeling van verscheidene gewigtige zaken heeft

plaats

plaats gehad, waren de natuurlijke gevolgen van eenen arbeid, welke slechts gedurende de snipperuren van eene weinig tijds overlatende praktijk konde volbragt worden. Ik meen echter, dat ik, niettegenstaande de overtuiging, welke ik van het gebrekkige mijns werks voede, verpligt ben, zulks niet voor mij zelven te houden; zoowel om het groote gewigt des onderwerps, als ook om het dreigend gevaar van een groot kwaad, hetwelk steeds toeneemt en dat door eene zoodanige bekendmaking kan worden voorgekomen. Bij een onderwerp, hetwelk nog zoo nieuw, tot het daarstellen van beslissende uitkomsten te onrijp, en tot deszelfs gansche opheldering en uiteenzetting, de ondervinding en beproeving van velen, in velerlei landen gemaakt, nog behoeft, laat zich geene omvatting van hetzelve in deszelfs geheel verwachten.

Die gevallen, welke door vreemde waarnemers zijn opgegeven, heb ik aan geene bijzondere kritiek kunnen onderwerpen, omdat daar, waar het verhaal der daadzaken gebrekkig is, aan geene goede kritiek kan gedacht worden. Dit nu had hier plaats, ontbrekende het in de meeste dier gevallen aan eene naauwkeurige opgave, een der wezenlijkste vereischten tot eene juiste beoordeeling, als ook, omdat bij eene meer uitvoerige kritiek der enkelde waarnemingen, gedurige herhalingen en eene lastige langdradigheid onvermijdelijk zouden geweest zijn.

Mijne kritische aanmerkingen bevinden zich door het geheele werk verspreid, en mijn oordeel over het geheel, ontmoet men in de *resultaten*, waarmede elke afdeeling besloten wordt.

De aandachtige lezer zal dadelijk opmerken, dat het besluit aangaande de natuur en het wezen der ziekte, in elk bijzonder geval, vooral afhangt van het begrip, hetwelk men zich van de *varicellae*, van derzelver betrekking tot de kinderziekte, zoowel als van de wijze, waarop dezelve ontstaan en zich voortplanten, gevormd heeft. Hier opent zich een wijduitgestrekt veld, zoowel voor geschiedkundige als voor *clinische* navorsching, in hetwelk ik mij niet verre heb durven begeven, maar slechts hier en daar even ben ingedrongen, omdat alleen een grondig onderzoek van de betrekking, waarin de *varicellae* tot de kinderpokken staan, uit de geheele geschiedenis der laatste, vooral van de uitgestrektste *Epidemien* derzelve opgemaakt, even zoo wel als proeven, die men aangaande de verbreiding der *Varicellae* zoude dienen in het werk te stellen, het duistere in deze ziekte zouden moeten ophelderen, en mij voor alsnog tot beide, zoowel de tijd, als de letterkundige hulpbronnen ontbreken. Om echter zoo veel mogelijk aan dit oogmerk ook nu reeds te voldoen, heb ik zeven vragen, dienstig aan de opheldering dezer zaak, ter beantwoording voorgesteld aan vijftig der oudste praktiserende artsen in *Dene-*

mar-

marken, en het noordelijk gedeelte van *Duitschland* woonachtig, en die veel uitgestrekter pokken-*epidemien* hebben bijgewoond dan ik, zullende ik de bij mij ingekomen antwoorden, indien derzelver getal genoegzaam is, als eene bijdrage tot gemeld onderzoek, in een aanhangsel mededeelen. Overigens durf ik aan hen, die tot geneesheer bevorderd worden, als een gepast en der zake wel waardig onderwerp, voor eene *inaugurale* verhandeling opgeven, het schrijven van eene geschiedenis der *Varicellae* en vooral eene opgave van al datgene, hetwelk bij oude schrijvers gevonden wordt opzigtelijk daadzaken, die betrekking hebben tot derzelver ontstaan uit de smetstof der kinderpokken.

Daar men in het ziektekundig gedeelte van dit geschrift eene uitvoerige opgave van de toevallen der ziekte te vergeefs zal zoeken, zoo diene tot verontschuldiging hiervan, dat in eene ziekte, die gezegd kan worden, nog in hare geboorte te zijn en die, door de in ieder mensch verschillend plaats hebbende ontvangvatbaarheid, nu eens zachter en dan wederom heviger te voorschijn treedt, eene zoodanige opgave der toevallen onmogelijk is. Ik vertrouw echter, het wezenlijk onderscheid in den vorm te hebben aanaangetoond, dewijl ik twee hoofdverscheidenheden deed opmerken, wier grond ik aantoonde, op een wezenlijk onderscheid in het ontleedkundige te rusten. Bij het spreken over de koepok-

pok-inënting geraakte ik in verzoeking, veel uit mijne eigene ondervinding, vooral met betrekking tot de oorspronkelijke pokken der koe mede te deelen: daar dit mij echter te verre van mijn onderwerp zoude hebben afgebragt, zoo heb ik dit voor een werk, hetwelk ik geheel aan deze zaak denk toe te wijden, bespaard. Hetgene door mij over de ontaarding der koepokstof en het noodzakelijke van derzelver verversching uit de koe gezegd is, beveel ik in het bijzonder aan het onderzoek van deskundigen. Ofschoon deze zaak geenszins door mij het eerst vermeld is, zoo is dezelve echter te vroeg aan eene zijde gezet en als beslist te zijn, beschouwd geworden.

Overigens, daar ik vooral voor *Duitschland* schrijf, alwaar de genees- en natuurkunde gewoonlijk hand aan hand gaan, en de eerste van een hooger en meer algemeen overzigt hebbend standpunt beschouwd wordt, zoo strekke mij deze Duitsche wijze van de zaken in te zien tot verontschuldiging, wanneer ik hier en daar, al is het ook maar van ter zijde, de *axiomata infima* van BACON, *quae non multum a nuda experientia discrepant*, niet in het oog heb gehouden. Waar dit door mij niet geschied is, daar heb ik ten minste, noch den mij veilig leidenden, aan waarneming en ondervinding vastgeknoopten draad uit de hand, noch het kompas der *inductie* en *analogie* uit het oog verloren.

ren. Er bestaat voor ons over het algemeen geene ondervinding zonder *theorie*, zonder dat wij namelijk de betrekking kennen, welke tusschen de ondervinding en de kennis der dingen plaats heeft, zoowel als den zamenhang, dien zij met andere, hetzij onmiddelbare, hetzij meer afgeleide ondervinding heeft. En van den anderen kant, houde ik die *theorie* alleen voor de echte, die op de ondervinding gegrond is: zoodat de wetenschap als een geheel, slechts aan eene innige vereeniging van beide, welke toch als ziel en ligchaam met elkander vereenigd zijn, deszelfs voortgang verschuldigd is. Opdat ik nog eene van BACON's gouden spreuken aanhale: *itaque ex harum facultatum* (*experimentalis scilicet et rationalis*) *arctiore et sanctiore foedere* (*quod adhuc factum non est*) *bene sperandum est.*

Ik moet hier nog het volgende bijvoegen betrekkelijk mijne *Therminologie.* Even gelijk in elke wetenschap, zoo ook in de geneeskunde, kan men als eene der voornaamste oorzaken, die aanleiding tot verwarring geven, een algemeen gebrek aan woorden, zoowel als een verkeerd gebruik derzelve beschouwen. Ofschoon ik het eerste niet kan verhelpen, zoo wil ik echter beproeven, de verkeerde begrippen, die uit het laatste zouden kunnen ontstaan, te voorkomen, door vooraf de beduidenis op te geven, van de

in

in mijn geschrift het meest voorkomende benamingen.

1. Onder den naam van pokken (*variolae*), versta ik altoos de zoogenaamde echte, regelmatig verloopende kinderpokken, door anderen insgelijks pokken genoemd.

2. Onder de benamingen van *pokken bij gevaccineerden*; *pokken na de koepok-inënting*, *gewijzigde*, *verzachte pokken*, *varioloïden der gevaccineerden*, begrijp ik eenerlei soort van ziekte, bedoelende daarmede die pokken, welke in een wezenlijk verband staan met de koepok-inënting en door het pokkensmet bij *gevaccineerden* worden voortgebragt.

3. *Varicellae*, is ook bij mij de gewone benaming voor de zoogenaamde windpokken, de valsche, onechte, de waterpokken, of *chicken-pox* der Engelschen. Ook versta ik hieronder de *varieteiten* der varkens-, steen-, schapen- en hoornpokken, ofschoon eenige van dezen tot de vratachtige schijnen te behooren.

4. Ik noem *varicella vaccinica* die soort van *varicellae*, welke, voortgesproten uit de besmetting der pokken, door den wijzigenden invloed van eene plaats gehad hebbende koepok-inënting ontstaan zijn, in onderscheiding van de *varioloïs vaccinica*, die meer overeenkomst heeft met den pokkenvorm en welke, vooral in deszelfs tweede tijdperk, de gestalte van eén vleeschachtig huid-uitwas aanneemt. Wij noemen dezelve

vrat-

vratvormige pokken Om met HUFELAND het geheele geslacht der gewijzigde pokken, *varicella vaccinica* te noemen, komt mij, uit hoofde van deze beide vormen, die ieder eene gepaste beschrijving vorderen, niet gepast voor. Daarom heb ik voorloopig de gemelde benaming opgegeven, tot dat eene betere zal zijn uitgevonden.

5. Ik noem *stippen* (*papulae*), roode vlekjes, welke niet alleen in, maar ook boven de huid kunnen gevoeld worden en aldaar zigtbaar zijn, en die hier als de eerste beginselen der pokken voorkomen.

6. *Blaasjes* (*vesiculae*) zijn door de *epidermis* bedekte, meer of min ronde, met eene heldere of ten minste melkachtige vloeistof, eer dan met etter gevulde, onregelmatige, op eenen lageren trap dan puistjes staande, en slechts eene enkelde holligheid uitmakende, voortbrengsels der huid.

7. *Puisten* zijn op eenen hoogeren trap staande voortbrengsels derzelve, meestal in het midden ingedrukt, bevatten of *lympha* of etter in bijzondere celletjes besloten, en hebben eene ontstoken grondvlakte. Deze beide laatste vormen gaan dikwijls in elkander over.

8. De woorden *korst* en *roof* zijn door elkander gebruikt, ofschoon de wijze, waarop de koepokken, de *varicellae* en de kinderpokken opdroogen, in deze benamingen wel eenig onderscheid vereischt hadden.

9. Ik

9. Ik noem *Erythema* hetgeen de Engelschen *rash* noemen; te weten: eenen gelijkvormigen, spoedig verdwijnenden, rooden uitslag zonder zwelling.

10. Door koepokken, in het Latijn *vaccina*, begrijp ik de echte, op menschen overgebragte pokken der koe (*vacciola*).

11. Ik noem valsche, onechte koepokken (*vaccinella*) diegenen, welke, ofschoon van koepokken voortkomende, door in- of uitwendige invloeden, welke derzelver loop stoorden of verhaastten, in derzelver ontwikkeling veranderd, gewijzigd zijn, en slechts onvolkomen tegen de kinderziekte behoeden.

12. Eene *volkomen*, *regelmatige koepok-inënting* is diegene, welke zoowel een regelmatig beloop, als de verlangd wordende aandoening des geheelen ligchaams ten gevolge heeft gehad, en dierhalve kan beschouwd worden, een' volkomen' waarborg tegen de kinderziekte op te leveren.

13. *Onvolkomen*, *onregelmatige koepok-inënting* is eene zoodanige, bij welke eenige afwijking van het regelmatig beloop, van de gesteldheid en hoeveelheid der koepokken plaats heeft, alsmede waardoor het niet aanwezig zijn van eene algemeene aandoening des ligchaams na de koepok-inënting, eene slechts onvolkomen voorbehoeding, tegen eene daarna plaats hebbende besmetting door de kinderziekte gevonden wordt.

EER-

EERSTE AFDEELING.

GESCHIEDENIS VAN DE BIJ GEVACCINEERDEN WAARGENOMEN KINDERPOKKEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Waarnemingen van anderen.

Men heeft reeds in den eersten tijd, na de ontdekking der koepok-inënting waargenomen, dat *gevaccineerden*, die kort voor, of terwijl zij met koepokstof waren ingeënt, aan de besmetting der kinderziekte blootgesteld waren, door deze laatste aangetast werden, ofschoon de koepokken derzelver loop behielden.

WILLIAM WOODVILLE, geneesheer in het gasthuis voor lijders aan de kinderziekte te *Londen* (1), entte dadelijk na de bekendwording der koepok-inënting, de meeste van zijne *gevaccineerden*, op den veertienden dag na de koepok-inënting, de kinderpokken in, met dat gevolg,

(1) Beschreibung einer reihe von Kuhpockenimpfungen. Uebersetzt von *Friese*. Breslau 1800.

volg, dat er alleen koepokken plaats hadden. Toen hij met gelijke deelen koepokken- en kinderpokkensmet, onder elkander vermengd inëntte, kregen eenige kinderen de kinder-, anderen de koepokken, doch er ontstond geen bastaarduitslag (2). Toen hij echter hetzelfde voorwerp op den eenen arm met etter uit eene kinderpok en op den anderen met koepokstof inëntte, hielden beide inëntingen derzelver natuurlijk beloop; de koepok werd ter behoorlijker tijd rijp, terwijl de rijpwording der kinderpok van een' puistachtigen uitslag op de huid verzeld ging, hebbende dit bijkans altoos plaats, indien tusschen beide inëntingen, niet meer dan eene week verliep.

GEORGE LANDEMAN (3) verhaalt, dat men kinderen, die de natuurlijke kinderziekte hadden, met koepokstof inëntte, en dat hierdoor de natuurlijke kinderziekte gemakkelijker afliep.

Men heeft dikwerf opgemerkt, dat in de eerste dagen na de inënting met koepokstof, de natuurlijke pokken te voorschijn kwamen, en deze gevallen zijn, kort na de verbreiding der koepok-inënting, niet zelden door hare tegenstanders, als een bewijs van onwerkzaamheid uitgebazuind geworden, ofschoon ze meer voor het

(2) T. a. p. bl. 122.
(3) Medical Transact. published by the College of Phys. in London. Vol. 5. 1815.

het tegendeel pleiten. ODIER te *Geneve* heeft zelfs gezien, dat de natuurlijke kinderziekte, op den vierden of vijfden dag na de koepok-inenting te voorschijn trad, zoodat hij er twee kinderen aan zag sterven.

HESSERT en PILGER namen hetzelfde waar; somtijds was de kinderziekte zacht, doch in één geval doodelijk. BALLHORN en STROMEIER halen insgelijks voorbeelden aan van ware kinderziekte, welke zich eenige dagen na de koepok-inënting vertoonde, en die te regt door hen werd toegeschreven aan eene besmetting door de kinderziekte, welke plaats had voor de koepok-inënting (4).

Ofschoon ik deze gevallen, welke toepasselijk zijn op het te voorschijn treden van de kinderziekte, na de plaats gehad hebbende koepok-inënting, ter dezer plaatse moest vermelden, zoo is het echter niet noodig, dat ik er verder over uitweide: want veelmeer hebben wij met die gevallen te doen, alwaar natuurlijke kinderziekte heeft plaats gehad bij voorwerpen, die reeds lang te voren de koepok-inënting hadden doorgestaan op eene wijze, welke geen' twijfel aan derzelver echtheid overliet. Wij zien, dat verreweg de meeste waarnemingen van die soort, in *Grootbrittanje*, het geboorteland der koepok-in-

(4) BOUCHHOLZ vollständige abhandlung über die Kuhpocken. etc. Berlin. 1802.

inënting, zijn gemaakt en opgeteekend geworden, zoodat zij, helaas! van jaar tot jaar in getal toenemen.

WILLAN (5) zag reeds in de jaren 1800 en 1801, tweemaal de kinderziekte ontstaan, zes en tien maanden na de koepok-inënting. Dezelve was van vrij sterke koorts verzeld, en bragt kleine, op zich zelven staande, harde puisten te weeg, die op den zesden dag begonnen op te droogen. De voorafgegane koepok-inënting hield hij voor onvolkomen te zijn geweest. Hij spreekt nog van 15 andere gevallen, door hem zelven waargenomen, alwaar de kinderpokken te voorschijn waren gekomen, na de plaats gehad hebbende koepok-inënting, en zegt van verscheiden anderen niet te zullen spreken, uit hoofde van derzelver overeenkomst met de reeds vermelde. Ook noemt hij 24 diergelijke gevallen op, door andere artsen, te weten BLAIR, GOLDSON, RING, DUNNING, FAWSETT en BRYCE waargenomen. Ik zal hier als voorbeelden, twee van zijne opgegevene ziektegevallen, in derzelver geheel mededeelen.

1. Een jongetje, drie jaren oud, werd in de maand Maart 1802, door een' voornaam' kunstoefenaar met koepokstof ingeënt, zonder dat er iets buitengewoons in den loop der ziekte viel op

(5) Ueber Kuhpockeninpfung. Uebersetzt mit zusätsen von *Mühry*. Göttingen 1808.

op te merken. Twee jaren daarna, op den vierden Maart 1804, werd het kind in eene kostschool, door eenen, die de kinderziekte had doorgestaan en in het tijdperk der wederherstelling zich bevond, besmet, waarop maagpijn, hitte der huid, hoofdpijn en onrust des ligchaams volgden. De koorts hield den geheelen nacht en den daarop volgenden dag (den 5 Maart) aan. Des avonds ontstond er eene uitgebreide roodheid der huid, terwijl de ouders kleine stipjes bemerkten, vooral aan den hals. Den 6 was het *Erythema* verdwenen, doch in het aangezigt en op andere gedeelten des ligchaams, zag men een groot aantal stippen. Op den vijfden dag der koorts (den 8 Maart) werden eenige dezer stipjes puistachtig, en daar zij eenen rooden grond hadden, en met een witachtig vocht gevuld waren, hield men dezelve voor kinderpokken. Slechts eenigen derzelve werden volkomen rijp, terwijl het grootste gedeelte de geheele ziekte door hard bleef, en aan stippen gelijk was. Het aangezigt en de oogleden waren zeer gezwollen, van den morgen van den vijfden, tot in den avond van den zesden dag (den 10 Maart). De zwelling verdween op den achtsten dag der koorts en den zesden na het verschijnen van den uitslag (den 11 Maart); de ontsteking was nu niet meer te bemerken; de puisten waren bruin, hard en droog, en de zieke bevond zich van nu af aan zeer wel.

 De-

Dewijl de uitslag in dit geval zoo spoedig een einde nam, wenschten verscheiden artsen te weten, of dezelve door inënting de kinderziekte, of eene andere ziekte, in staat zoude zijn voort te brengen. Dien ten gevolge werd eene zuster van dit jongetje met stof, welke op den zevenden dag der ziekte van hem genomen was, op beide de armen ingeënt. Een ander arts entte haar twee dagen daarna met koepokstof in. Beide inëntingen toonden zich werkzaam op den regter arm. De koepok was op den zesden dag duidelijk gevormd, en bereikte hare volkomene grootte op den tienden, ofschoon het beloop niet zeer regelmatig was. De door den anderen inëntingsteek ontstane puist zag er even uit als die, welke na de inënting der kinderziekte wordt waargenomen. Het kind werd op den achtsten dag koortsig, en kreeg op den elfden en twaalfden een' uitslag van omtrent 80 puisten, die hard waren en spits toeliepen, en op den dertienden dag een witachtig vocht aan de punt en eene kleine roodheid op derzelver grondvlakte vertoonden. Voor dat de vijftiende dag ten einde liep, waren de roodheid of ontsteking verdwenen en de puisten bruin en droog geworden. Op den 17 en 18 dag der inënting (den 7 of 8 na het te voorschijn treden van den uitslag) hadden alle de korsten losgelaten, en vertoonden op de huid de gewone teekens.

2. Een kind, hetwelk in de maand Mei 1800, met

met koepokstof, die op den negenden dag uit de koepok genomen was, werd ingeënt, zag zich in de maand September 1804, gedurende eenigen tijd aan de besmetting der natuurlijke kinderziekte blootgesteld. Gedurende twee of drie dagen koortste hetzelve vrij sterk, en kreeg toen een' uitslag van kleine harde puisten, die zoo spoedig bruin werden, dat verscheiden artsen, die dezelve zagen, ze niet voor kinderpokken wilden gehouden hebben. Een klein kind werd van dezelve ingeënt, en bekwam een' uitslag van op zichzelven staande puisten, van koorts verzeld. Ten bewijze, dat dezen ware kinderpokken waren, werd hetzelfde kind twee maanden daarna, met kinderpokken-etter ingeënt, en aan de besmetting dezer ziekte blootgesteld; doch beiden zonder gevolg. Men bemerkt spoedig, hoe veel hier gemist wordt, hetwelk tot de duidelijkheid, zoowel wat de voorafgegane koepokinënting betreft, als ook omtrent het wezen van de daarop gevolgd zijnde kinderpokken, zoude kunnen bijbrengen, en echter behoort hier WILLAN, die zich in zijn klassiek werk over de huidziekten', als eenen onpartijdigen waarnemer en eenen fijnen kenner der *Diagnostiek* heeft doen opmerken, als volkomen gezaghebbend te gelden.

De kinderziekte, welke bij *gevaccineerden* plaats heeft, komt volgens hem overeen met die ziekte, welke ontstaat, wanneer met de stof der koepokken en van de kinderpokken, kort na elkander

 wordt

wordt ingeënt, zoodat zij derzelver werking op het ligchaam wederzijds matigen, of ook indien iemand, die aan de besmetting der kinderziekte is blootgesteld geweest, nog vroeg genoeg met koepokstof wordt ingeënt, om de plaats hebbende kinderziekte te verzachten. Na een naauwkeurig onderzoek houdt dezelfde WILLAN zich geregtigd tot het besluit, dat in de meeste van de in zijne nabijheid plaats gehad hebbende gevallen, eene onvolkomen koepok-inënting is voorafgegaan. In de door hem aangevoerde waarnemingen volgde de kinderziekte binnen een tijdverloop van vijf maanden tot zeven jaren, na het verrigten der koepok-inënting. Hij berekent de evenredigheid van de na de koepok-inënting plaats gehad hebbende kinderziekte, tot het niet te voorschijn treden derzelve, te zijn als 1 tot 800, zijnde misslagen, verzuim en valsche opgaven hier niet onder begrepen.

Dr. RUTTER, te *Liverpool*, deelt in zijn berigt aan Dr. WILLAN, omtrent de aldaar na de koepok-inënting plaats gehad hebbende kinderziekte, twaalf gevallen van die soort mede, daar echter bijvoegende, dat volgens zijne meening, in de meeste eene onvolkomen koepok-inënting was voorafgegaan. De door hem beschreven ziektegevallen betreffen gewijzigde pokken. Hij spreekt daarentegen van verscheiden duizende gevallen, in welke de *gevaccineerden*, ofschoon

aan

aan de besmetting door de kinderpokken blootgesteld, van deze ziekte bevrijd bleven.

Volgens het berigt van Dr. BINN aan WILLAN, werd in *Lancaster* een van 1200 *gevaccineerden* door de kinderpokken aangetast, en volgens WOOD te *Newcastle*, van de 3266 geen een enige, ofschoon de kinderziekte gedurende de vijftien maanden in die stad heerschte.

De berigten van het *instituut* voor de koepok-inënting te *Edimburg* en *Dublin* van het jaar 1805 (6), maken geene melding van kinderziekte na de koepok-inënting, en behelzen niets, dan gunstige uitkomsten voor de laatste.

De *koninklijke Jennersche Maatschappij te Londen*, wier doel de uitroeijing der kinderziekte is, meldt in een berigt van het jaar 1805 (7), dat sommige personen de kinderpokken gekregen hebben, na het doorstaan van eene geregelde koepok-inënting, even gelijk ook gevallen hebben plaats gehad, dat menschen tweemaal door de kinderziekte zijn aangetast geworden. Intusschen waren de kinderpokken, die men na de koepok-inënting had opgemerkt, zoo zacht, dat men dikwijls aan het wezenlijk daarzijn dier ziekte twijfelde; daarenboven gebeurde dit ook zeer zelden, en onder het groot getal diergenen, die

(6) Zie WILLAN t. a. p. bl. 105 en 6.
(7) Zie WILLAN t. a. p. bl. 158.

die zoowel in het leger als in de *Marine*, de koepok-inënting ondergaan hadden, waren slechts weinige zoodanige mislukte gevallen bekend geworden.

In naam van het door hem opgerigte *Instituut* voor de koepok-inënting te *Londen*, geeft GEORGE PEARSON (8) in het jaar 1806, een zeer gunstig berigt omtrent de koepok-inënting; echter zijn hem voorbeelden, aan welker echtheid niet kan getwijfeld worden, van kinderziekte na de koepok-inënting voorgekomen, in de evenredigheid van een tot 1000. Uit de door hem waargenomen gevallen trekt hij het eenigzins voorbarig besluit, dat niemand kan gezegd worden, door de koepokken voor de kinderpokken beveiligd te zijn, tenzij hij de proef van eene overinënting, en dat wel op den eenen arm met koepokstof en op den anderen met stof uit menschenpokken hebbe doorgestaan, hebbende het *instituut* van het volkomen onschadelijke dezer proef veelvuldige bewijzen gezien. (Ook van derzelver zekerheid?)

Het *koninklijk genootschap van geneesheeren te Londen* (9), maakte in het jaar 1807, op koninklijk bevel een berigt bekend, over den toestand der koepok-inënting in *Grootbrittanje* en *Ierland*, waarin gezegd wordt: *indien de voorbe-*

(8) Zie WILLAN t. a. p. bl. 163.
(9) WILLAN t. a. p. bl. 174.

behoedende kracht, *welke de koepok-inënting van zich doet verwachten*, *niet zoo volkomen is als men wel zoude wenschen*, *zoo bezit ze echter dezelve in die mate als men slechts van eenige menschelijke uitvinding kan eischen.* Onder een getal van eenige honderdduizende koepok-inëntingen, welker gevolg het genootschap is bekend geworden, was het aantal van hen, bij welke volgens de opgave, de koepok-inënting derzelver voorbehoedende kracht mistte, uiterst gering, en daar, waar kinderziekte na de gedane koepok-inënting plaats greep, was de ziekte noch aanhoudend, noch hevig, maar, eenige weinige gevallen uitgezonderd, in het oogloopend zacht, even als of de voorafgegane koepok-inënting, haar van derzelver kwaadaardigheid beroofd had. Het berigt, hetgene hier was bijgevoegd van het *genootschap der heelmeesters* te *Londen*, behelst meer bijzondere opgaven, omtrent het getal van de na de koepok-inënting, door de kinderziekte aangetaste vorwerpen. Volgens hetzelve beliep het aantal der *gevaccineerden* 164,381, onder dewelke 56 waren, die door kinderziekte na de koepok-inënting waren aangetast, zijnde hier echter alleen diegenen vermeld, welke door dezelfde heelmeesters waren *gevaccineerd* geworden, die daarna de kinderpokken bij hen hadden waargenomen. Hier stond dus nu het getal der laatsten tot de eersten, gelijk een tot drie duizend.

 In

In het berigt van het *nationaal instituut voor de koepok-inënting* te *Londen* van het jaar 1813, wordt van verscheiden gevallen van kinderpokken na de doorgestane koepok-inënting gewag gemaakt, die alle gemakkelijk en zonder gevaar afliepen. Ten einde dit voor het vervolg te verhoeden, wordt in dat berigt aangeraden, om bij het verrigten der koepok-inënting het getal der inëntingswondjes te vermeerderen, alsmede om niet alle koepokken, door ze te openen, in derzelver regelmatig beloop te storen.

In het jaar 1813 heerschten de kinderpokken te *Forfar*, eene stad in *Schotland*, met eene bevolking van 2000 inwoners, zoodat omtrent 150 *gevaccineerden* door die ziekte werden aangetast. Het is waar, dat de meesten van dezen, door met de koepokken onbekende menschen waren ingeënt geworden, ofschoon velen van hen, naar alle waarschijnlijkheid, deze laatsten behoorlijk gehad hadden. Men nam ook waar, dat eenige weinigen, die te voren met de natuurlijke pokken waren ingeënt geweest, dezelve nu wederkregen. Velen hadden te voren *Varicellae* gehad. Overigens was de ziekte gemakkelijk; er had slechts uitbottingskoorts plaats, zonder dat men etterkoorts bemerkte, en de puisten veranderden binnen weinige dagen in harde, hoornachtige korsten. JOHN ADAMS heeft deze *Epidemie* beschreven (10).

HU-

(10) *Thesis de Variola et Vaccina. Edinb.* 1814. *Thomson*

HUGO te *Crediton*, noemt 15 *gevaccineerden*, die gedurende eene *Epidemie* van kinderpokken, zeer ligt door deze ziekte werden aangedaan; ook werden twee, die te voren de kinderziekte door inënting hadden doorgestaan, nu wederom door dezelve aangetast (11).

THOMAS HARRISON te *Kendal*, meldt, dat in het voorjaar van 1816, verscheiden *gevaccineerden* te *Ulverston* door de kinderziekte werden aangetast (12).

Na dien tijd treft men eenen overvloed van waarnemingen omtrent kinderziekte, welke bij met koepokstof ingeënten plaats had in *Grootbrittanje*, maar vooral in *Schotland* aan, alwaar in de jaren 1817 en 18 eene algemeen heerschende, kwaadaardige *Epidemie* der kinderziekte grasseerde. Dr. HENRIJ DEWAR beschreef dezelve het eerst, gelijk ze te *Cupar* in *Fife* door hem werd waargenomen (13). Van zeventig voorwerpen, welke hij zag, waren vier en dertig voorheen *gevaccineerd* geweest, en van dezen stierf één kind, hetwelk lang ziekelijk geweest

was

son on Varioloid diseases. etc. Appendix. bl. 40. Edinb. Medical and physical Journal. 1814.

(11) London medical and physical Journal bij *Fohergill* and *Want*. December. 1814.

(12) London, medical and physical Journal. Januarij 1817.

(13) Account of an epidemic Small-pox, which occurred in *Cupar in Fife* and the degree of protecting influence of Vaccination, etc. 1817.

was. Van zestien, die niet *gevaccineerd* waren, stierven er zes.

GRACE te *Cupar*, maakt reeds vroeger, in eenen brief aan Dr. DUNCAN melding van negen *gevaccineerden*, welke daarna de kinderziekte zeer gemakkelijk doorstonden (14).

BLACK te *Newton-Stewart* zag in het jaar 1816 reeds gewijzigde pokken. Van de honderd door kinderziekte aangetasten, waren twee en zestig *gevaccineerden;* van dezen zouden tien de ware natuurlijke pokken, vier en veertig de gewijzigde of zoogenaamde hoornpokken, welke vratachtige verhevenheden nalaten, en acht de *Varicellae* gehad hebben. Van de echtheid der koepokken was hij echter bij geen' van dezen overtuigd. Daar hij de evengemelde drie soorten dikwerf in hetzelfde huis te gelijk aantrof, zoo helt hij zeer over tot het gevoelen, dat alle drie uit eene en dezelfde smetstof ontspruiten. Hij brengt echter geene overtuigende gronden voor dit zijn gevoelen bij (15).

Dr. BROWN te *Musselburgh*, nam de kinderziekte bij acht en veertig, die *gevaccineerd* waren geweest, waar, waarom hij de koepok-inënting voor onnut verklaart, en met scheldwoorden tegen dezelve te velde trekt (16). Tegen hem schre-

(14) Edinb. Journal. N 5 Julij 1817.
(15) Edinb. Journal. N. 58. 1819.
(16) Edinb. Journal. N. 58. 1819.

schreven H. DEWAR (17) en DUNNING te *Plymouth* (18).

Volgens het berigt van Dr. RAMSAY, faalde te *Dundee* in vele gevallen het voorbehoedend vermogen der koepokken tegen de kinderziekte, ofschoon deze laatste in die gevallen, een veel korter beloop had en zich met ligter toevallen vertoonde, dan bij die genen, welke niet *gevaccineerd* waren. Over het algemeen waren ook de gevallen van ware kinderziekte, na volkomen echte koepokken, zeer zeldzaam en ten uiterste zacht. Velen, die reeds te voren kinderziekte hadden doorgestaan, werden gedurende deze *Epidemie* er wederom door aangetast. De berigtgever maakt gewag van een jong meisje, die gedurende eene te voren plaats gehad hebbende *Epidemie* van kinderziekte, beide de oogen verloren had, en een zwak ligchaam er uit had overgehouden, en die desniettegenstaande, door de toenmaals heerschende ziekte wederom hevig werd aangetast. Dr. RAMSAY houdt voorzeker, dat de koepokstof in geenen deele na verloop van eenigen tijd, hare voorbehoedende kracht verliest. Ten einde deze voorbehoedende kracht zekerder te maken, wil hij, dat men zorgvuldiger zij in de keuze der *Lympha;* dat men het beloop der koepok-inënting naauwkeurig

(17) Edinb. Journal. N. 60.
(18) Edinb. Journal. N. 60.

rig waarneme, en dat men ten minste eene pok ongeopend late (19).

De geneesheer BELL maakt in zijn berigt aan MONRO de opmerking, dat, wanneer zij, die voorheen *gevaccineerd* waren, of de kinderziekte gehad hadden, wederom door deze laatste werden aangetast, in de meeste gevallen, zelfs dan wanneer de koorts hevig was, dezelve na de uitbotting in eens ophield, zonder bij de ettering zich wederom te vertoonen (20).

WILLIAM THOMSON te *Alloa* meldt, dat terwijl de kinderpokken en *Varicellae* in den omtrek heerschende waren, men 10 gevallen van de eersten bij *gevaccineerden* heeft waargenomen, ofschoon bij sommigen aan de echtheid der voorafgegane koepok-inënting getwijfeld werd. De uitbotting duurde alsdan tot den twaalfden of veertienden dag, voor dat zich roven begonnen te vormen. Bij *gevaccineerden* kwamen meer dan honderd gevallen voor, in welke de kinderpokken den vierden, vijfden en zesden dag na de uitbotting opdroogden, welke gevallen door den berigtgever voor *Varicellae* of zeer gewijzigde kinderpokken gehouden worden. Deze en de reeds gemelde, namen allen een goed einde. In de eerste tien gevallen waren de puisten groot, maar niet talrijk; de tusschenliggende

(19) MONRO. bl. 130.
(20) MONRO, t. a. p.

de huid was gezwollen en ontstoken, even als zulks bij pokken, die niet in elkander vloeijen, plaats heeft; de toevallen waren hevig, doch duidden geen gevaar aan; de keel was aangedaan. In de andere, meer ligte gevallen vond het laatste geene plaats (21).

LUCAS te *Stirling*, zegt dat in sommige gevallen, waaronder twaalf door zijn' vader waargenomen, de kinderpokken na de koepok-inënting aan de *Varicellae* gelijk waren (22).

SMITH te *Dunse* in *Berwickshire*, heeft vele gevallen waargenomen van kinderpokken na de koepok-inënting, waaronder twee van te zamenvloeijende pokken, die echter op den achtsten dag, zonder etterings-koorts opdroogden. Hij beschouwt dezelve als geene bijzondere ziekte, maar als eene wijziging van de gewone kinderziekte (23).

Dr. MUDIE te *St. Andrews*, die omtrent zeventig gevallen van kinderziekte, gewijzigde kinderziekte en *Varicellae*, in de jaren 1817 en 1818 gezien heeft, zegt: dat vele *gevaccineerden* er door werden aangetast, doch dat geene van dezen daar aan stierven, niettegenstaande verscheiden hunner zeer ernstig ziek waren. Hij houdt de

(21) MONRO, bl. 200.
(22) MONRO, t. a. p.
(23) MONRO, bl. 186.

de kinderpokken en *Varicellae* voor eene en dezelfde ziekte (24).

William gibson te *New Lanark*, gewaagt van drie honderd twee en twintig personen, die gedurende eene *Epidemie* door de kinderziekte werden aangetast, van welk getal twee honderd een en vijftig te voren eene regelmatige (?) koepok-inënting hadden doorgestaan, elf het zij natuurlijke of ingeënte kinderpokken gehad hadden, en drie, zoowel aan kinderpokken als koepokken waren onderhevig geweest. Ofschoon er eenigen hevig ziek werden, zoo stierf er echter geen van de voorheen gevaccineerden (25).

John gibson te *Lanark*, heeft omtrent twee honderd gevallen van *Varioloïden*, na de plaats gehad hebbende koepok-inënting gezien, van welke de meeste met de *Varicellae* en drie of vier met de kinderpokken overeenkwamen, terwijl hij acht en twintig gevallen van kinderziekte zag bij hen, die noch kinder-, noch koepokken gehad hadden: van dezen stierf er een (26).

Vessie te *Lanark*, heeft de *Varioloïden* waargenomen bij zestig voorwerpen, die te voren de koepokken gehad hadden. De uitbottingskoorts was bij de meesten hevig, terwijl de etterkoorts ge-

(24) thomson, bl. 238.
(25) thomson, bl. 252.
(26) thomson, bl. 259.

geheel wegbleef. Bij eenige van dezen geleek de uitslag zeer op de *Varicellae;* er stierf geen van hen (27).

Dr. HENDERSON te *Perth*, nam tweemaal de kinderpokken, na de doorgestane kinderziekte door inënting waar, en driemaal na de plaats gehad hebbende natuurlijke kinderpokken. In het eene geval waren er slechts acht weken tusschen de beide aanvallen verloopen, en het achtjarige meisje had beide de keeren de ziekte zeer hevig. Van de honderd en drie zieken, welke hij gedurende de *Epidemie* waarnam, waren er zeven en dertig te voren *gevaccineerd* geweest; bij de meesten dezer had de ziekte veel overeenkomst met *varicellae*. Een van dit getal stierf echter, zonder dat men de geschiedenis van zijne ziekte, noch van de voorafgegane koepok-inënting vindt opgeteekend. Van de vijf en vijftig personen, die zonder kinder- of koepokken voorheen gehad te hebben, gedurende de *Epidemie* werden aangetast, stierven er vijftien, leverende dit eene zeer ongunstige uitkomst op, welke van de kwaadaardigheid der *Epidemie* schijnt te getuigen. HENDERSON houdt kinderpokken, gewijzigde kinderpokken en *Varicellae*, voor eene en dezelfde ziekte (28).

JOHN MALLOCH te *Kirriemir* in *Forfarshire*, ver-

(27) THOMSON, bl. 261.
(28) THOMSON, bl. 264.

verhaalt eene daadzaak, welke voor deze onderstelling schijnt te pleiten. Een ronddwalende arme jongen, die eenige jaren geleden *gevaccineerd* was geworden, bezocht een huis, waarin de kinderziekte heerschte; te huis gekomen, ondervond hij koortsachtige toevallen, waarop na eenige dagen een huiduitslag volgde, veel gelijkenis met *Varicellae* hebbende, na welker verschijning de koorts ophield en de knaap het bed verliet. Eene week daarna werden twee kinderen van zijn' huiswaard door ligte, een derde echter na deze, door zeer kwaadaardige, te zamenvloeijende kinderpokken aangetast, terwijl eindelijk het jongste kind, zijnde acht maanden oud, *Varicellae* kreeg. Geen van deze kinderen was met koepokstof ingeëent geweest. Door dit huisgezin nu, ontstonden de kinderpokken te *Kirriemir*, waar zij zich in geen negen jaren vertoond hadden (29).

T. DENNET te *Bognor*, nam vijf gevallen van *Varioloïden* waar, bij vier *gevaccineerden* en een', die zulks niet was. Bij de niet *gevaccineerden* en bij eenen van de anderen, nam de ziekte den vorm van *Varicellae* aan, bij de drie overigen van kinderpokken. Etterkoorts had slechts in een geval plaats. DENNET helt er toe over, om slechts ééne smetstof voor de kinderpokken, de *Va-*

(29) THOMSON, bl. 277.

Varicellae en de gewijzigde kinderpokken aan te nemen (30).

J. REED te *Kilmarock*, houdt kinderpokken, *Varicellae* en gewijzigde kinderpokken voor dezelfde ziekte, omdat hij dikwerf de eene uit de anderen zag ontstaan. In die gevallen van gewijzigde kinderziekte, welke hij waarnam, was de koepok-inënting waarschijnlijk onvolkomen geweest (31).

INNES te *Wick*, zag bij vele *gevaccineerden* kinderziekte, onder het voorkomen van *Varioloïden* of *Varicellae*. Derzelver beloop was bij allen zeer gemakkelijk en daar, waar zij meer overeenkomst hadden met kinderziekte, was ook de echtheid der koepok-inënting zeer verdacht geweest. Hij helt over tot de stelling van THOMSON, aangaande de overeenkomst van *Varicellae* en kinderziekte (32).

CHRISTIAN te *Liverpool*, nam waar, dat van twee honderd, die in den omtrek zijner woonplaats *gevaccineerd* waren geweest, één daarna door de kinderziekte werd aangetast. De toevallen waren ligter; de puisten doorliepen in zes dagen derzelver tijdperken; de keel was weinig aangedaan. De kinderpokken, die na de koepok-in-

(30) Edinb. Journal. N. 76. 1822.
(31) Edinb. Journal. April 1822.
(32) Edinb. Journal. Julij 1822.

inënting plaats hadden, geleken op de ergste soort der *Varicellae*, doch over het algemeen was derzelver grondvlakte meer hard en verheven, het beloop langzamer, de gestalte regelmatiger en de puist minder doorzigtig, dan bij de *Varicellae* plaats heeft, vormende deze laatsten een onregelmatig blaasje (33).

Dawson te *Liverpool*, meldt, dat van de drie duizend vijf honderd *gevaccineerden* slechts weinigen daarvan de kinderziekte kregen. Zes of zeven in een huisgezin hadden te zamenvloeijende pokken, ofschoon deze echter binnen acht dagen, zonder gevaar afliepen. De puistachtige uitslag, welke zich na de koepok-inënting vertoont, dien men ten onregte kinderpokken noemt, en door welken van de twee honderd *gevaccineerden* omtrent drie aangetast worden, neemt gewoonlijk deszelfs aanvang met een onbeduidend, algemeen kwalijkbevinden, bestaande in het bijzonder in eene geringe aandoening van de slijmhuid der neusholten, keel en mond. Op den tweeden dag na de uitbotting zijn de puisten somtijds vlak en donker van kleur in het midden, somtijds meer of min spits toeloopend, weinig ontstoken op derzelver grondvlakte, en eenigzins vleeschachtig zonder rand. Op den vierden of vijfden dag plagten ze op te droogen.

Na

(33) MONRO, bl. 204.

Na het verdwijnen der eerste uitbotting heeft er eene tweede plaats (34).

Dr. ASHBURNER te *Londen*, zegt in zijn berigt van het gasthuis voor de kinderziekte, *St. Pancras*, van het jaar 1819, dat veertien *gevaccineerden*, door ligte gewijzigde kinderpokken aangetast, zijn behandeld geworden (35).

Volgens een berigt van het instituut voor de koepok-inënting te *Londen* aan *Lord* SIDMOUTH, van den 8 april 1819, werden van een getal van twee en vijftig duizend, twee honderd drie en vijftig door het Instituut sedert deszelfs oprigting *gevaccineerden*, daarna slechts vier door ligte kinderpokken aangetast (36).

In het berigt van hetzelfde Instituut van Mei 1820, wordt gesproken van acht duizend, negen honderd zeven en vijftig voorwerpen, door hetzelve *gevaccineerd*, van welker getal geen de kinderpokken gekregen heeft. Insgelijks blijkt uit een berigt van Dr. ASHBURNER, van het gasthuis voor de kinderziekte te *Londen*, dat van een aantal van zes en veertig duizend, zes honderd twee en zestig voorwerpen, welke gedurende 20 jaren in dit gasthuis zijn *gevaccineerd* geworden, slechts één daarna de kinderziekte heeft gekregen.

Van

(34) MONRO, bl. 200.
(35) London Medical Repository. No. 75. 1820.
(36) London Medical Repository. N. 67. Julij 1819.

Van hen, die sedert negentien jaren in het vondelingshuis zijn *Gevaccineerd* geworden, werden slechts twee daarna door de kinderpokken aangetast; en de opperste veldarts bij het *Britsche* leger, MAC GREGOR, verzekert, dat van alle de soldatenkinderen, die zich in het verzorgingshuis voor militairen bevinden, geen kind, zelfs niet de ligtste kinderpokken, na de koepok-inënting bekomen heeft.

De berigtgevers dringen er ten sterkste op aan, om bij het verrigten der koepok-inënting verscheidene wondjes te maken, en geene voorwerpen voor behoorlijk *gevaccineerd* te houden, dan wier gansche gestel is aangedaan geweest, en die ten minste twee geheel ongeopende pokpuisten gehad hebben.

G. COLVILLE, heelmeester te *Ayton* meldt, dat in het jaar 1817, de kinderziekte in zijne woonplaats heerschte, en dat van zes zieken door hem behandeld, een *gevaccineerde* door dezelve, op eene ligte wijze is aangedaan geweest (37).

THOMAS BARNES te *Carlisle* berigt, dat van de zes en veertig zieken aan de kinderpokken, welke het ziekenhuis aldaar in het jaar 1818 opnam, acht *gevaccineerd* zijn geweest, terwijl één reeds vroeger door de kinderziekte was aangetast geworden. De kinderpokken waren in al

(37) Edinb. Medical and Physical Journal N, 53. Januarij 1818.

alle de gevallen zacht en kort van duur. De pokpuisten, welke weinig in getal waren, werden op den vijfden tot den zevenden dag rijp; eenigen droogden op den derden of vierden reeds op. Vier van de acht kinderen waren eerst vijf, vier of drie dagen, vóór dat de kinderpokken te voorschijn waren gekomen, met koepokstof ingeënt geworden, en komen dus niet in aanmerking. De anderen hadden wezenlijke likteekens op de armen. Het geval van kinderpokken na voorafgaande kinderziekte was kwaadaardig, de pokken te zamenvloeijende. De zieke was voor twintig jaren ingeënt geworden en had groote likteekenen van de inëntingswondjes op de armen (38).

Dezelfde geneesheer zag in het jaar 1822, vijf voorwerpen uit een huisgezin, die tweemaal door de kinderziekte waren aangetast geweest, welke bij drie gewijzigd en bij twee zeer hevig voor den tweeden keer plaats had, ofschoon de eerste aanval het nog in hevigheid won (39).

John forbes te *Chichester*, maakte gedurende eene *Epidemie* van kinderziekte, die in het jaar 1820 in zijne woonplaats heerschte, de opmerking, dat van zes honderd en tachtig *gevaccineerden*, die voorbedachtelijk met de natuurlijke kinderziek-

(38) Edinb. Journal. N. 59.
(39) Edinb. Journal. No. 76. 1822.

ziekte werden ingeënt, slechts dertig eene aandoening van het geheele gestel ondervonden, verzeld van weinig koorts, zijnde het getal der bij hen plaats hebbende pokpuisten niet aanmerkelijker, dan zich dikwerf bij vrouwen vertoont, die de pokken reeds gehad hebben en kinderen zogen, welke door deze ziekte zijn aangetast. Tachtig gevallen deden zich op van gewijzigde kinderziekte bij *Gevaccineerden*, door natuurlijke besmetting te weeg gebragt, van welk getal slechts een zesde gedeelte door artsen was ingeënt en waargenomen. De koorts en de pokkenuitslag waren bij allen onbeduidend. Negentien gevallen merkte men op, waarin personen, die te voren de kinderpokken gehad hadden, nu wederom door dezelve werden aangetast, van welke de meesten den eersten keer door inënting dezelve gekregen hadden. Hier schenen de voorafgegane kinderpokken geenszins de daarna plaats hebbende verzacht te hebben (40).

George gregory, geneesheer in het *St. Pancras* gasthuis te *Londen*, spreekt van vier en tachtig lijders aan kinderziekte, die gedurende een halfjaar in hetzelve behandeld werden, van dewelke negen en veertig hevig door de ziekte waren aangetast. Van dezen stierven er drie en twintig. Van de vijf en dertig, bij dewelke de-

(40) London medical repository. Sept. 1822.

dezelve in een' ligten graad plaats had, waren vier en twintig *gevaccineerd* geweest (41).

WILLIAM JACKSON te *Sheffield*, heeft drie en dertig gevallen van gewijzigde kinderziekte waargenomen. Hij slaat er geen geloof aan, dat de kinderpokken en de *Varicellae* dezelfde ziekte zouden zijn (42).

JOHN CROSS te *Norwich*, heeft in zijne woonplaats, in het jaar 1819, eene uitgebreide *Epidemie* van kinderziekte waargenomen, dewelke hij op eene voortreffelijke wijze beschreven heeft, en van hetwelk wij vooral melding maken, omdat hetzelve eenen rijkdom van belangrijke daadzaken bevat, en overal blijken geeft van echten waarnemingsgeest (43). De *Epidemie* was *in-* en *extensive* zeer hevig. In dat eene jaar werden er drie duizend menschen, uitmakende een dertiende gedeelte van de bevolking van *Norwich*, door de kinderziekte aangetast, en van de zes zieken stierf er een. Men kan met regt zeggen, dat een groot gedeelte der overledenen den dood aan de slechte geneeswijze der kwak-zal-

(41) London medic. reposit. August. 1823. bl. 176.
(42) London medic. reposit. Mei. 1823.
(43) A history of the variolous epidemic, which occurred in *Norwich* in the year 1819 and destoryed 530 individuals: with an estimate of the protection afforded by vaccination and à review of past and present opinions upon chickenpox and modified small-pox. Bij JOHN CROSS. London 1820.

zalveressen, aan wier behandeling velen van de lagere volksklassen zich overgaven, verschuldigd was. De schrijver deelt eenige gewigtige daadzaken mede, waaruit men de evenredigheid kan opmaken, welke tusschen hen, die door de ziekte waren aangetast en anderen, die ofschoon aan de besmetting blootgesteld, echter van dezelve bevrijd bleven, werd waargenomen. Hij hield een register van de werking der smetstof in honderd en twaalf huisgezinnen, die zes honderd en drie personen uitmaakten. Twee honderd zeven en negentig van dezen, hadden te voren de kinderziekte reeds gehad en bleven nu vrij. Van de een en negentig *gevaccineerden* kregen slechts drie, ligte kinderpokken. Twee honderd, die noch kinderziekte hadden gehad, noch *gevaccineerd* waren geweest, werden nu door de eerste aangetast, en vijftien anderen, die in hetzelfde geval verkeerden, en van welke tien reeds vroeger aan de besmetting der kinderziekte waren blootgesteld geweest, zonder deze ziekte te krijgen, bleven ook nu van dezelve bevrijd. Verscheiden volwassenen werden thans door de kinderziekte aangetast, die in vroeger' tijd, reeds meer dan eens met lijders aan deze ziekte, eenen naauwen omgang hadden gehad, zonder alstoen te zijn besmet geworden: waarom zij zich thans ook volkomen zeker waanden. Een ziekenoppasser in een gasthuis voor de kinderziekte, die meende de ziekte reeds gehad te hebben,

ben, stierf thans aan dezelve, nadat hij twaalf jaren zijn' post, zonder besmet te zijn geworden, had waargenomen. Verscheiden *gevaccineerden* werden nu door de gewijzigde kinderziekte aangetast, nadat zij reeds te voren zonder gevolg, met kinderpokkenëtter en voor de tweedemaal met koepokstof waren ingeënt geworden. Zes *gevaccineerden*, wier koepokken gedurende derzelver beloop gezien waren (maar hoe? en op welken dag?) en van welken vijf likteekenen hadden, kregen regelmatige (?) kinderpokken, en een van hen stierf op den elfden dag aan te zamenvloeijende pokken, de ander, wiens pokpuisten van *Petechien* verzeld gingen, op den achtsten dag. (De dood van dezen moet aan de vlekkoorts, die zich dikwerf bij de kinderziekte plagt te voegen, worden toegeschreven.) Deze sterfgevallen wil CROSS echter niet ten nadeele der koepok-inënting in het algemeen beschouwd hebben, daar deze zich ook hier in derzelver volle kracht vertoonde, zoodat tien duizend *gevaccineerden* aldaar in het leven bleven, terwijl van de drie duizend niet *gevaccineerden*, vijf honderd en dertig stierven. Hij noemt dertig gevallen op, in welke de gewijzigde kinderziekte, na de plaats gehad hebbende koepok-inënting voorviel. Bij eenigen kwam slechts een *Erythema* te voorschijn, verzeld van zeere keel, zonder pokpuisten; bij anderen wederom koorts, die eenige dagen aanhield, zonder

der dat er puisten gevormd werden. Als een karakteristiek teeken der pokpuisten wordt door hem beschouwd, derzelver ingedrukt middelpunt, hetwelk in de meeste gevallen op den tweeden tot den vierden dag der uitbotting, wanneer de stof nog doorzigtig is, wordt opgemerkt, en hetwelk in geen geval, waar zich slechts eenige trap van hevigheid vertoont, behoort te ontbreken. In zachtere gevallen daarentegen droogen de blaasjes op, zonder dezen vorm aan te nemen. In eenige twijfelachtige gevallen was het de inënting, welke echte kinderpokken voortbragt, die hem zekerheid gaf aangaande het karakter der ziekte. De schrijver voert drie gevallen aan, door hem zelven waargenomen, en een vierde, hetwelk een ander waarnam, alwaar op den negenden, tienden, elfden en twaalfden dag na de koepok-inënting, te weten nadat zich de *areola* om de koepok gevormd had, kinderpokken te voorschijn traden en regelmatig verliepen, terwijl het laatste geval zelfs met den dood eindigde. Intusschen kan men de koepok-inënting in deze gevallen naauwlijks voor echt houden, omdat in de drie eerste gevallen het likteeken, aan de ware *vaccine* eigen, ontbrak. Cross waarschuwt, dat men op de voorbehoedende kracht der koepok-inënting niet moet vertrouwen, voor het afvallen van de roof der koepokken. Als oorzaak van de gewijzigde kinderpokken rekent hij eene

on-

onvolkomen koepok-inënting, en ten einde te doen zien, hoe gemakkelijk deze kan plaats hebben, deelt hij eene tafel mede van vijf honderd door hem verrigte koepok-inëntingen, waaruit blijkt, dat bewezen was, dat van dit getal, drie honderd vier en tachtig voorwerpen de koepokken regelmatig hadden; bij zestien waren de pokpuisten gekwetst en derzelver beloop gestoord; bij twaalf was zonder uitwendige kwetsing, de koepok-inënting onvolkomen; bij negen en twintig hadden na dezelve de kinderpokken plaats, en vier en twintig bleven na de verrigte inënting weg. Hij is echter ook van gevoelen, dat na de echte koepokken, de ware kinderziekte te voorschijn kan treden, ja zelfs doodelijk worden. Eene andere tafel toont aan, hoe weinig men op de voorbehoedende kracht der koepokken kan aangaan, zoo men dezelve wil afleiden uit het getal en het aanzien der nablijvende likteekens. Van zeven en vijftig *gevaccineerden*, die aan de besmetting van de kwaadaardigste soort van kinderziekte onmiddellijk blootgesteld, geheel van deze ziekte bevrijd bleven, waren bij zeventien de likteekens zeer onvolkomen, bij acht klein, bij drie klein en effen, bij zes genoegzaam onmerkbaar, slechts bij negentien was meer dan één likteeken aanwezig. De schrijver houdt de *Varicellae* en gewijzigde kinderpokken voor verschillende ziekten, ofschoon hij dit gevoelen meer als waarschijnlijk,

dan

dan wel als geheel bewezen te zijn, opgeeft.

Ten einde niet al te uitvoerig te worden, slaan wij die berigten, welke met de reeds aangevoerde volkomen overeenstemmen, liever over: als daar zijn van ASTBURIJ te *Eccleshall* (44), GAITSKELL (45) en deszelfs tegenstander PEN (46), *Sir* GILBERT BLANE (47) en deszelfs beoordeelaars (48), CRANE te *Boston* in *Lincolnshire* (49), MURRAIJ te *Alford* in *Aberdeenshire* (50), BENT te *Derbye* (51), ALISON (52), RING (53), WALKER (54), FOSBROOK (55), WILLIAM SHEARMAN (56), MOORE (57), SIJME te *Blair Gowrie* en OSWALD te *Douglas* (58), HILL te *Edinburg*, die een uitvoerig berigt mededeelt van zestien gevallen van kinderziekte, na de koepok-inënting (59), ROBERT

(44) Edinb. Journal. N. 57.
(45) London medical and physical Journal. December 1818.
(46) Ibidem. April. 1819.
(47) Medio-Chirurg. transact. of the medical and surg. society of London. vol. 10.
(48) London medical repository. March 1820.
(49) Edinb. Journal. N. 62.
(50) Edinb. Journal. N. 68.
(51) London medic. and phys. Journal. Junij 1819.
(52) Edinb. Journal. N. 55.
(53) Lond. medic. reposit. March 1815.
(54) Ibid. November. 1815.
(55) Ibid. 1814. Februarij 1815. Decemb. 1818. Aug. Sept. 1819.
(56) London medical repositorij. N. 108. Decemb. 1822.
(57) Historij of Vaccination. bl. 77.
(58) *Thomson.* t. a. p.
(59) Edinb. Journal. N. 67. 1821.

BERT MACLEOD en HARRISON, die vaststellen, dat alle soorten van *Varicellae* en *Varioloïden*, door de besmetting der kinderpokken kunnen worden voortgebragt (60), HENRIJ MARSHALL te *Colombo* op *Ceylon*, die gedurende eene *Epidemie* der kinderziekte bij verscheiden inlanders, welke *gevaccineerd* waren geweest, dezelve dikwerf waarnam, zonder echter van de voorafgegane koepok-inënting eenige andere zekerheid te hebben, dan uit de aanwezige likteekens, die bij zwarten nog onzekerder onderscheidingsteekenen, dan bij *Europeanen* opleveren (61). Wij gaan nu over tot de *Epidemie* van *Varioloïden* te *Edinburg*, welke zoo wel om derzelver uitgebreidheid, als vooral omdat ze in de hoogleeraren MONRO en THOMSON zulke voortreffelijke beschrijvers gevonden heeft, onze geheele opmerkzaamheid waardig is.

In het vierendeeljaars-berigt van het ziekenhuis der nieuwe stad te *Edinburg*, van de jaren 1818 en 1819, hetwelk waarschijnlijk door Dr. ALISON, een' der geneesheeren van dit gesticht is opgesteld, wordt melding gemaakt van dertig gevallen van kinderpokken, zes van gewijzigde kinderpokken en drie van *Varicellae*. De berigtgever houdt de gewijzigde kinderpokken,

(60) London Med. and phys. Iournal. Julij, August, 1820.

(61) Edinb. Journal. N. 74.

ken insgelijks voor *Varicellae*, omdat ze onregelmatig na elkander te voorschijn komen. Volgens zijn gevoelen, worden ze echter door kinderpokken voortgebragt. Ik wil hier nog een ziekteverhaal uit het berigt opgeven. Een niet *gevaccineerd* kind werd door een ander kind, dat gewijzigde kinderpokken had, besmet, kreeg hierop een weinig koorts en eene soort van pokken (door den berigtgever zelven niet gezien), die in zes dagen opdroogden. Verscheiden in dit huisgezin, die niet *gevaccineerd* waren, kregen nu van dit kind echte, en twee *gevaccineerden*, de gewijzigde kinderpokken. Het eerstgemeld kind kreeg na een tijdverloop van acht weken wederom te zamenvloeijende kinderpokken, waaraan hetzelve overleed. In twee gevallen werden mazelen en kinderpokken te gelijk waargenomen. In het eene kwamen de mazelen, op den vijfden dag na de uitbotting der pokken te voorschijn, en beide ziekten hadden een regelmatig beloop; in het ander geval verschenen de kinderpokken, op den derden dag nadat de mazelen waren opgekomen, blijvende deze laatste uitslag nog twee dagen zigtbaar. De pokpuisten vulden zich spoediger dan gewoonlijk (62).

Reeds in den aanvang van het jaar 1818, begonnen de kinderpokken in *Edinburg* te heerschen. Al vroeg in het begin der *Epidemie* werd

(62) Edinb. Journal. No. 59. 1819.

werd het elfjarig zoontje van den oppersten geneesheer der *militaire* hospitalen in het noordelijk gedeelte van *Engeland*, JOHN HENNEN, er door aangetast. Deze gaf het eerst gelegenheid tot het doen van belangrijke waarnemingen, omtrent het wezen van de te *Edinburg* heerschende ziekte, zoowel als omtrent de betrekking, waarin de *Varicellae* tot de kinderpokken staan. Deze knaap was, drie maanden oud zijnde, door zijn' vader *gevaccineerd*, was daarna in onderscheiden landstreken, dikwerf aan de besmetting der kinderziekte blootgesteld geweest, en werd nu, terwijl in het hospitaal, hetwelk zijn vader als arts bediende, de gewijzigde kinderpokken bij verscheiden voorwerpen plaats hadden, door eene ziekte aangetast, dewelke, volgens de getuigenis van onderscheiden artsen van aanzien en ondervinding, zoowel als volgens de door zijnen vader medegedeelde beschrijving, voor niets anders dan *Varicellae*, ten minste naar het begrip, hetwelk men gewoonlijk aan dit woord hecht, moest gehouden worden. Deze ziekte nam haren aanvang met eene hevige, gedurende drie dagen aanhoudende koorts; op den derden dag kwam er een uitslag te voorschijn, welke uit stipjes bestaande, groepswijze bij elkander geplaatst, zich van de ledematen naar het aangezigt verspreidde, welk uitslag van het begin tot het einde blaasachtig bleef, zeer jeukte en zich met een waterachtig

 vocht

vocht vulde, hetwelk op den zesden dag der ziekte dik en geel werd. Op het einde van den vierden dag gingen de blaasjes gedeeltelijk open, en lieten slechts eene onbeduidende korst achter, die op den achtsten dag der ziekte, tegelijk met alle de ziekelijke toevallen reeds verdwenen was. Men werd niets gewaar van *tubercula*, etterpuisten, of hoornachtige korsten. Van dit kind werden door Dr. BARTLETT zes voorwerpen, welke nog niet *gevaccineerd* waren, ingeënt, van welke vier eene ziekte kregen, die meer met de *Varioloïden* overeenkwam, terwijl die van de twee anderen meer op echte kinderpokkken geleek. Vier volwassenen, die de kinderziekte te voren reeds hadden doorgestaan, en drie kinderen, waarvan één vroeger *gevaccineerd* was geweest, werden door de evengemelde kinderen, van tijd tot tijd in het gasthuis besmet. Drie der volwassenen sliepen met de zieke kinderen in dezelfde kamer, en werden zeer hevig door de kinderziekte aangetast; de vierde kreeg de zachtste soort van *Varicellae*. Van de drie kinderen kreeg het *gevaccineerde* en een, hetwelk niet *gevaccineerd* was, de gewijzigde kinderziekte, die het gewone korte beloop der *Varicellae* had; het derde, niet *gevaccineerde* kind werd door de gewone kinderpokken aangetast. Een ander man, die nog geene kinderziekte gehad had, werd door deze zieken besmet en stierf. HENNEN zelf houdt het voor mo-

ge-

gelijk, dat deze onderscheiden lijders de besmetting van buiten het huis, alwaar de kinderziekte heerschte, hebben opgedaan en niet slechts onder zich voortgeplant, ofschoon hij dit laatste voor het waarschijnlijkste houdt. HENNEN wil geenszins aangaande het eigenlijke wezen der ziekte beslissen, of namelijk de gemelde gevallen meer tot de *Varicellae*, dan wel tot de kinderpokken behooren, omdat zoovele voorname artsen het nog in geenen deele over deze zaak eens zijn. Als getuigen van deze waarnemingen noemt hij de, insgelijks op het vasteland met roem bekende namen van eenen THOMSON, BRYCE, MONRO, FERGUSSON, DUNCAN en anderen (63).

Vier kinderen van den hoogleeraar ALEXANDER MONRO werden ook door de ziekte aangetast; drie zonen waren meer dan tien jaren geleden, door BRYCE op zijne wijze *gevaccineerd* geweest. Ofschoon deze koepokken, volgens het hier medegedeelde aangaande derzelver beloop, echt waren geweest, zoo hebben nogtans dezelve geen volkomen voorbehoedmiddel kunnen opleveren, omdat elk kind slechts eene koepok had, die

(63) An account of the eruptive diseases, which have lately appeared in the military hospitals of *Edinburg* etc. communicated in a letter to Dr. DUNCAN JR. Edinb. medic. and surg. Journ. N. 56. October 1818. — MONRO t. a. p. — THOMSON t. a. p.

die daarenboven nog op den zesden dag geopend was, om er een tweede voorwerp uit in te enten, door welke handelwijze derzelver beloop zonder twijfel gestoord was, zoodat zij dan ook dezelver voorbehoedend vermogen verloren hadden. Dat dit eenigen invloed gehad heeft, blijkt ook daaruit, dat de dochter van MONRO, die door zeker toeval, drie koepokken gehad had, de daaraanvolgende kinderpokken veel zachter en in minder getal bekwam, dan hare broeders. MONRO, die deze gevallen, in eene voortreffelijke *Monographie* (64) uitvoerig mededeelt, verhaalt nog zes diergelijke, waaronder eén van te zamenvloeijende kinderpokken bij een kind, dat niet *gevaccineerd* was geweest en bij hetwelk ook, even als bij de overige aangehaalde gevallen, de etterkoorts ontbrak. Hij schreef, voor dat hij dit waarnam, de hem bekend geworden gevallen van kinderziekte na de koepok-inënting, aan verkeerde inzigten, ten aanzien van de *Diagnosis* der plaats hebbende ziekte, of aan misslagen bij de koepok-inënting toe. Als eene oorzaak van het dikwijls voorkomen dezer gevallen, houdt hij vooral onechte koepokken, gedeeltelijk te weeg gebragt door een onvolkomen waarnemen van derzelver beloop. De *Epidemie* te *Edin-*

(64) Observations on the different kinds of smallpox and especially of that, which sometimes follows vaccination, by A. MONRO. Edinburg. 1818.

Edinburg, ziet hij geenszins voor *Varicellae* aan, omdat *gevaccineerden* bij lange na zoo dikwijls niet door dezelve werden aangetast, als niet *gevaccineerden;* omdat in eenige gevallen *gevaccineerde* kinderen, welker niet *gevaccineerde* broeders en zusters aan te zamenvloeijende kinderpokken ziek lagen, er niet van bevrijd bleven; omdat de koorts heviger en langduriger was, dan gewoonlijk bij *varicellae* plaats heeft; eindelijk, omdat de in de puisten bevatte stof, aan die welke zich in de gewone pokpuisten bevindt, gelijk was. Om echter met MORTON en eenige anderen, de *varicellae* voor eene zachte soort van kinderpokken te houden, wil er bij hem niet in, dewijl de inënting met kinderpokken altoos alleen kinderpokken, en die met *varicellae*, altoos alleen *varicellae* zoude voortbrengen. Even zoo min kunnen gewijzigde kinderpokken eene op zichzelve staande ziekte zijn, daar ze door de inënting, ware kinderpokken doen ontstaan. Hij beschouwt deze ziekte veeleer als echte kinderpokken, die door eene meer of min volkomen koepok-inënting verzacht zijn en juist hierdoor, den hoogst weldadigen invloed dezer kunstbewerking bevestigen. Tot meer dan één voorwerp zoude zich volgens hem, de verzachtende kracht der koepokken niet uitstrekken: want indien niet *gevaccineerde* personen uit deze verzachte kinderpokken ingeënt worden, dan ontstaan er echte kinderpokken, waar-

van de schrijver verscheiden gewigtige voorbeelden aanhaalt. Uit de twee voortreffelijke koperen platen, welke bij zijn werk gevoegd zijn, blijkt ook ten klaarste, dat de ziekte van zijne zoons geene *varicellae*, maar kinderpokken geweest is. Bij een dezer kinderen waren wel is waar tusschen de pokpuisten, blaasjes, die met water gevuld waren, voorhanden, die echter op denzelfden dag van derzelver verschijning verdroogden, terwijl integendeel de blaasjes der *Varicellae*, ten minste gedurende drie dagen, in grootte plagten toe te nemen. Ook jeukten deze blaasjes niet en kwamen in geene elkander opvolgende groepen te voorschijn, zoo als dit bij de *Varicellae* plaats heeft.

In hetzelfde jaar, in hetwelk het werk van MONRO het licht zag, maakte de beroemde Hoogleeraar THOMSON insgelijks deszelfs waarnemingen bekend (65), en gaf twee jaren daarna eene uitvoerige beschrijving van de *Edinburger Epidemie* uit (66).

Hij maakt in dit geschrift geene de minste melding van het gemelde werk van MONRO, mo-

ge-

(65) Some observations on the Varioloid disease which has latelij prevailed in *Edinburgh* and on the indentitij of chickenpox and modificated Smallpox in Edinb. medic. and physic. journal. N. 56. Octob. 1818. and further observations. ibid. N. 57. Novemb. 1818.

(66) An account of the varioloid Epidemic, which has latelij prevailed in *Edinburgh* and other parts of *Scotland*, with

gelijk omdat zijne *theorie* geheel afwijkt van die van MONRO.

Zijn werk verdient den voorrang boven dat van MONRO, uit hoofde van de veelvuldige eigen ondervinding, deels opgedaan gedurende eene uitgebreide eigen praktijk te *Edinburg*, en deels bij elkander verzameld op reizen door verschillende gedeelten van *Schotland*, die hij enkel en alleen deed met het oogmerk, om te onderzoeken naar plaats gehad hebbende *Varioloïden:* daarentegen verliest hetzelve, door gebrek aan behoorlijke orde in het schikken der overvloedige en rijke onderwerpen en mogelijk ook, door de bij hem vastgestelde meening, waarmede hij dit werk begon te schrijven, dat *Varicellae* en gewijzigde kinderpokken dezelfde ziekte zouden zijn, waarvoor hij wel is waar, met veel scherpzinnigheid partij van zijne waarnemingen weet te trekken, doch welke, zoo als over het algemeen mij toeschijnt, met elke te voren opgevatte meening plaats te hebben, de onpartijdigheid van den waarnemer in een dubbelzinnig licht stelt. Hetgene aan het werk van THOMSON eene bijzondere waarde bijzet, is de veelheid van de reeds door mij te voren gebruikte geschiedkundige berigten, door middel van brieven van ande-

with observations on the identitij of chickenpox with modified smallpox. In a Letter to *Sir* J. MAC GREGOR bij J. THOMSON. London 1820.

dere *Schotsche* artsen verzameld, behelzende hetgene door hen was waargenomen, naar aanleiding van vragen, hen door THOMSON opgegeven, en welke eenen onwaardeerbaren schat van daadzaken bevatten.

THOMSON heeft de ziekte bij vijf honderd zes en vijftig voorwerpen waargenomen. Van dezen hadden twee honderd vijf, noch kinderpokken, noch koepokken, een en veertig kinderpokken en drie honderd tien koepokken te voren gehad. Voor het eerst werd hij van het onderscheid, hetwelk er tusschen de gewijzigde kinderpokken, die na voorafgaande koepokken plaats hebben, en de gewone kinderpokken gevonden wordt, overtuigd door hetgene hij in een huisgezin te *Broughton* waarnam (67). Intusschen helde hij tot de meening over, om op het gezag van WILLAN, HEBERDEN, SIMS en anderen, de eerste gevallen, die hij van deze ziekte zag, en aan welke hij den niet ongepasten naam van *Varioloïden* gaf, voor *Varicellae* te houden, tot dat hij door de ondervinding geleerd, het onzekere der gronden, volgens welke de ziekte, nu voor kinderpokken en dan wederom voor *Varicellae* werd gegroet, leerde inzien, gevoelende hij tevens, hoe moeijelijk zich de handeling van den arts aan het ziekbed, in de ketenen der *Nosologen* en derzel-

(67) Hetwelk ALISON vermeldt in het Edinb. Journal. N. 55.

zelver bepalingen laat klinken. De door mij medegedeelde waarnemingen, betreffende den zoon van HENNEN, en de uit hem ingeënte personen, deden bij hem het eerst het gevoelen ontstaan, dat *Varicellae*, kinderpokken en gewijzigde kinderpokken, ten minste in de door hem beschreven *Epidemie*, uit ééne smetstof voortsproten, omdat de eene de andere scheen voort te brengen, latende hij echter onbeslist, of er eene door HEBERDEN als *Varicellae* beschreven ziekte, welke soortelijk van de kinderpokken verschilt, al dan niet besta. Deze stelling te bewijzen door de meest afdoende waarnemingen, welke de schrijver in deze *Epidemie* te maken de gelegenheid had, is het eigenlijke doel en de hoofdinhoud van zijn werk, en daar hij tevens de tegenovergestelde gevoelens van BRYCE, ALISON en ABERCROMBIE uitvoerig mededeelt en derzelver tegenbewijzen tracht te ontzenuwen, zoo geeft dit aanleiding tot eene veelzijdige beschouwing van zijn onderwerp. Eindelijk deelt hij de slotsom mede, welke opgemaakt is uit de antwoorden op de tien vragen, die hij betrekkelijk zijn onderwerp, aan een zeker getal van praktische artsen heeft voorgelegd. Daar ik het nadere, aangaande het geschilpunt over de eenzelvigheid der *Varicellae* en kinderpokken, in het vervolg nog uitvoerig denk te behandelen, zoo zal ik hetzelve hier nu overslaan en alleen nog maar zijne beschrijving der ziekte mededeelen. Deze vertoon-

de wel is waar, bij de drie klassen, die door dezelve werden aangetast, namelijk de vroeger *gevaccineerden*, degenen, die vroeger de kinderpokken hadden doorgestaan èn zij, bij welke noch de eene, noch de andere ziekte had plaats gehad, één en hetzelfde karakter, ofschoon bij elke klasse zich wederom bijzondere toevallen opdeden, naar mate van de hevigheid en den duur van de uitbottingskoorts, het onderscheid in getal, gedaante, het bevatte vocht, den tijd van de ontwikkeling en der afneming van de puisten, alsmede naar mate van het onderscheid ten opzigte van de tegenwoordigheid, de hevigheid en het wezen van de etterkoorts in de meer hevige graden der ziekte.

1. Bij hen, die voorheen noch koepokken, noch kinderziekte gehad hadden, was de uitbottingskoorts gewoonlijk hevig en duurde van een' tot vier dagen voor de uitbotting. In eenige gevallen was dezelve zeer zacht, in andere daarentegen zoo hevig, dat men zoude gemeend hebben, dat ze een verkondigster van den toenmaals in *Edinburg* heerschenden *typhus* was. Intusschen kan men uit den voorafgaanden graad van hevigheid geenszins op de gesteldheid van den daaropvolgenden huiduitslag rekenen. Deze was in den aanvang altoos *papuleus*, vormde indien de stippen niet talrijk waren, reeds op den eersten of tweeden dag blaren, die op den vijfden of zesden verdwenen, en

eene

eene geringe ruwheid der huid, of kleine, dunne schubbetjes op dezelve nalieten. Die soort der ziekte had aldaar plaats, alwaar kwaadaardige te zamenvloeijende kinderpokken heerschten, en men kon het ontstaan van eerstgemelde soort uit de besmetting door de laatste nagaan. THOMSON noemt deze *varieteit* ligte, blaasvormige kinderpokken. In andere gevallen was de uitslag van het begin af aan blaasachtig. De blazen bleven eenige dagen doorschijnend, vulden zich met eene witachtige, nu en dan etterachtige stof en verdroogden tot kleine korsten. Men kon vooruit niet bepalen, of deze blazen in puisten zouden overgaan, of deze alsdan in derzelver midden ingedrukt zijn, en op den zesden of negenden dag zouden verdwijnen. Ofschoon de ziekte in haren aanvang veel overeenkomst met de *varicellae* had, zoo had dezelve echter in het laatste tijdperk het karakter der echte kinderpokken. THOMSON noemt ze blaas-puistachtige kinderpokken. Bij het grootste getal veranderden de stippen dadelijk in puisten, die of alle te gelijker tijd, of vooral bij kinderen, groepswijze te voorschijn kwamen (welk was de volgorde van deze uitbotting?); deze puisten waren van de grootte van een' speldekop, tot die van eene erwt: weinigen waren in derzelver midden ingedrukt. In weinig gevallen bereikten zij derzelver grootte op den vierden dag, dikwerf eerst op den zesden, ja zelfs

zelfs nog na den negenden. De uitslag begon in het aangezigt, meest op den zesden dag op te droogen, aan de ledematen, vooral aan de onderste, eerst op den achtsten tot den tienden dag. De kleine puistjes gingen bij het opdroogen, in los op de huid zittende roofjes over; die grooter waren, vormden grootere, vastzittende, hoornachtige korsten, die langer bleven zitten. In de daaronder gelegene deelen bleven somtijds harde verhevenheden over, die allengs verdwenen; indrukken in de huid of pokputten waren zeldzaam. De uitslag leverde onder dezen vorm dikwijls die *varieteiten* op, welke door de schrijvers hoorn-, steen-, of vratachtige pokken genoemd worden. De eigenaardige pokkenreuk werd in slechts weinige gevallen waargenomen. De etterkoorts was insgelijks zeldzaam, en daar ze aanwezig was, was dezelve kort van duur. *Cohaerente*, het midden tusschen op zichzelven staande en te zamenvloeijende kinderpokken houdende, kwamen gedurende deze *Epidemie* zeer dikwijls voor. Keel-ontsteking was zoowel bij deze, als bij de andere *varieteiten* zeer menigvuldig, en ging somtijds vergezeld van pokken ter dezer plaats. Bij de *cohaerente* pokken gingen van den derden tot den vijfden dag, de stipjes meestal door den blaasachtigen vorm tot puisten over, doch in eenige gevallen dadelijk. De uitslag, welke, uitgezonderd in het aangezigt, zelden voor den ne-

gen-

genden dag deszelfs grootste hoogte bereikte, was nu regelmatig, dan wederom onregelmatig gelijk linzen, ook wel *conisch* of rond, nu met, dan zonder indruksel, van de grootte van een' speldekop, tot die van eene paardeboon. Bij sommigen vormden zich midden op de puisten kleine, doorschijnende waterblaasjes, welker binnenste geene gemeenschap had, met de daaronder zittende puist. De stof, die in de rijpe puisten zich ophield, was of eene melkachtige troebele *lympha*, of een roomachtige, taaije etter. De zoowel ten opzigte van derzelver vorm, als van de bevatte stof onderscheiden puisten, werden dikwerf te gelijker tijd, bij hetzelfde voorwerp waargenomen. De melkachtige puisten vormden halfdoorschijnende, bruine, hoornachtige roven, die afgevallen zijnde, blaauwroodachtige, allengs verdwijnende verhevenheden op de huid nalieten; de etterpuisten werden door geelachtige korsten bedekt, welker grond dikwerf eene neiging tot ettering deed zien, of ook slechts eene, gedurende verscheidene weken zich vertoonende roode vlak opleverde, na dewelke een indruksel in de huid overbleef. Bij de *cohaerente* soort van kinderpokken was de etterkoorts altoos duidelijk bemerkbaar, somtijds hevig en vergezeld van zwelling des aangezigts, voorbijgaande blindheid, speekselvloed, ontsteking der slijmhuid van de keel, hoesten en moeijelijke ademhaling. Eenigen stierven aan die soort van kinderpokken-

ken. Als naziekten volgden dikwijls oogziekten of kliergezwellen. Bij de te zamenvloeijende kinderpokken was de vorm van den uitslag insgelijks blaas- of puistachtig, meestal echter het laatste. Wanneer de uitslag blaasachtig en te zamenvloeijend was, dan kwam dezelve dikwijls op den vierden dag te voorschijn; de opperhuid raakte dan los en liet eene drooge, ontstokene en verstorven grondvlakte onder zich ontdekken. Somtijds vertoonden zich striemen en blutsvlekken. Kinderen, die den ouderdom van één jaar nog niet bereikt hadden, werden het hevigste door deze soort van ziekte aangedaan en stierven altoos. Van de twee honderd en vijf lijders aan natuurlijke kinderziekte, welke THOMSON zag, stierven er vijftig: stervende er dus van de vier één, zoo dat de evenredigheid tusschen hen, die overleden en in het leven bleven, nog grooter was dan te *Norwich*.

2. Bij hen, die voorheen, hetzij door inënting, hetzij door gewone besmetting, de natuurlijke kinderpokken gehad hadden en dezelve thans wederkregen, waren gedeeltelijk duidelijke pokputten zigtbaar. Het tijdverloop tusschen de twee ziekten was van tien weken tot dertig jaren. Ten aanzien van den vorm en de langdurigheid kwam de uitslag bij velen overeen met de *Varicellae* in derzelver blaasachtige of puistachtige gedaante, bij anderen met de op zich zelven staande, bij anderen wederom met de *Co-*

hae-

haerente kinderpokken; de beide eerste soorten waren dikwijls bij een en hetzelfde voorwerp te gelijk zigtbaar. Vele blaasjes waren met lucht gevuld, wederom anderen met water, en zij vertoonden de onderscheidene varieteiten van valsche kinderziekte, bekend onder den naam van wind-, varkens-, schaaps-, kippen- of waterpokken.

Met de *cohaerente* gewijzigde pokken ging, vooral wanneer zij tot de te zamenvloeijende overhelden, op den zesden of zevenden dag, zwelling van het aangezigt, speekselvloed, keelpijn, zwelling der handen en voeten en etterkoorts gepaard. Desniettegenstaande kwamen de lijders over het algemeen spoediger tot verhaal, dan na de gewone kinderziekte. In één geval was de ziekte voor de derde maal heviger, dan de twee eerste keeren. Van de een en zeventig, welke THOMSON waarnam, stierven er drie: dus een van de drie en twintig. Bij twee van dezen was de uitslag meer blaasachtig en volgde slechts eenige weken na 't herstel van de eerste ziekte.

3. Bij hen, die te voren *gevaccineerd* zijnde geweest, in deze *Epidemie* de kinderziekte kregen, had er een verschil in den ouderdom plaats van eene week tot vijftien jaren. Vooral werden kinderen onder de tien jaren door de ziekte aangetast. De verzachtende invloed van de koepokken op de ziekte, was in geen der gevallen door het verloop van tijd geheel weggenomen of verzwakt. De uitbottingskoorts was somtijds naauwlijks bemerkbaar; waar dezelve hevig was, ver-

verdween ze dadelijk na de plaats gehad hebbende uitbotting, zoodat de zieken alsdan zeldzaam meer het bed behoefden te houden. Dikwerf kwam er in het geheel geen uitslag te voorschijn; meestal van een tot twintig puisten. Veeltijds hadden dezen volkomen het beloop van *Varicellae* en bleven van het begin tot het laatst blaasachtig. In andere gevallen zagen de blaasjes er troebel of etterachtig uit, waren in het midden ingedrukt en met dunne korsten bedekt. Op het laatst echter waren de puisten met een vocht, hetwelk uit *lijmpha* en etter bestond, gevuld en werden met hoornachtige korsten bedekt. In die gevallen, alwaar de uitslag meer op de kinderpokken dan op *Varicellae* geleek, verschilde dezelve echter van de eersten, door de meer doorschijnende puisten, die eerder met een melkachtig, dan met een etterachtig vocht gevuld waren, alsmede door een spoediger beloop. Overal waar de ziekte bij *gevaccineerden* plaats had, geschiedde de uitbotting in elkander opvolgende groepen, zelfs nog na den vijfden dag, en werd in hevige gevallen van eene aanhoudende uitbottingskoorts vergezeld. Van de drie honderd en tien gevallen, welke THOMSON waarnam, werd één door den dood achtervolgd. Het kind was twintig maanden oud en stierf op den veertienden dag der ziekte. De puisten waren door eene sterke, ontstekingachtige roodheid omgeven. Omtrent de geneeskundige behandeling

wordt

wordt niets vermeld. De koepok-inenting zoude haren regelmatigen loop gehad hebben.

Uit het te gelijk heerschen, zoowel te *Edinburg*, als in andere streken van *Schotland*, van een' kwaadaardigen *Tijphus*, blijkt voor het overige, dat eene kwaadaardige *Epidemische Constitutie* haar aandeel gehad heeft in het vermeerderen van de doodelijkheid der *Epidemie*. Het blijkt verder uit de groote sterfte onder de niet *gevaccineerden*, dat deze *Epidemie* ware kinderziekte geweest is, ofschoon het een' iegelijk duidelijk behoort te zijn, dat het beloop der ziekte niet altoos *normaal*, zelfs in de kwaadaardige gevallen geweest zij, en wij hebben dit beloop des te uitvoeriger medegedeeld, ten einde den lezer in staat te stellen, om ook over het karakter der *Epidemie* bij niet *gevaccineerden*, of die de kinderpokken niet gehad hadden, te kunnen oordeelen. Het zoo dikwerf alhier plaats gehad hebbende, tweemaal ondergaan der kinderziekte, blijft nog altoos eene opmerkenswaardige zaak; te meer, daar dit tot hiertoe, als eene zeldzame uitzondering van den algemeenen regel is beschouwd geworden, ja zelfs door vele aanzienlijke artsen geheel is ontkend.

Hij, die de twee varieteiten der ligte blaasvormige en der blaas-puistachtige kinderpokken, die door THOMSON het eerst beschreven zijn, *Varicellae* wil heeten, behoort ook, gelijk THOMSON zegt, het ontstaan der *Varicellae* door de smetstof

E

stof der kinderpokken toe te staan, omdat dit in die huisgezinnen plaats had, alwaar de kinderpokken heerschten en men derzelver verschijning zoowel uit deze, als de voortbrenging van de kinderpokken door de eerste, kan nagaan. Wij zullen echter op dit gewigtig onderwerp nog eens moeten terug komen.

Nadat wij nu al hetgene, wat van de in *Groot-Brittanje* waargenomen kinderpokken bij *gevaccineerden* bekend staat, hebben medegedeeld, hebben wij het meest gewigtige, hetgeen in het algemeen over dezen ziektevorm is ter nedergesteld, opgegeven, zoowel omdat het aantal van gevallen van dien aard, dat van diergelijke, in andere landen voorgevallen, zoo zeer te boven gaat, als omdat dezelve voor het grootste gedeelte dien stempel van waarheid en naauwkeurigheid dragen, die der geneeskundige waarnemingen der Engelschen gewoonlijk is ingedrukt, zoodat zij als volkomen geloofwaardig kunnen aangemerkt worden. Uit dien hoofde zullen wij ons, in het opsommen van de in andere landen gemaakte waarnemingen kunnen bekorten, daar zij toch in het wezenlijke der zaak met die der Engelschen overeenkomen, en zullen slechts bij eenige gevallen, die eene bijzondere vermelding verdienen, een oogenblik blijven stilstaan.

Men vindt de eerste gevallen van de kinderpokken na de koepok-inënting in *Amerika*, op-

geteekend in het jaar 1821, gedurende eene *Epidemie* van kinderpokken te *Baltimore*, door HORATIO JAMESON aldaar (68). In de maand Augustus 1821, werden de kinderpokken door middel van een schip, waarop zich lijders aan die ziekte bevonden, van *Liverpool* overgebragt. De bevelhebber van het schip verklaarde voor het geregt, dat hij de ziekte niet voor kinderpokken, maar voor zoogenaamde varkenspokken had aangezien. De *Epidemie* was over het geheel genomen zeer kwaadaardig. Hoe langer de uitslag achterwege bleef, hoe erger de ziekte was; daarentegen was het beter, indien de puisten zich spoedig vulden. Ook waren die gevallen het ligtste, alwaar de uitslag zich onder de gestalte van hoorn- of vratachtige pokken vertoonde. De tegenwoordige Epidemie onderscheidde zich daarin van alle vroegere, die de schrijver zag, dat er geene *Kritische* dagen konden waargenomen worden. Dit gold omtrent alle de toevallen. De uitslag kwam van den tweeden tot den vijfden dag, na de eerste koorts te voorschijn. De stank der pokken was meestal verschrikkelijk ten tijde van derzelver rijpheid. JAMESON vergelijkt de *Epidemie* met eenigen, welke door SIJDENHAM beschreven zijn. In

(68) Account on the Smallpox, which prevailed at *Baltimore* during the winter 1821 — 22 bij H. JAMESON, in the American medical recorder. Vol. 5. April. 1822. pag. 224.

In die, welke door den laatsten in de jaren 1667, 68 en 69 zijn waargenomen, kwamen de op zich zelven staande pokken meestal op den vierden dag te voorschijn, doch JAMESON zag dezelve zich vroeger en later vertoonen. Volgens SIJDENHAM werd de tusschenruimte tusschen de pokpuisten, op den achtsten dag rood en gezwollen. Ditzelfde zag JAMESON eerst op den tienden, twaalfden of veertienden dag der ziekte gebeuren. In de gevallen door SIJDENHAM waargenomen, verminderde de zwelling en ontsteking op den elfden dag, terwijl tevens de uitslag in het aangezigt en op het ligchaam opdroogde en begon afteschilferen. Te *Baltimore* had dit zeldzaam voor den vijftienden dag plaats en dan nog slechts langzaam, terwijl nog hier en daar gezwellen en korstachtige uitslag van eene slechte gedaante, vooral rondom de neus, achterbleef. De *Epidemie*, welke in het jaar 1674 door SIJDENHAM werd waargenomen, had meer overeenkomst met die te *Baltimore*. SIJDENHAM zegt, dat hare tijdperken langzamer verliepen, dan bij eene der tot hiertoe door hem waargenomene, en dat de rijpe pokken hevig stonken (69). De schrij-

(69) *Maturae enim pejus olebant, ita ut eisdem graviter laborantes prae foetore vix quidam accedere. Tardius etiam periodum absolvebant, haerebantque diutius, quam ulla species alia adhuc videre contigit.* SIJDENHAMI *opera. Genev.* 1716. *pag.* 145.

schrijver zag vier gevallen, alwaar de koepokken en de kinderpokken te gelijker tijd plaats hadden en die allen met den dood eindigden; jammer dat hij dezelve niet nader beschrijft. Hij nam vele gevallen van *varioloïden* bij *gevaccineerden* waar, en ook bij hen, die de kinderpokken gehad hadden. Hij is niet van gevoelen, dat de voorafgegane koepok-inënting invloed op dezelve hebbe uitgeoefend, maar meent, dat de zoogenaamde minnepokken, de bastaardpokken van SIJDENHAM, de reeds sedert lang waargenomen natuurlijke pokken, die na de ingeënte kinderziekte zijn opgemerkt, tot deze ziekte behooren. Hij houdt dezelve geenszins voor gevaarlijk. Hij had één geval vernomen, hetwelk door bijkomende *Dijsenteria* doodelijk was afgeloopen. De uitbottingskoorts, welke dikwijls hevig was, hield met het te voorschijn komen van den uitslag op, met welken laatsten dikwerf eene zeere keel verbonden was: dit toeval, zoowel als het spoedig beloop en de likteekens van ingeënte kinder- of koepokken, verschaften hem veel licht voor de *Diagnostiek*. Meestal waren ook de puisten door eenen hel vuurrooden rand omgeven en hadden een klein, donker stipje op derzelver middelpunt. Het kleinste gedeelte dezer puisten had gelijkenis met de *Varicellae*; de meesten waren hard en hadden eene *Conische* gestalte. Hij zag dikwijls *Varioloïden*, na vooraf plaats gehad hebbende *Varicel-*

 lae.

lae. Hij kan deze twee niet voor dezelfde ziekte houden, want de *Varicellae* zijn in *Amerika* menigmaal zeer verspreid geweest, zonder dat immer de kinderpokken uit dezelve ontstaan zijn. De *Varioloïden* daarentegen worden slechts te gelijk met de kinderziekte waargenomen; zij kunnen door dezelve ontstaan en ze wederom voortbrengen en zijn zonder twijfel slechts als eene wijziging der kinderziekte te beschouwen, ontspruitende uit eene en dezelfde smetstof.

THOMAS MITCHELL te *Philadelphia* (70), deed onderzoek naar de voorbehoedende kracht der koepok-inënting, opgemaakt uit de ondervinding, en bevond, dat dezelve ongeschonden daarstond. Zijne aanmerkingen hebben weinig te beduiden, even zoo min als die van Dr. JAMES DAVIES te *Columbia* in *Zuidkarolina*, en van Dr. PATRICK MACAULAIJ te *Baltimore* over hetzelfde onderwerp, in hetzelfde tijdschrift medegedeeld.

De eerste echte berigten aangaande het plaats hebben van kinderpokken na de koepok-inënting in *Frankrijk*, vinden wij in het volgende geschrift: *Geschichte des bisherigen erfolgs der kuhpocken-impfung und prüfung der gegen dieselben gemachten einwürfe, vorgelesen in Aug.* 1812, *im Kaiserlichen Institut von Frankreich abgefasst von* BERTHOLLET, PERCY *und* HAL-

LÉ

(70) A candid inquirij into the present state of Vaccination. American Recorder Vol. 5. April page 257.

LÉ (71). — De briefwisseling der *centraal commissie* voor de koepok-inënting te *Parijs*, maakt melding van zes waarnemingen van kinderziekte, onder een getal van anderhalf millioen voorwerpen, die met de koepokken waren ingeënt geweest, en welke waarnemingen haar wel is waar, door mannen, vrij van alle vooroordeel waren toegezonden geworden, doch die echter niet met die naauwkeurigheid zijn opgesteld, dat allen twijfel aangaande de waarheid der zaak zoude zijn weggenomen geweest. Men vindt in twee derzelve het berigt, dat gedurende eene geheerscht hebbende *Epidemie* van kinderpokken, in den herfst van het jaar 1810 te *Beauvais*, zich de ziekte bij twee reeds *gevaccineerde* voorwerpen zoude vertoond hebben; dewijl echter deze kinderen, ten tijde dat de koepok-inënting het eerst in *Frankrijk* werd ingevoerd, zijn *gevaccineerd* geworden, en daar de dadelijk plaats gehad hebbende gevolgen derzelve niet omstandig zijn opgegeven, zoo kan het niet bewezen worden, dat het niet de toenmaals overal verspreide valsche koepokken zouden geweest zijn. Alle de overige in latere tijden te *Beauvais gevaccineerden*, bleven gedurende gemelde *Epidemie* van dezelve verschoond. Een der andere gevallen wordt door verscheiden der

(71) Overgenomen in de Salzburg. Medic. Chir. Zeitung, 1813. 4ter Band. Seite 265 seq.

medeleden der *commissie* bevestigd, daar de berigtgevers zelven het kind zagen, hetwelk met zeer vele, doch tevens zeer regelmatige en goedaardige kinderpokken bedekt was. Hetzelfde kind was in het jaar 1804 door Dr. LAUNE, die een dagboek van zijne inëntingen hield, met het beste gevolg *gevaccineerd* geworden. Het is jammer, dat noch de loop der inënting, noch die van de daarna plaats gehad hebbende kinderpokken, naauwkeuriger beschreven is.

In het jaar 1816, heerschte er te *Montpellier*, eene uitgestrekte *Epidemie* van *Varioloïden*, welke door BÉRARD en DE LAVIT beschreven is (72). De gevallen, in dewelke *gevaccineerden* door de *Epidemie* werden aangetast, verklaren zij, of door de te voren plaats gehad hebbende onvolkomene koepok-inënting, of door *Varicellae* na de echte koepokken. Het doet mij leed, dat het mij tot hiertoe onmogelijk was, dit werk te bekomen, ten einde van hetzelve alhier het noodige gebruik te kunnen maken. Indien ik voor den geëindigden druk van dit geschrift hetzelve nog mogt ontvangen, zal ik in een bijvoegsel het wezenlijkste er uit mededeelen.

Te

(72) Essai sur les anomalies de la variole et de la Vaccine, avec l'histoire analytique de l'Epidemie eruptive, qui à regné à *Montpellier*, par BÉRARD et DE LAVIT. Montpellier 1818.

Te *Millau*, eene kleine stad in het departement *Aveyron*, heerschten in het jaar 1817 *Varioloïden*. POUGENS, die de ziekte voor kinderpokken, welke door de voorafgaande koepokinënting verzacht waren, hield, entte twee kinderen in met de stof, genomen uit puisten, die door eenen anderen arts voor *Varicellae* waren aangezien, en bragt op deze wijze kinderpokken te voorschijn. FONTANEILLES nam insgelijks de ziekte bij twee en twintig kinderen, in eene armeninrigting waar. Twaalf van dezen hadden de koepokken gehad, de anderen niet. Bij elf van de twee en twintig kinderen waren de kinderpokken gelijk aan de gewoonlijk plaats hebbende; van dezen stierven er vijf; bij de elf anderen had de uitslag, de blaasachtige gedaante der *Varicellae*, en van dezen stierf er geen. Eenige van dezen waren *gevaccineerd* geweest, de anderen niet. FONTANEILLES entte met de stof van deze *varicellae* vijf *gevaccineerden* in, zonder eenig gevolg; bij drie niet *gevaccineerden*, die hij inëntte, nam hij een onregelmatig blaasje, met eene smalle *areola*, op de plaats der inënting waar. Hij zegt echter, daarna bij een *gevaccineerd* kind, hetwelk hij met stof der *varicellae* inëntte, deze ziekte te hebben zien ontstaan. De inënting der natuurlijke kinderziekte bij *gevaccineerden*, bleef insgelijks zon-

der gevolg. Het ontbreekt deze proeven aan behoorlijke zekerheid (73).

Het berigt van de *commissie* der koepok-inënting te *Marseille* (74) vermeldt, dat *gevaccineerden* aldaar, een' uitslag gekregen hebben, welke naar kinderpokken geleek.

In het jaar 1820, begon er eene *Epidemie* van kinderziekte, in het departement van de *Gironde* te heerschen, welke in het jaar 1821 nog voortduurde en aldaar vele verwoestingen aanrigtte. *Gevaccineerden* werden op eene hevige wijze door de *varicellae* aangetast, zoodat ze voor kinderpokken werden gehouden; *gevaccineerden*, die de koepokken onvolkomen gehad hadden, kregen de kinderziekte; doch ook hier waren haar beloop korter en de toevallen zachter, dan deze ziekte zich gewoonlijk bij niet *gevaccineerden* plagt op te doen. Bij diegenen, welke niet met de koepokken waren ingeënt, bragt de inënting met stof uit deze gewijzigde kinderpokken, echte kinderpokken voort. De *commissie* uit het geneeskundig genootschap te *Bordeaux*, welke een berigt aangaande deze twijfelachtige gevallen en het door dezelve in het werk gestelde on-

(73) POUGENS, petite vérole chez plus de 200 individus vaccinés, observée au *Millau*, an. 1817. en: Description de la Varicelle qui à regné épidemiquement et conjointement avec la Variole dans la Ville de *Millau* en 1817, par J. D. FONTANEILLES. Rhodes 1818.

(74) Nouveau Journal de Médecine. Avril 1819.

onderzoek heeft laten drukken (75), beschouwt de gewijzigde kinderpokken als eene bijzondere soort, die tusschen de kinderpokken en *varicellae* midden in staat. Bij dertig duizend *gevaccineerden* had de *commissie* slechts twaalf gevallen van kinderpokken te onderzoeken, welk getal zij nog (mogelijk met te veel partijdigheid) op twee verminderd heeft.

In *Holland* werd van de kinderpokken bij *Gevaccineerden*, voor het eerst in het jaar 1807 melding gemaakt, door het genootschap ter bevordering der koepok-inënting te *Rotterdam*. Slechts drie twijfelachtige gevallen waren tot op dien tijd bij dat genootschap bekend geworden, waarvan twee, gedurende derzelver geheele beloop, niet behoorlijk waren waargenomen geworden (76).

In het jaar 1817 heerschte er eene kinderpokken-*Epidemie* te *Rotterdam*, eene stad met eene bevolking van zestig duizend inwoners, welke *Epidemie* zoo doodelijk was, dat in den tijd van vijftien maanden, vier honderd en zeven

(75) Rapport fait à la Société royale de Médecine à Bordeaux au nom d'une commission chargée de faire des recherches sur les prétendues petites veroles survenues chez des individus, qui avoient eu la vraie vaccine. Bordeaux 1822.

(76) Verhandelingen van het Rotterdamsche genootschap ter bevordering van de koepok-inënting, medegedeeld op deszelfs Vergadering, gehouden den 9 December 1807. Rotterdam 1808.

ven en tachtig voorwerpen door dezelve werden weggerukt, zonder nog te spreken van het groot aantal van hen, waarvan de soort van ziekte, waaraan zij stierven, niet is opgegeven geworden. GYSBERTI HODENPIJL, die de *Epidemie* beschreven heeft (77), nam verscheiden gevallen waar van gewijzigde kinderziekte na de koepok-inënting. De slotsom van zijne waarnemingen is, dat de koepok-inënting, niet slechts als een voorbehoedmiddel tegen de kinderziekte behoort beschouwd te worden, maar dat zij dan zelfs nog derzelver weldadigen invloed doet gevoelen, wanneer zij op eene onregelmatige wijze heeft plaats gehad. Hij is van gevoelen, dat de onderscheiden graad der wijziging van de ontvangvatbaarheid voor het kinderpokkensmet, welke door de koepok-inënting wordt daargesteld, eenigzins van den invloed des tijds afhangt, omdat zij, die reeds langen tijd geleden, eene onvolkomen koepok-inënting ondergaan hadden, meer regelmatige kinderpokken kregen, dan diegenen, bij welke de koepok-inënting korten tijd voor de besmetting der kinderziekte geschied was, ofschoon hij geene genoegzame be-

(77) Waarnemingen omtrent de thans heerschende *Epidemie* der kinderziekte. Rotterdam 1818, en vervolg op de waarnemingen enz. Rotterdam 1818: en HUFELAND's Journal. Novemb. 1818.

bewijzen, zoowel wat derzelver getal, als volledigheid betreft, bijbrengt, die dit gevoelen zouden kunnen regtvaardigen.

Te *Nymegen*, alwaar MOLL dezelfde, voor de koepok-inënting gunstige *resultaten* gezien heeft, werden in den tijd van acht maanden, honderd en zeven en dertig voorwerpen door de kinderziekte aangetast, van welk getal tien stierven. Bij die *gevaccineerden*, die de ziekte kregen, werd de voorafgegane koepok-inënting verdacht gehouden, of men twijfelde aan de echtheid der kinderpokken en beschouwde dezelve meestal als *Varicellae* (78).

STIPRIAAN LUÏSCIUS heeft insgelijks gewijzigde kinderziekte waargenomen (79).

In *Zweden*, alwaar de koepok-inënting zeer algemeen verbreid is en met zorgvuldigheid wordt uitgeoefend, nam Dr. SCHJULTZ, distrikts geneesheer te *Upsal*, in den herfst van het jaar 1814, tien gevallen waar, van kinderpokken na de koepok-inënting. De pokken waren kleiner en liepen spitser toe dan gewoonlijk, en dezelve hielden eenen zeer onregelmatigen loop. Hij entte uit een' der zieken, zijnde een veertien ja-

(78) HIPPOCRATES. Magazijn toegewijd aan den geheelen omvang van de geneeskunde. enz. door SANDER en WACHTER. 1819. 4de Deel. 2de Stuk. bl. 97.

(79) De waarde der koepok-inënting gehandhaafd en op nieuws aanbevolen. enz. bl. 50. Delft 1818.

jarige jongen, die voor tien jaren de koepokken regelmatig gehad had, twee *gevaccineerde* kinderen zonder gevolg in, alsmede een vierjarig kind, hetwelk men reeds eens, te vergeefs met koepokstof had ingeënt. Bij dit voorwerp waren op den vierden dag na de inënting, de inëntingswondjes ontstoken, en op den achtsten vertoonden er zich ter dezer plaatse volkomen pokpuisten, vergezeld van hevige toevallen eener op handen zijnde algemeene uitbotting, die ook op den elfden dag, met vele en regelmatige kinderpokken volgde.

Professor GISTRÉN te *Stokholm*, nam in het jaar 1815 kinderpokken waar bij een vijftienjarig meisje, hetwelk hij voor twaalf jaren, zelf met goed gevolg *gevaccineerd* had. De pokken waren weinig in getal en, behalve uitbotting- (?) of etterkoorts, regelmatig (80).

In het jaar 1810 schreef *Curioni*, de Italiaansche minister van binnenlandsche zaken te *Milaan* aan SACCO, dat volgens de in zijne *bureaux* gehoudene registers, zich niet alleen geene kinderpokken bij *gevaccineerden* vertoond hadden, maar dat ook de *Epidemien* van kinderziekte, waar dezelve hadden plaats gehad, overal door de koepok-inënting in derzelver uitbrei-

(80) Svenska Läkare Sällskapets. Handlingar. II. 2. pag. 67.

breiding gestoord, ja geheel onderdrukt waren (81).

MONTESANTO te *Padua*, spreekt in een geschrift over de *Varicellae*, insgelijks van gevallen van kinderpokken bij *gevaccineerden*, welke hij voor eene *Varieteit* der *Varicellae*, waarvan hij twee soorten aanneemt, houdt (82).

GHIRLANDA gaf eenige aanmerkingen in het licht aangaande de kinderpokken bij *gevaccineerden;* onder de twee honderd gevallen, zag hij dit eenmaal gebeuren, zonder dat zulks doodelijk afliep (83).

In *Zwitserland* hebben Dr. VERDEIL te *Lausanen* in de jaren 1817 en 18, en een *Correspondent* van den *Recensent* van het werk van THOMSON (84) vele gevallen van gewijzigde kinderpokken gezien, die zich door derzelver onregelmatigen loop van kinderpokken onderscheidden, ofschoon zij echter ook van *Varicellae* verschilden (85).

In de eerste jaren der koepok-inënting, toen men de zoogenaamde valsche koepokken nog niet van de echte wist te onderscheiden, en het-

ge-

(81) Bibliotheque Britannique. Tome 45. pag. 228.

(82) Considerazioni medico — pratiche sul vajuolo spurio o ravaglione. Memoria del Prof. MONTESANTO. Padua 1816.

(83) Nuovo Coumentari di Medic et di Chir. da BRERA, RUGGIERI e CALDANI. Padova. 1819. Sem. 2.

(84) Edinb. Journal. N. 63. pag. 230.

(85) MONRO. t. a. p. pag. 197.

gene er tot eene volledige voorbehoedingskracht der koepokken vereischt werd, niet naauwkeurig bekend was, kwamen ook in *Duitschland* verscheiden gevallen voor van het mislukken van dit verwacht wordend gevolg der koepok-inënting, die door de tijdschriften, namelijk de *Salzburger med. chir. zeitung* en het *Journal* van HUFELAND, toen ter tijd zijn medegedeeld geworden, ofschoon het weldra bewezen was, dat de daarna plaats hebbende kinderpokken alleen aan de onvolledigheid der voorafgegane koepokken derzelver ontstaan verschuldigd waren.

SACHSE te *Ludwigslust*, nam reeds vroeg de kinderpokken waar bij twee voorwerpen, die door hem zelven met koepokstof waren ingeënt geworden. Bij een' jongen kwamen dezelve te voorschijn, toen de *areola* der koepokken begon te verdwijnen en deze op te droogen, wordende dezelve doodelijk. Dit geval, alwaar zonder twijfel de besmetting door de kinderpokken reeds voor de koepok-inënting geschied was, staat hier minder op deszelfs plaats, dan wel het volgende merkwaardige, hetwelk ik aan de vriendelijke mededeeling van den heer geheimen medicinaalraad SACHSE verschuldigd ben en hetwelk ik met zijne eigene woorden, hier ter neder stel: *Een meisje, zijnde de dochter van den bleeker* HILLMANN *te* Schwerin, *had de koepokken zoo*

ge-

geregeld, dat ik dezelve niet beter kon wenschen. Zes puisten op den arm hadden eene zoodanige uitgebreide roodheid, dat deze zich van den elleboog tot aan den schouder uitstrekte en mij, doch nog meer den ouders, groote bezorgdheid veroorzaakte. Een jaar daarna, zijnde in het jaar 1803 *of* 4, *kwam zeker meisje van* Grabow, *dat door* Dr. MARCARD *was* gevaccineerd *geweest, met kinderpokken behebt te* Schwerin; *mijne* gevaccineerde, *die thans aan* Scrofulae *leed, werd besmet, en kreeg zoo vele zwerende, korsten voortbrengende, ja zelfs op verscheiden plaatsen te zamenvloeijende pokken, dat het geheele aangezigt er mede bedekt was: doch derzelver beloop was korter van duur, en van de etterkoorts merkte ik niets; even zoo min als van eene verdere besmetting, niettegenstaande men de* gevaccineerde *kinderen geenszins te rug hield.*

WENDELSTÄDT te *Wetzlar*, zag in het jaar 1806, bij een *gevaccineerd* kind, welks koepokken alle teekenen van echtheid hadden opgeleverd, als daar zijn: eene sterke roodheid in derzelver omtrek, eene hevige koorts, die drie dagen duurde en een daaropvolgende uitslag op den elfden dag, na een tijdverloop van anderhalf jaren, gedurende eene kwaadaardige *Epidemie* van kinderziekte de kinderpokken ontstaan, die echter korter van duur waren, dan ge-

woonlijk en zeer gemakkelijk verliepen (86).

MÜHRIJ te *Hanover*, maakt een geval bekend, alwaar onverkenbare gewijzigde kinderpokken bij een kind werden waargenomen, hetwelk voorheen behoorlijk was *gevaccineerd* geworden (87). Dit geval gaf aanleiding tot eenen belangrijken strijd over het al of niet bestaan der gewijzigde kinderpokken, tusschen MÜHRIJ en STIEGLITZ te *Hanover* aan den eenen, en HEIM te *Berlijn* aan den anderen kant. HEIM ontkende de echtheid van de door MÜHRIJ waargenomen kinderpokken en maakte bij die gelegenheid, eene *Diagnostiek* der *Varicellae* en kinderpokken bekend, welke als bewijs voor zijnen praktischen blik kan strekken. De door WILLAN en MÜHRIJ, na de koepok-inënting waargenomen kinderpokken, hield hij voor eene soort van *Varicellae*, welke zeer veel gelijkheid met de kinderpokken hadden en die hij volgens eigene waarnemingen beschrijft, ofschoon hij voor het overige niet ongenegen schijnt, het ontstaan der *Varicellae* door de besmetting der kinderziekte, te laten gelden (88).

STIEGLITZ verdedigde de juistheid dezer waarnemingen van MÜHRIJ, zoowel als het aanwe-

(86) Sammlung medicinischer und chirurgischer aufsätze, mit merkwürdige pract. fällen von W. HADAMAR. 1807.

(87) HUFELAND. Journal. 1809. märz.

(88) HORN's Archiv. 1809. 7er theil. 2es heft. pag. 183.

wezen der kinderpokken bij *gevaccineerden*, hetwelk hij echter aan geene onvolkomen koepok-inënting, maar veeleer aan de *idiosijnkrasie* van enkelde menschen toeschrijft (89).

Mührij verdedigde insgelijks zijne waarneming en wederlegde de tegenwerpingen van heim (90); doch heim liet zich niet overtuigen. *Het is mogelijk*, zegt hij, *dat de toekomst meer licht over deze zaak verspreidt: de voorzigtigheid eischt, de zaak tot daartoe te laten rusten* (91). Indien dit ons werk in zijne handen kome, moge dan hetzelve in staat zijn, zijnen twijfel weg te nemen!

Nolde te *Brunswijk*, zag bij gelegenheid van eene kinderpokken-*Epidemie* in het *Brunswijksche*, in het jaar 1808, twee gevallen van de verzachtende kracht der koepok inënting. Bij het eene kind kwamen op den negenden dag, na eene regelmatige koepok-inënting, bij dewelke echter de roode kring ontbrak, de kinderpokken te voorschijn, die binnen den tijd van zeven dagen, derzelver loop volbragten en zeer zacht waren. Het andere kind had anderhalf jaar geleden, ééne regelmatige koepok gehad, welke beschreven wordt, kreeg dadelijk daarna *Varicellae* en werd gedurende de *Epidemie*, door

(89) Horn's Archiv. 1809. 8er theil. 2es heft. pag. 187.
(90) Hufeland. Journal. 1810. Februarij.
(91) Horn's Archiv. 1811. 2.

door blijkbaar gewijzigde kinderpokken aangedaan, die binnen acht dagen haren loop voleindden. Een *gevaccineerd* kind was gedurende deze *Epidemie* aan de kinderziekte overleden; doch men kon over de echtheid van de voor eenige jaren plaats gehad hebbende koepokken niet behoorlijk oordeelen (92).

RAVE in het *Bergsche*, deelt een geval mede (93) van kinderpokken na de koepok-inënting, hetwelk eenig in zijne soort is. Een achtjarige jongen werd in het jaar 1807, op twaalf plaatsen met *Lympha*, die uit eene echte koepok, op den achtsten dag genomen was, door RAVE ingeënt. Negen puisten kwamen op, en hadden een regelmatig beloop. Op den negenden dag ontstonden er koortsachtige bewegingen, verzeld van braken, zwelling en pijn in de okselklieren; de puisten waren met eenen sterk rooden rand omgeven en er had zwelling plaats van den arm tot aan den elleboog. Na negen of tien etmalen, van de inënting af gerekend, vertoonden zich over het geheele ligchaam omtrent dertig roode puistjes. Nu begonnen de plaatsen, alwaar de inënting geschied was te etteren (NB!), en droogden met harde, bruine korsten op Op de plaatsen zelven bleven vlakken, die RAVE een paar maanden daarna nog waarnam; hij zag den jon-

(92) HUFELAND. Journal. 1810. April.

(93) HUFELAND. Journal. 1812. Augustus. bl. 98.

jongen naderhand niet weder. In het jaar 1810, kreeg dezelve gedurende eene *Epidemie* van kinderziekte de pokken. Hij werd door eene hevige koorts, die met brakingen gepaard ging, aangetast, waarna op den derden of vierden dag, een overvloedige roodachtige huiduitslag te voorschijn kwam. Die uitslag vermeerderde, werd grooter, begon te zweren, droogde weder op, de roven vielen af, en lieten bruine vlakken en pokputten na; om kort te gaan: de knaap had de natuurlijke kinderziekte in eenen zoodanigen graad, dat de pokken in het aangezigt, en op de handen en voeten te zamenvloeiden, en de lijder den dood nabij was. Jammer dat de loop der ziekte niet naauwkeuriger is opgegeven! Het etteren der voorafgegane koepokken maakt dezelve echter eenigzins verdacht, omdat men er niet bij opgemerkt vindt, of dit etteren soms door kwetsing derzelve veroorzaakt zij. Geene echte, regelmatige koepok ettert, zonder dat er op evengemelde wijze, aanleiding toe gegeven is. Een regelmatig *gevaccineerde* broeder en zuster van dezen jongen, werden te gelijk met hem door de kinderziekte aangetast, in eenen ligteren, ofschoon altoos nog hevigen graad. Rave voert nog drie gevallen aan van kinderpokken, die bij kinderen plaats hadden, welke door eenen kundigen heelmeester waren *gevaccineerd* geworden. Wesener te *Düllmen*, die aanleiding gaf tot het bekendmaken der evengemelde

 waar-

waarnemingen, zag insgelijks na de echte koepok-inënting, kinderpokken ontstaan, die de grootste overeenkomst met de natuurlijke kinderpokken hadden, doch reeds op den zesden dag begonnen te etteren en geene pokputten nalieten (94).

ALBERS te *Warnstorf* in 't *Hanoversche*, nam gedurende eene kinderpokken-*Epidemie*, vijf gevallen van kinderpokken na de echte koepokken waar. Dezelve waren zeer goedaardig, zoodat slechts één van deze kinderen, gedurende het tijdperk der uitbotting, het bed behoefde te houden. Hij meent zelfs eene verzachting der kinderpokken te hebben waargenomen bij zoodanige kinderen, alwaar nog binnen de vier dagen na de koepok-inënting, eerstgemelde te voorschijn kwamen (95).

DE CARRO te *Weenen*, heeft in twintig jaren tijds slechts drie bewezen gevallen van kinderpokken na de koepok-inënting leeren kennen, waarvan hij één zelf waarnam. Dit gebeurde in het jaar 1820, in een huisgezin, in hetwelk negen vroeger *gevaccineerde* kinderen zich bevonden, die in eene gestadige aanraking met elkander waren; van dezen werden vier door een' uit-

(94) Die sämmtlichen schutzpocken-verhandlungen in meinem Physikats kreise von WESENER in HUFELANDS Journal 1812. August. en Sept.

(95) HUFELAND. Journal, 1815. August.

uitslag aangetast, welken DE CARRO voor *Varicellae* herkende; vier bleven geheel vrij, en één kreeg de ware kinderziekte in een' hevigen graad (96).

In het jaar 1818, werden te *Weenen*, gedurende het heerschen der kinderziekte, drie kinderen door dezelve aangetast, die te voren de echte koepokken zouden gehad hebben. Twee derzelve waren door GÖLIS *gevaccineerd* geweest. Deze beschouwt als oorzaak hiervan, eene langzame ontaarding der koepokstof en slaat voor, dezelve van tijd tot tijd versch uit de koe te nemen. De geneeskundige fakulteit te *Weenen*, is echter van een ander gevoelen (97).

Dat het voor het overige met de koepokstof in het *Oostenrijksche*, niet wel gesteld zij, schijnt uit het, buiten alle evenredigheid staande, groot aantal van valsche koepokken te blijken. Uit de, in het daar even aangehaalde tijdschrift bekend gemaakte koepok-inëntings lijsten van eenige *Oostenrijksche Distrikten*, van de jaren 1816 tot 1819, ziet men, dat van de zes honderd vier en dertig duizend, vijf honderd en drie, met koepokstof ingeënte voorwerpen, een en twintig duizend, negen honderd acht en vijftig on-

ech-

(96) HUFELAND. Journal. 1820. Juni.

(97) Jahrbücher der Medicin des Oestr. staates. Sechster theil. heft. 1.

echte, of in 't geheel geene koepokken gekregen hebben.

Dr. Seiler te *Höxter*, zag gedurende eene kinderpokken-*Epidemie* aldaar in het jaar 1814, eenige gevallen van kinderziekte bij *gevaccineerden*, kunnende echter de echtheid der voorafgegane koepok-inënting, bij de meesten van hen niet bewezen worden. Iemand, die de natuurlijke kinderziekte reeds gehad had, werd wederom vrij hevig door dezelve aangetast. Overigens bleek overal de voorbehoedende kracht der koepokken. In een geval, waar ze te gelijk met de kinderpokken aanwezig waren, verminderden zij insgelijks de hevigheid van dezen (98).

Dr. oeltze te *Neuruppin*, nam in de jaren 1819 en 1820 in zijnen kreits de kinderpokken, bij meer dan twee honderd personen waar, onder welk getal vijf en twintig *gevaccineerden* zouden geweest zijn. Oeltze kon volgens de beschrijving, die men er hem van deed, slechts van de helft vermoeden, dat zij echte koepokken, of ten minste zulke gehad hadden, die van het beloop der echte weinig afweken, omdat de meeste hunner, meer of min duidelijke likteekens op de armen vertoonden. De daarop volgende kinderpokken waren zeer gemakkelijk, ofschoon er veel onderscheid bij dezelve plaats had, zoodat eenigen geheel gierstachtig

was

(98) Hufeland Journal. 1822. April

waren. Vratachtige pokken heeft OELTZE niet beschreven. In den herfst van het jaar 1819, heerschten ook *Varicellae.* OELTZE leidt de wijziging der kinderpokken van eene meer of minder onvolkomene koepok-inenting af; kinderpokken en koepokken zag hij dikwerf in een en hetzelfde voorwerp, gelijk ook koepokken en *Varicellae* (99).

ELSÄSSER maakt melding van verscheiden gevallen van gewijzigde kinderpokken, in het *Wurtenbergsche* door hem waargenomen, in zijne beschrijving eener *Epidemie* van natuurlijke kinderziekte, die in de jaren 1814 tot 1817 in *Wurtemberg* heerschte, uitgegeven te *Stutgard*, in het jaar 1820.

FRANK te *Frankfort aan den Oder* en KAUSCH te *Liegnitz*, zagen in hunne departementen gewijzigde kinderpokken, die het gewone ligte beloop bij *gevaccineerde* hadden (100).

KAUSCH nam dezelve in het jaar 1820, in zijn *distrikt* bij verscheiden *gevaccineerden* kinderen waar. Een van hen overleed, welks ziekte door een' heelmeester wierd medegedeeld. Dit kind had pas den kinkhoest gehad (101).

De

(99) HUFELANDS Journal. January 1822.

(100) KAUSCH. Memorabilien der Heilkunde enz. 1819. Dritter Band.

(101) HUFELANDS Journal. 1820. Juny.

De door J. H. SCHMIDT aangevoerde gevallen verdienen geene opmerking (102).

Hofraad BREMER te *Berlijn*, nam bij veertien duizend vijf honderd een en twintig voorwerpen, die hij tot in het jaar 1811 *gevaccineerd* had, niettegenstaande zij veelvuldig aan de besmetting waren blootgesteld geweest, geene daaropvolgende echte kinderpokken waar. In twee gevallen, alwaar de te voorschijn komende pokken veel overeenkomst met de echte hadden, lieten zij zich echter door de inënting niet voortplanten (103).

Dr. GITTERMANN te *Emden*, merkte gedurende de eene pokken-*Epidemie* in het jaar 1819 op, dat een kind, hetwelk niet *gevaccineerd* was geweest, door de besmetting der *Varicellae* de echte kinderpokken kreeg. Hij bevond, dat door het gelijktijdig plaats hebben der koepokken en kinderziekte, de laatste niet verzacht werd (104).

Dr. STELZIG te *Praag*, beschrijft eene kinderpokken-*Epidemie*, welke aldaar in de jaren 1820 en 1821 heerschte, gedurende dewelke de evenredigheid der gestorvenen zeer groot was, te weten, een van de drie. Vele *ge-*

vac-

(102) Die Schutzblättern schutzen gegen die Blättern nicht absolut. enz. Braunschweig. 1818.

(103) HORN. Archiv. 1811. 1ste heft.

(104) HUFELANDS. Journal 1821. April.

vaccineerden hadden hoornachtige pokken, welke volgens zijne meening onderscheiden zijn van de *Varicellae* en gewijzigde kinderpokken, ofschoon dezelve mij toeschijnen, vratachtige pokken geweest te zijn. Zij ontstonden door de besmetting van kwaadaardige kinderpokken en werden insgelijks door besmetting voortgeplant. Zij kwamen, wat derzelver beloop aangaat, met de door BRYCE vermelde overeen (105).

In het eerste stuk van het vijftiende deel van het Magazijn van RUST vindt men, dat in het jaar 1823 te *Marienwerder*, eenige gevaccineerde kinderen, bij welke de likteekens duidelijk waren, door de kinderpokken werden aangetast, die bij allen goedaardig en gemakkelijk afliepen en bij sommigen meer op kinderpokken, bij anderen op *Varicellae* geleken. Ook bij niet *gevaccineerden* was de ziekte ligt.

In het hertogdom *Lauenburg*, heerschten in den winter van 1822 en 1823 kinderpokken, die, wat derzelver afwijkingen van den gewonen vorm betreft, veel overeenkomst hadden met de *Edinburgsche.* Bij twee lijders, waarvan de een aan te zamenvloeijende kinderpokken leed, was het beloop langzamer dan gewoonlijk. Elf gevaccineerden werden door de ziekte aangetast, van welke eenigen volgens de beschrijving, wezen-

(105) Beobachtungen und abhandlungen aus dem gebiete der gesammten praktischen Heilk. von Oestreichischen Aerzten. 3er Theil. 1823.

zenlijke gewijzigde kinderpokken hadden, de anderen *Varicellae*, die insgelijks sterk heerschten.

In *Denemarken*, alwaar volgens het berigt van de commissie der koepok-inënting te *Koppenhagen* van het jaar 1821, binnen den loop van 20 jaren, vier honderd zeven en veertig duizend, zes honderd en vijf menschen zijn *gevaccineerd* geworden, is slechts één geval van het te voorschijn treden der kinderziekte bij *gevaccineerden* bekend geworden; maar ook in weinige landen heeft het bestuur voor de zaak der koepok-inënting zoo veel gedaan, en heeft tevens nergens zoo veel omzigtigheid en gematigdheid in de keuze van maatregelen, die tot derzelver verbreiding nuttig waren, aan den dag gelegd, dan juist in *Denemarken*. Het gemelde geval had plaats in het jaar 1809, in het gasthuis voor de kinderziekte te *Koppenhagen*, waar, onder een getal van honderd en negen en dertig lijders aan de kinderpokken zich één bevond, die onder het vermoeden lag, dat de koepok-inënting behoorlijk bij hem was afgeloopen, en dit voorwerp had zeer gewijzigde kinderpokken. Drie van de gemelde zieken zouden voorheen reeds eenmaal de kinderpokken gehad hebben (106).

In de hertogdommen *Sleeswijk* en *Holstein*, alwaar van het jaar 1801, tot op het einde van het jaar 1822, twee honderd drie en dertig dui-

(106) Iversens Tyenske Tidende 1809. No. 4.

duizend, negen honderd en negen en dertig voorwerpen als *gevaccineerd* aan het bestuur zijn opgegeven, behalve het groot aantal van hen, die dit mogelijk niet zijn geweest, heeft de koepok-inënting haar voorbehoedend vermogen tegen de kinderpokken, vooral op eene schitterende wijze bewezen, daar bijna jaarlijks en wel bijzonder in het jaar 1811 (gedeeltelijk door de nabijheid der steden *Hamburg* en *Lubek*, gelijk ook door het verblijf van vreemde krijgslieden) de kinderpokken zich vertoonden, ofschoon de beginnende *Epidemien* door de koepok-inënting altoos dadelijk onderdrukt zijn geworden. Verscheiden malen zag men het in 't oogloopend verschijnsel, dat de kinderpokken in eenzame woningen, midden in het land gelegen, *sporadisch* te voorschijn kwamen, zonder dat dezelve zich in den omtrek verspreidden. B. v., in het jaar 1811 nam men dit waar bij een kind van twaalf weken, in een geheel eenzaam liggend dorp in het *Rendsburger Physicaat*, terwijl in den geheelen omtrek geene kinderpokken waren; in het jaar 1815, in het *Tondersche Physicaat* bij een' broeder en zuster, bij welke men ook geenszins den oorsprong der ziekte kon nagaan. Dikwijls nam men ook die soort van kinderpokken, welke wij bij THOMSON, onder den naam van *Varioloïden* beschreven zagen, in *Holstein* waar, onder anderen in het jaar 1815 te *Heiligenhafen* bij een kind, en

in

in hetzelfde jaar te *Trittau*, waar de ziekte volkomen op kinderpokken geleek, ofschoon dezelve spoediger dan deze verliep, en in het jaar 1818 in het *militaire* hospitaal te *Rendsburg*, alwaar de ziekte door soldaten, die uit *Frankrijk* terug kwamen, gebragt werd, zoodat er twee, waarvan de een eene onvolkomene koepok-inënting ondergaan had, ligt werden aangedaan.

In het jaar 1822 eindelijk, kwamen de kinderpokken te *Eckernjörde*, alwaar ik in de gelegenheid was, eenige waarnemingen omtrent de *Varioloïden* te maken. Niettegenstaande derzelver getal gering is en het mij leed doet, door hinderpalen, die in den eigenlijken zin van het woord in den weg lagen, belet te zijn geweest in de dagelijksche waarneming van mijne lijders aan kinderpokken, welke zich op het land bevonden, zoo deel ik echter dezelve zoo uitvoerig mede, als mijn dagboek dit toelaat, omdat eigen waarnemingen in zulk eene duistere zaak, welke tot hiertoe aan zoo veel twijfel onderhevig is geweest, voor hem, die dezelve gemaakt heeft, meer waarde hebben, dan een groot aantal van beschrijvingen, door anderen medegedeeld.

TWEEDE HOOFDSTUK.

WAARNEMINGEN VAN DEN SCHRIJVER.

1. Ik ontving den 28 December 1822, van de regering alhier eene aanzegging, dat een vreemd bedelaarskind, door de kinderziekte was aangetast. Door zulke mededeelingen reeds dikwerf bedrogen, tot dewelke tot hiertoe, altoos eene verwarring van de kinderpokken met de *Varicellae*, aanleiding had gegeven, was ik zeer verwonderd, hier ware kinderpokken te vinden, zoo als ik dezelve in geen twaalf jaren gezien had. Het zieke kind was het niet *gevaccineerde* dochtertje, uit een het land afloopend huisgezin, uit het *Lubeksche* afkomstig, hetwelk sedert drie maanden in het *Holsteinsche* ronddwaalde, zonder (gelijk uit het geregtelijk verhoor bleek) zich op eene plaats bevonden te hebben, alwaar de kinderziekte heerschte. In het *Laurenburgsche* en *Eutinsche* waren toen ter tijd kinderpokken, doch geen der leden van dit huisgezin was, zoo verre hen bewust was, met iemand uit die streken in aanraking geweest. Het bovengemeld kind was reeds den 19 der maand aangekomen en den

21 door een algemeen kwalijkbevinden, onrust, braken, dorst en hitte overvallen geworden. Deze toevallen hadden met vermeerderde hevigheid, tot den 24 aangehouden, alswanneer, eerst in het aangezigt en daarna over het gansche ligchaam zich roode vlakken vertoond hadden, waarop het kind rustiger was geworden. De moeder had de ziekte in den aanvang voor mazelen of gierstuitslag aangezien, doch, toen er zich op de roode vlakjes witte puistjes begonnen te vertoonen, aan kinderpokken gedacht, zonder echter, uit vrees voor maatregelen van de zijde der *policie*, de zaak te hebben aangegeven. Toen ik het kind zag, was hetzelve over het geheele ligchaam met groote, op zich zelven staande kinderpokken bedekt. In het aangezigt waren dezelve het meest ontwikkeld, opgevuld, glad, vol geelachtigen kleverigen etter, van grootte en gedaante aan eene erwt, ja eenige aan eene boon gelijk, en hier en daar in elkander vloeijende. De daar tusschen liggende huid was rood en zeer opgezwollen; de oogleden waren gesloten. Op de gezwollen handen waren de onrijpe pokken ter grootte van eene erwt, en op het ligchaam en de onderste ledematen waren dezelve kleiner en minder gevuld. Het kind was zeer onrustig en schreeuwde onophoudelijk: welligt omdat hetzelve blind was. Er had in eenige dagen geene buiks-ontlasting plaats gehad; de pols was *frequent*, de huid zeer heet; het slikken scheen

moei-

moeijelijk te zijn; er vloeide veel stinkend speeksel uit den mond; het kind verspreidde eenen stank, even als van bedorven haring. Er werd eene gewone *klisteer* aangewend; de oogen werden met warme melk, waarin saffraan was afgekookt, gebet, en alle twee uren werd een half grein *Calomel* toegediend; voor gewonen drank werd water en melk voorgeschreven. De drie *gevaccineerde* kinderen van den man des huizes, waarin gemeld kind zich bevond, zijnde een schoenlapper, werden met derzelver ouders ter nadere waarneming in het gasthuis gebragt, en na eene voorzigtige afsluiting van het huis, werd alleen de moeder van het zieke kind, tot deszelfs verzorging in hetzelve achtergelaten.

29 *December.* De koorts als gisteren. De pokken op het ligchaam en de handen zijn meer gevuld; in het aangezigt zijn er eenigen opengegaan. Met de *klisteer* is een worm afgegaan.

30 *December.* De pokken in het aangezigt beginnen met dikke, zwart-bruinachtige korsten bedekt te worden; de oogen zijn thans geopend. Op de handen staan de pokken in volle rijpheid. De koorts mindert. Trek tot eten, met eene witachtige beslagen tong. Uit hoofde van gebrek aan stoelgang een lavement, hetwelk verligting aanbrengt.

31 *December.* De pokken op de handen beginnen optedroogen; op het ligchaam zijn dezel-

ve groot en vol; geopend zijnde, vloeit er dikke etter uit; de pok valt te zamen, doch vult zich weder; de zwelling van de tusschenliggende huid is verdwenen, zoo als ook de kwijling. Weinig koorts; de tong zuiverder; de eetlust meerder.

1823. 1 *Januarij*. Het geheele ligchaam is nu met korsten bedekt, die in het aangezigt opdroogen. Uit hoofde van verscheidene misslagen in de diëet, zoowel als om ettergezwellen e. z. v. te voorkomen, wordt den lijder alle twee uren, een halve lepel van het *aq. laxat. vien.* toegediend, tot dat er eenige keeren stoelgang zal hebben plaats gehad.

Ik merk hier slechts nog aan, dat de korsten ter behoorlijker tijd afvielen, terwijl er blaauwachtig roode vlakken en vele pokputten in het aangezigt nableven. Den 26 *Januarij* werd het kind verklaard, hersteld te zijn.

In dit geval heeft het voorbehoedend vermogen der koepok-inënting zich heerlijk bevestigd. Van de drie kinderen van den schoenlapper, die met het zieke kind en drie volwassen personen in een kamertje, veertien vierkante voeten groot, bij elkander waren, van welke twee met het pokzieke kind in één bed lagen, en deszelfs verpeste lucht inademden (indien het mogelijk ware, dat dezelve heviger stonk dan die, welke zich door het kamertje verspreidde), werd geen eenige door de kinderziekte aangetast.

2. Den 17 Januarij van dit jaar kreeg ik de tijding, dat in eene op zich zelve, aan het strand der Oostzee liggende, tot het goed *Marienthal* behoorende hut, een mensch aan de kinderpokken ziek lag. Ik vond eenen vierentwintigjarigen met verlof zijnde Musketier, LEHMANN genaamd, die aan te zamenvloeiende pokken leed. Zijne moeder verhaalde mij (want hij zelf kon, uit hoofde van de zwelling der tong en lippen, van eene hevige kwijling vergezeld, niet duidelijk spreken), dat hij omstreeks kersmis, in het vertrek van den schoenlapper, waarin het zoo even gemelde pokzieke kind lag, geweest was, ofschoon hij zich dadelijk wederom verwijderd had; toen hij naderhand vernam, dat gemeld kind de kinderpokken had, was hij, bevreesd zijnde voor eene mogelijke besmetting, door zijne moeder met de verzekering gerust gesteld, dat hij en zijne oudere broeders en zusters, nog kinderen zijnde, die ziekte reeds hadden doorgestaan. Negen dagen geleden, was hij ziek geworden met braken, hoofdpijn, hevige koude en daaropvolgende hitte; de pokken waren voor zes dagen uitgekomen en hadden sedert allengs toegenomen. Ik vond dezelve in het aangezigt in eene geelachtig bruine massa in elkander geloopen, en in het begin der opdrooging. De kwijling was hevig, de tong en het binnenste van den mond, zoo verre men hetzelve be-

 zien

zien kon, met puisten bedekt, de moeijelijkheid in het slikken zeer groot, de oogen door de zwelling gesloten, de stank zeer hevig. Op de bovenmate gezwollen handen liepen de pokken, ter dikte van eenen kleinen vinger, even als vuil-gele aderen, welke *anastomoseren*, in elkander, en eenigen, die op zich zelven stonden, waren opengegaan. Het overige gedeelte des ligchaams was met groote, volle pokken als bezaaid. Hevige hoofdpijn, brandende hitte, onleschbare dorst, verzeld van moeijelijkheid in het slikken, vermeerderden het lijden; de stoelgang ontbrak sedert verscheiden dagen. Men deed den lijder den mond spoelen met een afkooksel van salie met honing en azijn; hem werd warme saffraanmelk op de oogen gelegd; het *electuarium lenitiv.* als buikopenend middel, benevens alle twee uren vijftien droppels van het *Elix. acid. hal.* in gerstewater te nemen, verordend. In de woning, welke door eene wacht van soldaten werd afgesloten, bleven de oude moeder, een meisje van dertien en een jongen van vijf jaren, welke beide laatsten denzelfden dag *gevaccineerd* werden.

22 *Januarij.* De moeijelijkheid in het slikken en de kwijling blijven aanhouden; de koorts is een weinig minder; de oogen zijn open, de hoofdpijn minder; er heeft buikloop plaats. De huid van het aangezigt is zwart en hard geworden; op de handen zijn de pokken insgelijks met

met aan elkander hangende, zachte, zwarte korsten bedekt; dezelve zijn op het ligchaam in elkander geloopen en beginnen op te droogen. Er wordt eene mondspoeling met *Borax* en *myrrha* toegediend; inwendig *Sal ammoniacum.*

24 *Januarij.* In het aangezigt beginnen er stukken van de korst aftevallen; de pokken zijn over het geheele ligchaam met eene korst bedekt. De zwelling van den mond en tong, zoowel als de kwijling, hebben bijna opgehouden; er is nu pijn in de borst, heeschheid, hoesten, en meer koorts, dan eergisteren. Deze toevallen worden waarschijnlijk veroorzaakt door de plaatsing van het bed; aan deszelfs eene zijde namelijk is een togtig venster, terwijl aan de andere een gloeijende kagchel geplaatst is, staande de *thermometer* van RÉAUMUR in de open lucht op 17°. Het voorschrift van heden is een *Decoct. Alth. c. sale ammoniaco et spir. mind.*

27 *Januarij.* De borst-toevallen en de koorts houden aan; de korsten worden losser; het aangezigt is vrij van korsten en overal met eene blaauw-roode kleur overdekt.

Ik geef van deze ziekte, alleen daarom een uitvoerig berigt, opdat men zoude kunnen zien, dat wij hier met echte en regelmatige kinderpokken te doen hadden; ik voeg hier nog slechts bij, dat het herstel van den *Reconvalescent*, door de borst-toevallen zeer vertraagd werd, zoodat

 hij

hij eerst op den 19 Februarij, geheel hersteld werd verklaard. Zijn aangezigt was te dezer tijd geheel met diepe pokputten bedekt, welke eene roode, eenigzins verheven grondvlakte hadden.

De moeder van LEHMANN wist mij omtrent de kinderpokken, die haar zoon in zijne jeugd zoude gehad hebben, niets anders te zeggen, dan dat hij met twee van zijne oudere zusters, twee jaren oud zijnde, aan een' uitslag, welke op kinderziekte geleek, had ziek gelegen, en welke uitslag door zijnen geneesheer, zijnde een oude veldarts, verklaard was geworden, echte kinkerpokken te zijn. Deze veldarts had hem ook bij zijne in dienst treding als musketier, het gevorderd wordend bewijs ter hand gesteld, en verzekerde mij, dat hij de pokken bij de drie kinderen van LEHMANN, te dier tijd voor ware kinderpokken gehouden had, zonder zich echter de nadere omstandigheden van hunne ziekte te kunnen herinneren.

3. KAREL LEHMANN, vijf jaren oud, de *rachitisch - kachektische* broeder van den zoo evengemelden lijder, die door mij op den 19 Januarij *gevaccineerd* was, werd op den 22 Januarij, door hoofdpijn, brakingen en koude, met daaropvolgende hitte aangedaan. Hij kreeg *sal ammoniac.* met *spir. minder.* enz.

24 *Januarij.* De koepokstof schijnt geene werking voort te brengen. De koorts houdt aan.

26.

26 *Januarij.* Volgens het berigt der moeder hebben er hevige stuipen plaats. (Uit hoofde van den geheel met sneeuw bedekten weg is het mij niet mogelijk, het lijdertje zelf te bezoeken). Er wordt Muskus met Kamfer voorgeschreven.

Den 27 *Januarij*, bezocht ik zelf het zieke kind. De pokken zijn in den vorigen nacht te voorschijn gekomen, en hebben in het aangezigt de grootte van een' speldekop; op het ligchaam en de ledematen zijn het roode, harde stippen. De stuipen hebben opgehouden; de huid is vochtig, de koorts matig.

29 *Januarij.* De koorts weinig; de pokken in het aangezigt zijn gevuld, op zich zelven staande, glad en bevatten taaijen, weinig vloeibaren etter; dezelve hebben eene sterk verhevene, harde grondvlakte; op het ligchaam zijn ze kleiner, omtrent honderd in getal, insgelijks met eene harde, *tuberculeuse* grondvlakte. Er wordt eene *Mixtura diaphoretica* toegediend.

1 *Februarij.* De pokken op het ligchaam en de ledematen zijn eenigzins meer gevuld en bevatten etter; in het aangezigt harde kleine korstjes; de pokken vertoonen zich nog even als vratten, ter grootte van eene erwt, zonder eenen rooden omtrek; geen koorts. Wanneer men in de puisten prikt, ontlasten zij derzelver stof slechts door drukking, en vullen zich dan niet meer.

4 *Februarij.* De pokken zijn over het geheele ligchaam droog, doch derzelver grondvlakte vertoont zich na het afvallen der korsten, vratvormig, hard en blaauwachtig rood, vooral in het aangezigt. Er komt eetlust, maar het lijdertje is zwak. Het voorschrift bestaat in een *Decoct. Chinae* en wijn.

9 *Februarij.* De vratvormige pokken zijn in het wezen nog zigtbaar; ieder derzelve heeft op de platte ingevallen punt, den indruk van eene kleine pokput. Het knaapje bevindt zich zeer wel.

Het was eerst in de maand Maart, dat deze vratvormige pokken geheel verdwenen, zoodat de plaats, waar ze geweest waren, aan de overige huid gelijk was, met uitzondering van de nagebleven pokputten. De koepokstof had geene merkbare uitwerking op het lijdertje uitgeoefend, en was niet te voorschijn gekomen. Van waar ontstond alhier deze wijziging der kinderpokken?

4. Anna lehmann, de zuster van den vorigen, dertien jaren oud, door mij op den 19, en nog eens op den 24 Januarij, zonder gevolg, met koepokstof ingeënt, kreeg op den 27 Januarij, nadat zij eenige dagen over moeheid, pijn door alle de leden en rillingen geklaagd had, drie of vier stipjes in het aangezigt, even zoo vele op het behaarde gedeelte des hoofds en tusschen de schouders, en twee op de onderste

ste

ste ledematen. Omdat ik eene op handen zijnde, doch uit hoofde der algemeene *Cachexie*, langzaam plaats hebbende uitbotting der kinderpokken verwachtte, schreef ik haar eene *mixtura camphorata* voor.

29 *Januarij*. Uit de stipjes zijn platte, met een eenigzins ingedrukt middelpunt voorziene en van eene levendige roode kleur omringde, eene heldere *lympha* bevattende, blaasjes voortgekomen; op den rug zijn er eenige nieuwe te voorschijn gekomen. Men kan geene koorts bespeuren, slechts rilling.

1 *Februarij*. De eerst opgekomene blaasjes zijn met vlakke, kleine, harde korsten bedekt; degene, welke zich later vertoond hebben, worden, zonder zich met eenig vocht te vullen, zwart aan derzelver punt en verdroogen.

4 *Februarij*. De korsten zijn afgevallen, zonder pokputten achter te laten. Het meisje bevindt zich wel.

Den 10 Maart werd zij voor de derde maal met zes steekjes *gevaccineerd*, van dewelke zich twee in eene kegelvormige, blaauwachtig-roode punt verheffen, die zonder in eene puist overtegaan, in twee dagen weder kleiner worden en allengs verdwijnen.

Hier waren twee kinderen, die geenszins door de koepok-inënting tegen de besmetting der kinderziekte gewaarborgd waren, in de be-

perkte ruimte van een nederig hutje, aan de verpestende uitwaseming van te zamenvloeijende kinderpokken blootgesteld; een van dezen kreeg vratvormige kinderpokken, die een langzaam, onregelmatig beloop hadden, terwijl het andere door de *Varicellae*, in derzelver ligtste gestalte werd aangetast. In een huis, hetwelk niet alleen door schildwachten, maar ook door de hevigste koude, door de sneeuw bedorven wegen en eene afgelegene ligging, sedert den 19 Januarij, van het verkeer met anderen geheel was afgesneden, kan ik het ontstaan van deze vratvormige pokken en *Varicellae*, alleen van de besmetting, door middel van de ware te zamenvloeijende kinderpokken afleiden.

5. Twee mijner kinderen, oud een half, en twee en een half jaren, den 8 Januarij *gevaccineerd*, hadden ieder zes regelmatig verloopende koepokken. Toen op den 16 Januarij, de koepokken hare grootste hoogte bereikt hadden, waren in den morgenstond, na het doorbrengen van eenen onrustigen nacht, op het ligchaam en vooral op het behaarde gedeelte van 't hoofd en het aangezigt, wel meer dan 30 *Varicellae* te voorschijn gekomen, door welke op den volgenden dag, een andere, vier en een half jaar oud zijnde broeder, die reeds *Varicellae* en koepokken gehad had, insgelijks werd aangetast. Eene oudere zuster, die insgelijks reeds *Varicellae* en koepokken had doorgestaan, bleef nu

vrij,

vrij. De *Varicellae* waren gedeeltelijk met *lympha* gevuld; sommigen waren ledig; anderen bleven op de hoogte van stipjes staan en verdroogden in dezen toestand; slechts weinigen vormden groote puisten, die *lympha* en etter onder elkander vermengd bevatteden, eene onregelmatige gedaante hadden en er uitzagen, even als of zij opengekrabt waren. Bij alle drie de kinderen vermeerderde hun aantal nog gedurende eenige dagen, en de puisten werden daarna bedekt met onregelmatige, hoornachtige, eindelijk bruin-geelachtig en droog wordende roven. Het verdiende mijne opmerking, dat elk kind eene *Varicella* op den rand van het bovenste lid van het regter oog had. Na het bezoeken van lijders aan de kinderziekte, had ik, ten opzigte van het verwisselen mijner kleederen, de grootste voorzigtigheid in acht genomen, ofschoon ik niet ontkennen wil, dat toen ik bemerkte, dat de koepok-inënting bij mijne kinderen gevat had, ik eenigzins onachtzamer werd en ook, op zekeren dag, dadelijk na mijne te huis komst, hen bij toeval ontmoetede. Intusschen wil ik hiermede niet voor zeker gehouden hebben, dat de *Varicellae* bij hen, door het in mijne kleederen bevatte *miasma* der kinderziekte, zouden ontstaan zijn, ofschoon ik zulks acht mogelijk te wezen.

Deze verschijning der *Varicellae*, ten tijde dat de koepok-inënting hare grootste hoogte be-

bereikt had, heb ik ter zelfder tijd, bij verscheiden door mij te *Eckernförde gevaccineerde* kinderen waargenomen.

6. Maria scholtzenberg, zes en twintig jaren oud, meid bij den landman jansen te *Wabs*, (twee mijlen van hier gelegen) had den 16 Januarij, haren zieken schoonbroeder (tweede geval) bezocht, en werd den 22 Januarij, door pijnen in de ledematen, hoofdpijn, kwalijkheid, koortsrilling en hitte aangetast. Den 25 Januarij kwamen er over het gansche ligchaam roode stipjes te voorschijn, welke, voor dat dezelve zich tot puisten vormden, door haren baas, die van het bezoek bij haren zieken broeder niets wist, voor mazelen of gierstuitslag werden aangezien. Toen ik haar op den 27 Januarij voor de eerste maal bezocht, vond ik haar met op zich zelven staande, ware kinderpokken overdekt, het aangezigt zeer gezwollen en eenige kwijling aanwezig, zijnde de eigenaardige pokkenreuk hier, alwaar de haar omringende lucht zuiver was, duidelijk waartenemen. De lijderesse werd dadelijk geheel afgezonderd van de gemeenschap met anderen, en daar het beloop der ziekte volkomen regelmatig was, zoo reken ik het onnoodig te zijn, hetzelve omstandig mede te deelen. Den 14 Februarij, waren de meeste korsten afgevallen, en het meisje hersteld. Zij was eene van de bovengemelde zusters van lehmann, die reeds in hare kindscheid

heid de kinderpokken zouden hebben doorgestaan.

7. Den 27 Januarij, toen ik evengemelde zieke bezocht, berigtte men mij, dat zeker *gevaccineerd* kind te *Nieschley*, een half uur van *Wabs* gelegen, hetwelk dagelijks met de lijderesse, vóór derzelver afzondering had omgegaan, de kinderpokken zoude hebben. Bij mijne komst vond ik het kind door *Varicellae* aangetast, die echter grooter waren en meer etter bevatteden, dan in de ligtere gevallen dezer ziekte gewoonlijk plaats heeft. Die welke nog het duidelijkst te zien waren, waren opengegaan of opengekrabt en met eene dikke, gele, honingachtige roof bedekt. Drie dagen geleden waren dezelve van koorts en onrustigheid des ligchaams vergezeld, te voorschijn gekomen. Thans kon men geene aandoening van het gestel bespeuren. Die het laatst waren opgekomen, bevonden zich het meeste op den rug en onder de haren, jeukten en bevatteden eene troebele lijmpha, of waren ledig. Twee andere, in hetzelfde vertrek zich bevindende, niet *gevaccineerde* kinderen, waren insgelijks den dag te voren door ligte *Varicellae* aangetast geworden. Deze twee werden na een tijdverloop van acht dagen met koepokstof ingeënt, nadat de korsten der *Varicellae* reeds gedeeltelijk waren afgevallen, houdende de koepok-inënting haren regelmatigen loop;

8.

8. Henrike Ruberg, achttien jaren oud, kindermeid te *Wabs*, was gedurende derzelver kindschheid, door eenen reeds overleden Schoolonderwijzer *gevaccineerd* geworden. Zij had zes koepokken gehad, welke echter toen reeds door hare moeder, voor niet volkomen echt gehouden waren, omdat dezelve er niet goed uitzagen. De likteekens konden niet duidelijk gezien worden en waren glad. Den eersten Maart kreeg zij pijn in de ledematen en het hoofd, benevens koude en daarop volgende hitte. Nadat deze toevallen in hevigheid hadden toegenomen, volgde in den nacht van den derden op den vierden Maart, met ijling en kramptrekkingen, gepaard, de uitbotting van roode stipjes over het geheele ligchaam, die al spoedig pokken werden. Toen ik de lijderesse op den zesden Maart voor de eerste maal zag, was het aangezigt zeer rood opgezwollen en met vele op zich zelven staande gevulde, effen pokken, die de grootte van eene erwt hadden bedekt, welke opengestoken zijnde, eenen geelachtig-witten, dikken etter uitstorteden en zich alsdan niet gemakkelijk meer vulden, Ook op de bovenste ledematen en het overige gedeelte van het ligchaam, werden dezelve ter grootte van eene linze gevonden, insgelijks op eene gezwollen, heete en roode grondvlakte. De koorts was hevig en met dezelve gingen stuipen (waaraan dit meisje reeds te voren onderhevig was

ge-

geweest) en ijling gepaard; de tong was wit beslagen en het binnenste van den mond gezwollen; ook had er moeijelijkheid in 't slikken en hardlijvigheid plaats. Er werd eene *klisteer* verordend, inwendig *Cremor tartari*, benevens het wasschen van het ligchaam met koud water en azijn.

8 *Maart.* De koorts onbeduidend; de zwelling van het aangezigt en het ligchaam is verdwenen; de pokken in het wezen beginnen optedroogen, doch zijn niet ingevallen, maar hebben vele gelijkenis met dikke vleeschvratten, die de grootte van eene erwt hebben, met eene harde korst aan derzelver uiteinde; op het ligchaam zijn de puisten vol en gezwollen, met eene harde en verhevene grondvlakte. *Mixt. leniter laxans.*

12 *Maart.* De pokken vertoonen zich nog als vaste, vleeschachtige, vratvormige verhoogingen der huid (even gelijk dezelve in het derde geval beschreven zijn). Na het afvallen der korst, die de punt bedekte, zijn ze plat, ingedrukt en blaauwachtig rood; velen zijn nog met de korst bedekt, zijnde deze bruinachtig, klein, onregelmatig, droog en gevormd uit de zaamgetrokken opperhuid en het weefsel der opgedroogde puist zelve. Daarentegen bestaat de nablijvende, daar even beschrevene verhooging uit de verdikte, rondom de puist in harde rimpels in de hoogte gegroeide huid. Weinige slechts van de aanwezig geweest zijnde puisten, hebben platte,

te, blaauw-roode vlakken, die in het midden een weinig zijn ingedrukt, achtergelaten. Diegene, welke in het aangezigt zich bevinden, als ook de meeste van die op den rug en tusschen de schouders gevonden werden, hebben een vratachtig maaksel. Voor het overige zijn thans bij de lijderesse alle de ligchaamswerkingen in orde, alleen beklaagt zij zich en weent over de misvorming van haar aangezigt, en zegt, dat zij de nachten nog zeer onrustig doorbrengt. Er wordt ieder avond, voor het naar bed gaan, een voetbad met mostaard voorgeschreven.

16 *Maart.* Algemeene krampaandoening, afwisselend met verwarde spraak en handelingen, vooral betrekking hebbende tot de misvorming van haar wezen. De vratten zijn nog aanwezig, en tusschen dezelve heeft zich een *impetigineuse* uitslag gevormd, welke uit kleine, de kleur van barnsteen hebbende, doorschijnende blaasjes, ter grootte van een' speldekop bestaat, en waarmede vooral de tusschenruimte der pokken in het aangezigt en het bovenste gedeelte des ligchaams digt bezaaid is. Men kan noch in deszelfs omtrek, noch op deszelfs grondvlakte iets ontstekingaardigs bemerken; de uitslag zelf was meestal droog; het waren alleen eenige van de grootste blaasjes, die eenig bewijs van een kleverig vocht opleverden. Die soort van uitslag heb ik nimmer gezien, noch beschreven gevonden, ten zij hetgene REIL beschrijft

schrijft

schrijft (107), iets diergelijks geweest zij. Ik kan denzelven geen gierstuitslag noemen, omdat de ontstekingachtige omtrek geheel ontbrak, en *herpes* is eene te algemeene benaming. Ook scheen mij de uitslag hiervoor te vast en te onveranderlijk van gedaante te zijn. De lijderesse werd dagelijks in een bad van loogwater geplaatst; inwendig werd haar *Asafoetida* toegediend, en men gaf haar de troostrijke verzekering, dat haar aangezigt even zoo glad zoude zijn als voorheen. De kramp en het ijlen herhaalden zich nog gedurende eenigen tijd. Daar intusschen het uitvoerig verhaal van den verderen loop der ziekte niet meer hier behoort, zoo merk ik slechts nog aan, dat toen de lijderesse mij den vijfden April bezocht, de vratachtige verhevenheden der pokken sterk hadden afgenomen, ofschoon dezelve nog even boven de huid uitkwamen, bestaande nu de uitslag in een barnsteenkleurige, drooge roof, die de aangetaste deelen bedekte. Omtrent het midden der maand April, nadat de stonden wederom te voorschijn waren gekomen, en na het gebruik van eenige purgeermiddelen, uit *Calomel* en *Jalappe* bestaande, alsmede het vlijtig wasschen der huid met zure wei en tarwezemelen, verdween zoowel de uitslag, als de overblijfsels der pokken, uitgezonderd eenige klei-

(107) Fieberlehre 5ter Band. S. 270.

kleine pokputten, welke er even zoo uitzagen, als of men met een' speldekop iu de huid gedrukt had.

9. Bendix martin, knecht te *Wabs*, drie en twintig jaren oud, was, nog kind zijnde, door eenen beroemden arts, die de koepok-inënting met zorgvuldigheid uitoefende, *gevaccineerd* geworden, en had zes zulke goede koepokken gehad, dat de stof uit dezelve, ter inënting van andere kinderen was gebezigd geworden. Hij werd den acht en twintigsten Februarij door hoofdpijn, braken, koude en hitte overvallen, en den tweeden Maart werd dit achtervolgd door de uitbotting van een' uitslag in het aangezigt, den hals en de ledematen. Ofschoon hij zich den vierden Maart nog vrij ongesteld bevond, was hij echter te paard naar de stad gekomen, ten einde bij de verkiezing der rekruten tegenwoordig te zijn. Nu zag ik dan in zijn aangezigt over de dertig en op het ligchaam even zoo vele groote, vratvormige pokken, gelijk aan die, welke in het derde en achtste geval beschreven zijn. Op derzelver punt was eene kleine puist, ter grootte van eene linze, die met een troebel, dun vocht gevuld was. Een weinig hoofdpijn en eene graauwachtig beslagen tong uitgezonderd, kon men geene ziekelijke teekenen aan hem bemerken. Ik zond hem echter dadelijk naar huis, liet hem als eenen lijder aan de kinderziekte bewaken en afzonderen, en eene *mixtu-*

ra

ra camphorata gebruiken, ten einde ten minste de gevolgen van gevatte koude, welke zeer waarschijnlijk uit eene zoodanige reize bij uitermate nat weder moeten ontspruiten, zoo veel mogelijk te voorkomen.

Den zesden Maart vond ik den zieke reeds door de kamer gaande, en zich over niets, dan over zijne opsluiting beklagende. De pokken stonden even als eergisteren; de puisten, welke zich op de punt van de verhevenheden in het aangezigt bevonden, waren met een meer dik, troebel vocht gevuld, hetwelk den naam van etter eigenlijk niet verdiende; op het ligchaam waren er eenige nieuwe pokken van dezelfde gesteldheid bijgekomen.

8. *Maart*. Kleine, bruine, drooge korsten op alle de pokken, zijnde deze niet geslonken.

Toen de lijder na een tijdverloop van veertien dagen gereinigd en wederom in vrijheid was gesteld, waren de roodachtig-blaauwe pokkenvlakken nog eenigzins boven de huid verheven; sommigen waren in derzelver midden een weinig ingedrukt.

Uit deze beide laatste gevallen kan men het verschil van de wijzigende kracht der koepokinënting duidelijk bemerken, al naar dat dezelve min of meer volkomen was. In het achtste geval, alwaar de koepok-inënting eenen minderen graad van volkomenheid had gehad, waren de daaropvolgende pokken veel heviger, en kwa-

 men,

men, wat derzelver beloop in de eerste tijdperken aangaat, het beloop der echte kinderpokken zeer nabij, tot zij, op derzelver hoogste standpunt zijnde, zonder etterkoorts op eens in derzelver ontwikkeling gestoord werden, en die eigenaardige verhevenheden van de daaronder gelegene en dezelve omvattende huid achterlieten, welke ook in het negende geval, alwaar, ten minste naar den uiterlijken schijn der toevallen te oordeelen, de koepok-inënting eenen regelmatigen loop had gehad, en alwaar de pokken zoo ras en onregelmatig verliepen, nog lang zich deden opmerken.

10. In de maand Februarij waren van de kinderen, die in het dorp *Klein Wabs* (eene halve mijl van *Wabs* gelegen) ter schole gingen, zonder dat er een onmiddellijke omgang met de pokzieken had plaats gevonden, meer dan twintig *gevaccineerden* door de *Varicellae* aangetast geworden. Bij de drie kinderen van den schoolonderwijzer G., waren dezelve, wel is waar, in het uiterlijk aanzien der kinderpokken gelijkvormig, gelijk zij dan ook etter bevatteden, doch derzelver onregelmatige loop, het geheel gemis van etterkoorts, niettegenstaande eene hevige uitbottingskoorts, de jeukte, die daarmede gepaard ging, derzelver levendige roode kleur, en vooral de menigvuldigheid op het behaarde gedeelte van 't hoofd, deden mij dezelve zonder bedenken voor *Varicellae* ver-

verklaren. Ook hadden ter zelfder tijd in de stad *Eckernförde*, verscheiden kinderen de *Varicellae.*

11. Een jager van het garnizoen alhier, die als schildwacht voor een huis, in hetwelk de kinderziekte heerschte, aan de besmetting was blootgesteld geweest, werd den tweeden Maart ziek. Hij was vijf en twintig jaren oud, en meende, in zijne jeugd de kinderziekte te hebben doorgestaan, ofschoon dit noch uit pokputten, noch uit andere bescheiden bleek. Nadat hij zich gedurende twee dagen niet wel had gevoeld, kwamen er op zich zelven staande pokken, eerst in het aangezigt en op de armen, daarna op het overige gedeelte des ligchaams te voorschijn. Toen ik den lijder den zesden Maart zag, was het aangezigt, vooral de oogleden, rood, heet, sterk gezwollen, en omtrent veertig of vijftig pokken ter grootte van eene erwt, die vol, glad en rond waren, verspreidden zich over hetzelve. Op den tronk waren ze kleiner, en niet zeer overvloedig. Hierbij kwam pijn in de keel, en niet veel koorts.

Den 10 Maart, waren de pokken in het aangezigt groot opgezet; sommigen, die op de slapen zaten, vloeiden in elkander, en op de ledematen waren er verscheiden te voorschijn gekomen, die insgelijks rond waren en van etter overvloeiden. De koorts was niet meer aanwezig. Ik zag den lijder daarna niet weder, en

hoorde slechts van mijnen vriend, den heelmeester van het Battaillon, den toenmaligen bekwamen arts van het jagerskorps, STEIN genaamd, dat de ziekte met rassche schreden in gezondheid was overgegaan. De puisten zijn niet vratvormig geworden.

Een ander *gevaccineerd* soldaat, die in dezelfde kamer van het *Militaire* ziekenhuis, met den zoo evengemelden lag, werd door *Varicellae* aangetast, die in den tijd van acht dagen derzelver gewonen onregelmatigen loop voleindigden.

Met dezen lijder was de uitgebrokene kinderziekte volkomen geëindigd en, zoo bewijzen dan deze gevallen op nieuw, zoowel de weldadige voorbehoedings-kracht der koepok-inënting, als de doelmatigheid der maatregelen, welke door de Deensche Regering, ter beteugeling van de te voorschijn komende kinderziekte zijn voorgeschreven. Vele *gevaccineerden* waren op velerlei wijze in aanraking geweest met de verschillende lijders aan de kinderziekte, zonder door dezelve besmet te zijn geworden. Bij de twee, welke besmet werden, vertoonde zich de verzachtende invloed der koepok-inënting, naar mate van derzelver voorafgegane regelmatigheid, en den verderen voortgang eener dreigende *Epidemie* van kinderziekte werd verhoed, zoowel door gebrek aan voorwerpen ter besmetting, als ook door de gestrenge afzondering en bewaking

der

der zieken, en de zuivering der herstelden en van hunne kleederen. De ziekte zoude zelfs niet verder gegaan zijn, dan bij het eerst besmette kind, indien men dit bij tijds had kunnen afzonderen. Ook zoude de verdere verspreiding der ziekte onder de overige aangetaste voorwerpen hebben kunnen belet worden, door de gestrenge nakoming van de bestaande wetten, te weten: de dadelijke aangifte der ziekte-gevallen, en de afzondering der zieken, indien niet juist deze gevallen in de adellijke *Distrikten* hadden plaats gehad, welke onder derzelver voorregten, ook het bevrijd zijn van den dwang der geneeskundige inrigtingen tellen.

Wij zullen in het vervolg gelegenheid hebben, over de *Resultaten*, welke uit onze waarnemingen, aangaande de betrekking, waarin de *Varicellae* tot de kinderpokken staan, voortvloeijen, te handelen.

TWEEDE AFDEELING.

HET ZIEKTEKUNDIGE DER KINDERZIEKTE BIJ GEVACCINEERDEN.

DERDE HOOFDSTUK.

Toevallen. Beloop.

Daar wij nu de eigenaardige toevallen der kinderpokken, welke bij *gevaccineerden* worden waargenomen, benevens het beloop dezer ziekte en de betrekkingen, waaronder dezelve te voorschijn treedt, moeten opteekenen, niet alleen om hierdoor tot eene uitwendige kennis derzelve te geraken, maar ook vooral, om tot voorbereiding te strekken van het regte verstand der natuur en het wezen van de verschijnselen, welke hierbij plaats hebben, zoo zal het doelmatig en noodzakelijk zijn, vooraf te handelen over het beloop der te gelijker tijd ingeënte kinder- en koepokken, voorts over hetgene bij de inënting der kinderpokken bij *gevaccineerden* plaats heeft, zoowel als over die kin-

kinderpokken, welke kort voor de koepok-inënting door besmetting zijn medegedeeld geworden, omdat deze onderwerpen, aangaande de betrekking, waarin de koepokken tot de kinderpokken over het algemeen staan, eenig licht beloven te verspreiden.

Wanneer een en hetzelfde voorwerp, te gelijker tijd met kinder- en koepokken wordt ingeent, dan blijkt uit het volgende, dat er eene wederzijdsche beperking van de werking der beide smetstoffen op elkander plaats heeft. De koepokken namelijk zijn kleiner (108); derzelver beloop is langzamer, de *areola* naauwlijks merkbaar, of wel is waar, zeer breed, doch te vroeg zich vertoonende; de te gelijker tijd aanwezige uitbotting van kinderpokken bestaat uit harde blinkende puisten, die in den omtrek slechts weinig ontstoken zijn en zelden tot rijpheid komen. Eenigen derzelve gelijken op knopjes, bevatten in derzelver bovenste gedeelte een weinig etter, welke spoedig verdwijnt, en laten gedurende eenigen tijd de opperhuid, welke haar omvatte, hoornachtig of veeleer vratachtig en verheven na; overigens is de uitbotting klein en *papuleus*, gaat niet tot ettering over, maar schubt af. Het verdient opmerking, dat kinder- en koepokken geene werking op elkander uitoefenen, ten opzigte van het

(108) WILLAN. t. a. p. bl. 5.

het voortbrengend vermogen, aan ieder dezer ziekten eigen, en welke in derzelver eigenaardige smetstof gelegen is, maar slechts ten opzigte van den vorm en het beloop, naar mate der bijzondere levenswijziging van elk aangetast voorwerp. De door de te gelijker tijd plaats hebbende koepokken voortgebragte, verzachte kinderpokken kunnen, wanneer men uit dezelve inënt, zoowel de ligtste, als de kwaadaardigste te zamenvloeijende pokken voortbrengen, al naar mate van de ontvangvatbaarheid en het daarop terugwerkend vermogen van het ingeënt voorwerp en den heerschenden invloed van de gesteldheid der lucht, van welker beider invloed mij over het algemeen, de zoogenaamde goed- of kwaadaardigheid der kinderpokken, zoowel als derzelver verschillende wijze van voorkomen schijnt af te hangen. De koepokstof, die uit de ter gelijker tijd aanwezig zijnde koepokken genomen wordt, brengt daarentegen altoos regelmatige koepokken te voorschijn.

Over het algemeen genomen, is men niet zeker, op den hoeveelsten dag na eene regelmatige koepok-inënting, derzelver voorbehoedende kracht in volle mate plaats heeft, daar zulks zoowel naar het onderscheid der gestellen, als naar mate van velerlei uitwendige inwerkingen een verschil van verscheiden dagen kan opleveren. WILLAN stelt, dat de inënting met etter, uit eene natuurlijke pok genomen, op den negenden dag

dag na de koepok-inënting aangewend, ophoudt werkzaam te zijn (109). Sacco, die in dit opzigt van WILLAN eenigzins afwijkt, heeft belangrijke proeven in het werk gesteld, ten einde het tijdstip, in hetwelk de besmetting door de kinderpokken, na de plaats gehad hebbende koepok-inenting nog geschieden kan, naauwkeurig te bepalen. Gesteld zijnde, dat de vorming der koepokken reeds op het einde van den derden dag na de koepok-inënting eenen aanvang neme, zoo brengt de van den eersten tot den vijfden dag in het werk gestelde inënting der kinderpokken, eene algemeene uitbotting te weeg; de inënting, welke op den zesden of zevenden dag geschiedt, veroorzaakt eene onbeduidende ontsteking op de plaats der inënting, zonder door algemeene uitbotting, of door kinderpokken ter plaatse, waar de inënting geschiedde, gevolgd te worden, welke laatste, indien ze nog te voorschijn komen, spoedig wederom opdroogen. De van den achtsten tot den elfden dag in het werk gestelde inënting, bragt slechts eene geringe verandering der inëntingswondjes te weeg en deed zelden eene pok, die dan nog spoedig verdween, te voorschijn komen. Van zestien kinderen, welke op den elfden tot den dertienden dag na de koepok-inënting, met de smetstof der kinderpokken werden

(109.) t. a. p. bl. 4.

den ingeënt, vertoonde zich slechts bij drie eene onbeduidende roodheid ter plaatse van de inëntingswondjes, terwijl bij de dertien overige niets diergelijks te zien was. Men ziet dus, dat indien, gelijk dit somtijds geschiedt, de koepokken later gevormd worden, ook het tijdperk, hetwelk voor de besmetting der kinderziekte gunstig is, hierdoor verlengd wordt (110). Het blijkt dierhalve uit dit alles, dat men het tijdstip, waarop de koepok-inënting hare voorbehoedende kracht begint uit te oefenen, niet behoort te berekenen volgens den dag, op welken gemelde kunstbewerking verrigt is, dewijl gelijk men weet, de smetstof dikwijls van vier tot zes dagen verholen blijft, zonder eenige werking voort te brengen; maar dat men hier in aanmerking moet nemen, het eerste te voorschijn treden der puist, of liever nog stelle men het tijdpunt der verloren vatbaarheid van het ligchaam voor de kinderziekte, na eene regelmatig verloopene koepok-inënting dan eerst, wanneer de korst der koepokken volkomen gedroogd en van zelve afgevallen is. Cross waarschuwt, gelijk reeds is aangemerkt geworden, dat men zich vóór het afvallen der korst, geenszins op de voorbehoedende kracht der koepok-

in-

(110) Biblioth. Britannique. Tome 45. page 63. — Bericht des Instituts von Frankreich über die Vaccination, — van 1812.

inënting behoort te verlaten, omdat hem verscheiden gevallen bekend zijn, alwaar op den tienden tot den twaalfden dag, nadat de koepokken derzelver hoogste ontwikkeling bereikt hadden, nog regelmatige kinderziekte ontstaan is.

Indien de besmetting door de natuurlijke kinderziekte, kort voor de koepok-inënting plaats heeft, dan is de betrekking, waarin beide tot elkander staan, anders. FORBES deelt onder anderen mede (111), dat een twaalfjarig kind, hetwelk dadelijk na dat het aan de besmetting der kinderziekte was blootgesteld geweest, *gevaccineerd* werd, en de koepokken behoorlijk kreeg (ofschoon echter derzelver beloop, noch getal is opgegeven), na drie weken, zonder op nieuw besmet te zijn, de kinderpokken kreeg en aan deze ziekte overleed. Vele andere artsen hebben diergelijke gevallen, in welke de kinderpokken, wel is waar, korter tijd na de koepok-inënting te voorschijn kwamen, waargenomen, van welke ik slechts dat wil aanvoeren, hetwelk insgelijks doodelijk afliep, en door BALLHORN en STROMEIER is medegedeeld (112). Ook heeft HEIM (113) verscheiden voorbeelden van die

(111) t. a. p.
(112) Traité de l'inoculat. Vaccine. etc. 1801.
(113) HORN's Archiv. 1811. 2ter Stuck. pag. 275.

die soort gezien, welke alle met den dood eindigden.

Wanneer zij, die de koepok-inënting behoorlijk hebben doorgestaan, na een korter of langer tijdsbestek, met de natuurlijke kinderpokken worden ingeënt, dan ontstaat na eene zoodanige inënting, of eene geringe ontsteking der inëntingswondjes, welke zonder eenige gevolgen na te laten, spoedig verdwijnt, of er vormt zich somtijds eene puist, welker punt met etter gevuld is, en waarbij zich dan ligte koortstoevallen voegen; en die *nu* met een *Erythema* der huid, hetwelk gedurende eenige dagen aanhoudt, *dan* met het te voorschijn komen van eenige kleine, harde puistjes ter plaatse der inëntingswondjes, welke na eenige dagen wederom verdwijnen, insgelijks ophoudt te bestaan. Deze toevallen zijn zoo hevig niet als die, welke men insgelijks bij hen, die reeds kinderpokken hadden doorgestaan, b. v. minnen, bakers en diergelijke, door de hevige, plaatselijke werking van de smetstof der kinderziekte, door welke hare voedsterkinderen waren aangetast, heeft waargenomen, zoo lang er kinderpokken bestaan hebben.

Wij moeten ons hier veelëer bezig houden met die kinderpokken, welke door toevallige, *atmosphaerische* besmetting, bij *gevaccineerde* voorwerpen ontstaan zijn. Men heeft dezelve waargenomen binnen een tijdbestek van eenige

we-

weken tot 20 jaren na de koepok-inënting, zonder dat het onderscheid van tijdsverloop, tusschen deze en het te voorschijn komen der kinderpokken, eenigen invloed op derzelver meerdere of mindere hevigheid uitoefende. Te meer vinden wij ons tot het aannemen van deze uitspraak geregtigd, omdat de door ons aangehaalde schrijvers, welke iets aangaande deze zaak gemeld hebben, elkander wederzijds tegenspreken, zoodat hun gestelde hieromtrent, meer volgens hunne, der koepok-inënting min of meer gunstige vooroordeelen, schijnt ter neder geschreven te zijn, dan dat hetzelve op goede gronden en op de vergelijking van eene groote menigte van daadzaken zoude berusten.

Wij zullen nu datgene, hetwelk de door ons aangehaalde schrijvers, nopens het beloop van de door hen bij *gevaccineerden* waargenomen kinderpokken, die wij voorloopig *Varioloïden* noemen zullen, gezegd hebben, hier kortelijk mededeelen.

In het algemeen beschouwd, is derzelver karakter zeer onbestemd en dubbelzinnig. *Nu* komen zij in zachtheid der toevallen, in het onregelmatig en spoedig beloop, in den vorm van den uitslag, met de ligtste *Varicellae* overeen; *dan* wederom schijnen de hevige toevallen, die in het eerste tijdperk plaats hebben, de kwaadaardigste kinderziekte aan te kondigen, tot dat na de uitbotting van bijna te zamenvloei-

jen-

jende pokken, alle gevaar op eens verdwenen is, en de laatste tijdperken eenen onregelmatigen en haastigen loop hebben. De ziekte vertoont tusschen deze beide uitersten velerlei afwisseling, ten opzige van derzelver loop, duur en uiterlijke gestalte van den uitslag.

Het tijdverloop, hetwelk er tusschen de besmetting, tot op de eerste teekenen van terugwerking der bewerktuiging plaats heeft, is even als bij de regelmatige kinderziekte, van eenen onbestemden duur, te weten: van vijf tot veertien dagen. Gedurende uitgebreide *Epidemien* kan men in de minste gevallen, de wijze, waarop, en den tijd, wanneer, dat de besmetting had plaats gehad, bepalen.

De uitbottingskoorts is somtijds zeer ligt: na dat er gedurende eenige dagen een onaangenaam gevoel, afwisselende koude en hitte, ligte hoofdpijn, in eenige gevallen walging van braking vergezeld, heeft plaats gehad, volgt de uitbotting. De koorts is somtijds echter even zoo sterk als die, welke bij de ware kinderpokken plaats heeft; bij aanleg tot ontsteking, gaat de hevige hoofdpijn tot ijling over; dezelve is bij voorwerpen van een teeder ligchaamsgestel, welke aanleg tot stuipen hebben, of ook indien er ter gelijker tijd wormen aanwezig zijn, van stuiptrekkingen vergezeld, bij een' overvloed van gal, met galachtige brakingen en stoelgangen gepaard, en heeft bij elk koortsverhef, hetwelk zich

meest-

meestal twee of driemalen herhaalt, plaats. De koorts echter, houdt met het te voorschijn komen van den uitslag meestal op.

Het wezen en de hevigheid van den daarna volgenden uitslag, staat in vele gevallen in geene evenredigheid tot de hevigheid van de uitbottingskoorts. *Nu* volgt na eene hevige koorts bijkans geen uitslag, *dan* slechts enkelde blaasjes of ook wel puisten, die zich weldra met korsten bedekken, eindelijk eene zoodanige uitbotting van pokken, welke die van te zamenvloeijende kinderpokken nabij komt. Zelden gaat er, even als zulks bij kwaadaardige kinderpokken dikwerf gebeurt, voor de uitbotting een *Erythema* van den hals, de borst en het aangezigt vooraf; gewoonlijk komen de stipjes het eerst op de ledematen te voorschijn, van waar zich dezelve allengs over den tronk en het aangezigt verspreiden. Deze stipjes worden in vele gevallen geene pokken; maar op een zoodanig rood, hard knopje komt er, somtijds in weinige uren een blaasje te voorschijn, hetwelk met een vocht gevuld is, dat eerst doorschijnende en daarna melkachtig troebel er uit ziet, en welk blaasje van eenen min of meer breeden, levendig rooden rand omringd is; nadat hetzelve of opgedroogd, of opengegaan is, gaat het op den derden of vierden dag, zonder eene puist te vormen, in eene blinkende, hoornachtige korst over. Deze blijft meestal

 lan-

langer, dan bij ware kinderziekte, zonder af te vallen, dikwerf tot den achttienden of twintigsten dag, blijvende de huid dan gewoonlijk vratachtig verheven, tot dat dezelve allengs wederom effen wordt, nu een likteeken en dan wederom geen nalatende. In andere gevallen verheffen zich de stipjes in ronde, roode, op het aanraken pijnelijke knopjes, welker midden, dat eene meer donker roode kleur dan den omtrek heeft, allengs puntig wordt, en op den tweeden dag een geel of perelkleurig blaasje vormt, dat met een' smallen, rooden rand omgeven is, die op den derden dag scharlaken rood wordt. Op den vijfden of zesden dag is het blaasje in het midden ingedrukt, en op den zevenden dag, heeft de puist eene was-gele kleur en bevat dikken, kleverigen, groen-gelen etter, wordende nu de *areola* donker rood. Op dezen dag vormt zich nu ook gewoonlijk de roof, welke meestal bruinachtig-rood en hard is, eene vleesachtige, verhevene grondvlakte heeft, en laat afvalt. Het slijmvlies van de keel en luchtbuis, is in de meer hevige gevallen, even gelijk bij de ware kinderpokken en somtijds ook bij de *Varicellae* plaats heeft, zeer aangedaan, zoodat er moeijelijk slikken, heeschheid en hoesten uit voortvloeit. Speekselvloed is zelden waargenomen geworden. Alle deze toevallen echter, werken op verre na zoo nadeelig niet op den

lij-

lijder, als bij de echte kinderziekte: want in de zeer zeldzame gevallen, alwaar eene etterkoorts plaats had, was dezelve naar evenredigheid van den uitslag geenszins hevig en in de meeste gevallen ontbrak ze geheel. De oppervlakte der huid tusschen de pokken is, indien de pokken digt bij elkander staan, rood en blinkend opgezwollen, vooral in het aangezigt; doch zoodra de pokken beginnen op te droogen, verdwijnt deze zwelling geheel.

De stipjes worden niet altoos blaasjes, waaruit vervolgens puisten te voorschijn komen, want somtijds worden dezelve dadelijk puistachtig. Vele stipjes verdwijnen ook, zonder dat er blaasjes of puisten op volgen. In vele gevallen waren echter ook blaasjes, hier en daar tusschen de puisten, welke lucht, of eene heldere *lympha* bevatteden, en op denzelfden dag van derzelver verschijning wederom verdroogden, of eene troebele, melkachtige kleur aannamen en zich met eene gele, barnsteenachtige, vlakke roof bedekten, die zonder eenige verhevenheid of verdieping in de huid achter te laten, afviel of ook wel eene enkelde afschilfering van dezelve naliet. Het verdient hierbij opgemerkt te worden, dat de uitbotting telkens, in op elkander volgende groepen plaats had, die dikwerf tot den vierden of vijfden dag elkander opvolgden, zoodat de ver-

schillende tijdperken der pokpuist bij een en hetzelfde voorwerp, ter gelijker tijd konden waargenomen worden.

Uit deze verwarde opeenstapeling van waarnemingen kan men toch, niettegenstaande de reeds door ons opgemerkte onregelmatigheid, welke in het geheele beloop der ziekte plaats heeft en het gebrek aan vastheid der toevallen, de volgende hoofdtrekken der ziekte vaststellen.

1. De uitbotting geschiedt in achtereenvolgende groepen, en geenszins in de aan de kinderziekte eigene, regelmatige tijdsopvolgingen.

2. In het verdere beloop der ziekte, volgt geene volkomene etterwording, maar die onvolkomen pokken, welke het laatste zijn opgekomen, verdroogen, terwijl diegenen, welke meer volkomen zijn opgekomen, in vratachtige pokken overgaan.

3. Dit is dan ook de reden, dat de etterkoorts ontbreekt, terwijl

4. Het tijdperk der opdrooging en van het met korsten bedekt worden der pokken, telkenmale veel korter is, dan bij de echte kinderziekte; zelfs dan, wanneer de eerste tijdperken zich verlengen. De zoogenaamde, op ééne hoogte blijvende vratachtige pokken, kunnen tegen het algemeen plaats hebben van den gemakkelijken en spoedigen afloop van het tijdperk

perk der opdrooging, geenszins tot tegenbewijs verstrekken, omdat hetgene, dat overblijft, eigenlijk geene pokken, maar slechts de grond is, waarop dezelve gezeten hebben.

Indien wij nu dit alles als kenteekens opgeven, ten einde de *Varioloïden* bij *gevaccineerden* op eene *empirische* wijze te kennen, zoo moet men nu vragen: Welke plaats nemen zij in de rangschikking der ziekten? Zijn het kinderpokken? of *Varicellae*? of *Varieteiten*? of een bastaardvoortbrengsel van deze ziekten? of eindelijk eene ziekte, die op zich zelve staat?

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER HET WEZEN DER KINDERPOKKEN BIJ GEVACCINEERDEN EN DE BETREKKING, WAARIN ZIJ TOT KINDERPOKKEN EN VARICELLAE STAAN.

Thans over het wezen en het standpunt dezer ziekte, onder de aanverwante aandoeningen van het menschelijk ligchaam zullende handelen, voel ik meer dan ooit, dat ik de toegevendheid mijner lezers zal noodig hebben. Is het reeds moeijelijk, zelfs wanneer men eene rijke ondervinding van eene ziekte bezit, derzelver verschijnselen onder een algemeen gezigtspunt te brengen, met bekende *Physiologische* van dezelfde soort te vergelijken en op deze wijze, zich van derzelver waarde als *Pathologisch* verschijnsel, een denkbeeld te vormen, ofschoon het altoos onmogelijk blijft, derzelver wezen te doorgronden, dan is het nog veel moeijelijker, om over onderwerpen te oordeelen, van welke, zoo als van het onderhavige, wij slechts eene gebrekkige ondervinding bezitten, terwijl wij uit, dikwerf onzekere en onvolkomene, ten minste altoos eenzijdige waarne-

nemingen van anderen, *resultaten* moeten beproeven daar te stellen.

Ik houd de reeds vermelde gevallen voor *subjectief* waar; dat is: ik sla ten opzigte van dezelve geen geloof aan eene moedwillige verminking der daadzaken, voortspruitende uit eigen voordeel, broodnijd, kwakzalverij of zucht om opzien te verwekken. Ik sla hier geen geloof aan, uit hoogachting voor ons beroep, en omdat in het verhaal der medegedeelde gevallen niets ligt, hetwelk de leugenachtigheid der mededeelers zoude bewijzen. Ook behoort eene zoodanige leugen eerder voor de Regtbank der *Policie*, dan voor die der wetenschap. Het komt mij echter voor, dat in vele gevallen, zelfbedrog der waarnemers, aangaande het wezen van de door hen waargenomene ziekte plaats heeft.

Even gelijk kinder- en koepokken, zoo als wij hier boven reeds aanmerkten, wel is waar in derzelver gestalte en beloop, doch niet in derzelver soortelijk leven en voortplantingskracht, eene wederzijdsche werking op elkander uitoefenen, even zoo ook moeten die kinderpokken, welke in *gevaccineerde* voorwerpen, het reeds beschreven onregelmatig en zachter karakter hebben aangenomen, wanneer zij op dezulken worden overgebragt, wier ontvangvatbaarheid geenszins door eene voorafgaande koepok-inënting verminderd of geheel is weggenomen, zich in derzelver eigendommelijk-

heid, ook wat den vorm en het beloop betreft, wederom als echte kinderpokken vertoonen. Niet zoo zeer het ontstaan van de soort (de *Varieteit* zelve is haren oorsprong er aan verschuldigd), als wel de oorzaak, waaruit dezelve ontstaat, bepaalt in de Natuurkunde het begrip, hetwelk men zich van de soort behoort te vormen. Zoo is ook hier de inënting, welke bij voorwerpen geschiedt, die noch kinderpokken, noch koepokken hebben doorgestaan, het zekerste proefmiddel ten einde te bepalen, of een op kinderpokken gelijkende uitslag bij *gevaccineerden*, ware kinderziekte zij, of niet. Bovengemelde gewijzigde kinderpokken zijn minder geschikt, om door eene natuurlijke besmetting de ziekte voort te brengen, dan de echte kinderpokken, uit hoofde dat de besmetting door dezelve het gemakkelijkst geschiedt, gedurende het tijdperk der ettering en opdrooging, hetwelk hier bijna geheel ontbreekt: zoodat hoe heviger de etterkoorts is, des te ligter ook de besmetting volgt, daar eerstgemelde de besmettelijke dampkring des lijders, als het ware verwijdt; doch deze etterkoorts heeft bij de *Varioloïden* in het geheel geen plaats.

Behalve dit bewijs van den kinderpokkenaard der *Varioloïden* bij *gevaccineerden*, hetwelk uit derzelver vermogen, om door besmetting de kinderziekte mede te deelen, genomen is, niettegenstaande de smetstof minder vlugtig zij dan in

in laatstgemelde ziekte, zoo blijkt dit nog daarenboven, uit de eigendommelijke zitplaats derzelve. De pok namelijk zit volgens SACCO (114), even gelijk bij eene *infusorische* vorming (*), in de dikke huid, en wordt door een straalvormig, vaatachtig net, hetwelk in het slijm van *Malpighius* deszelfs wortel heeft en door CRUIKSHANK (115) en COTUNNI (116) beschreven en afgebeeld is, omvat en gevoed. Een vaste *tuberculus* krijgt, allengs grooter wordende, eene meer en meer zich uitstrekkende holligheid en vormt op deze wijze een' zak, welks binnenste oppervlakte *lympha* uitzweet. Men kan nu, zonder dat men het door den scherpzinnigen HOFMANN hieromtrent gestelde behoeft aan te nemen (117), de pokpuist met regt eene voorbijgaande klier noemen, want zij oefent eene afscheiding uit, door uit eene gewone *lympha*, uit kracht van het bij haar inwonende levensbeginsel, eene eigenaardige vloeistof, te weten een' etter, welke eene bijzondere smetstof bezit, voort te brengen, na welker ontstaan het voortbrengend werktuig, zijnde

(114) Ueber Kuhpocken. u. s. w. von SPRENGEL, Leipzig. 1812.

(*) De *Cysticercus Cellulosae* van RUDOLPHI.

(115) Ueber die unmerkliche ausdunstung, u. s. w. Leipzig 1798.

(116) *De Sedibus Variolarum.* Viennae 1771.

(117) Abhandlung von den Pocken. 2ter Theil. 1789.

de de puist, verdroogt, even gelijk de bloem na de vorming van het zaad. Wanneer men dit op de *Varioloïden* bij *gevaccineerden* toepast, dan zien wij, dat bij een gedeelte derzelve, deze zitplaats in de dikke huid kan aangetoond worden, te weten, bij alle die, waaruit vratachtige pokken ontstaan. De ziekte neemt hier eenen voor het oog regelmatigen loop aan, en gaat hierin voort tot aan het tijdperk der etterwording, wanneer dezelve op eens staan blijft, hetwelk veroorzaakt wordt, door de onverklaarbare verandering, welke door de vooraf plaats gehad hebbende koepok-inënting is voorgevallen, en waardoor de ontwikkeling van eene volkomene kinderziekte belet wordt. Indien er nog etter geboren wordt, dan is dezelve taai, dik en meer het voortbrengsel van eene *geoxydeerde*, dikke, scheikundig veranderde *lympha*, dan wel van eene *dynamisch* veranderde afscheidingswerkdadigheid der puist. Dit vocht wordt door eene aangewende drukking, uit den zak, waarin hetzelve bevat is, gemakkelijk ontlast, en na deze ontlasting vult zich gemelde zak niet meer; deszelfs werkkracht heeft opgehouden, alvorens het doel, de voortbrenging van een vruchtbaar zaad van eene eigenaardige smetstof te bereiken, en de nablijvende werkkracht, die daarna van de vaatjes, waardoor de puist gevoed werd, uitgaat, hoopt zich nu als 't ware in deze op,

en verspreidt zich door de rondom gelegen huid. Nu wordt er *plastische lympha* uitgezweeten, die met de verdikte opperhuid eene vaste, de puist in dikke vouwen omringende, vratachtig zich verheffende verharding vormt, die eerst eenige weken na het einde der ziekte, door de natuur wederom wordt opgelost en in de massa der vochten gebragt. De zak van de puist zelve verdroogt dadelijk en vormt, met hetgene in denzelven bevat is, eene kleine, harde korst, in het midden van de verhevenheid der huid, welke korst, nog voor deszelfs verdwijnen, afvalt.

Het zijn dus deze eigenschappen, te weten, het vermogen om door inënting kinderziekte voort te brengen en de zitplaats in de dikke huid, welke uit de nablijvende vratachtige ververheffing blijkt, die, als aan de ware kinderziekte wezenlijk eigen, wanneer zij bij de *Varioloïden*, welke bij *gevaccineerden* worden waargenomen, voorkomen, derzelver waren kinderpokkenaard ontegenzeggelijk bewijzen. Wanneer wij te dezen opzigte, de door de aangehaalde schrijvers medegedeelde ziekte-gevallen nagaan, dan komen ons weinige voorbeelden voor, dat de inënting uit de *Varioloïden* bij *gevaccineerden*, met eenen goeden uitslag in het werk werd gesteld. De merkwaardigste zijn die gevallen, welke wij op de getuigenis van WILLAN en HENNEN hebben aangevoerd. Er zijn er meer

meer door ons medegedeeld, doch zij missen die uitvoerigheid, die juist hier zoo veel afdoet. De vratachtige pokken zijn wel is waar door meer schrijvers, als vooral bij de *Varioloïden* der *gevaccineerden* plaats hebbende, vermeld; te weten: door WILLAN, DAWSON en CHRISTIAN te *Liverpool*, ook door MONRO en THOMSON, zonder dat echter een van hen, deze soort van pokken, als eene der wezenlijkste kenteekens der *Varioloïden*, der vermelding in de mededeeling van bijzondere, hiertoe betrekking hebbende ziekte-gevallen, heeft waardig gekeurd.

Ik moet hier nog spreken over de eigenaardige pokkenreuk, die door oude en nieuwere schrijvers als eene der karakteristieke kenteekens van ware kinderziekte, voor zulk eene gewigtige zaak werd gehouden. De Engelschen maken er, bij de *Varioloïden* der *gevaccineerden*, zeldzaam melding van; ook schijnen zij er geene bijzondere waarde aan te hechten. HENNEN (118) spreekt er op de meest uitvoerige wijze van. *Zoo dikwerf ik deze lijders aan* Varioloïden (wier ziekte-verhaal wij boven hebben medegedeeld) *bezocht*, zegt hij, *kon ik de eigenaardige pokkenreuk, waarvan de meeste schrijvers spreken, en die aan zoo vele artsen bekend is, geenszins bespeuren. Ik schreef dit aan de groo-*

(118) On eruptive diseases, etc. Edinb. Journal. N. 56. pag. 453.

groote zindelijkheid, alsmede aan de zorg, welke voor de verversching der lucht gedragen werd, toe; doch andere waarnemers werden zeer duidelijk eene bijzondere reuk gewaar. Bij mijn' zoon b. v., bemerkte men eene prikkelende zwavelreuk, zoowel op zijn ligchaam, als in zijn beddegoed en kleederen, welke reuk zelfs nog twee of drie dagen, na het ophouden der koorts, zoo duidelijk door zijne moeder en verscheiden dienstboden werd opgemerkt, dat eerstgemelde den knaap verdacht hield, van met buskruid gespeeld en hetzelve aangestoken te hebben. Dr. HUGH FERGUSON *verhaalde mij eens, dat hij bij eenen lijder in het* militaire *hospitaal, eene eigenaardige prikkelende reuk bespeurd had, welke hem gedurende verscheiden uren was bijgebleven. De Heer* JOHNSTON *bemerkte bij dezen, zoowel als bij eenen anderen lijder in hetzelfde gebouw, telkens eene bezwarende, onaangename, ziekelijke reuk.* Dr. BARTLETT *beproefde dikwijls, of hij geene eigenaardige reuk bij de zieken kon waarnemen, zonder dat dit hem echter gelukte; maar toen er op eens eenige der puisten aan het been van een' der evengemelde lijders waren opengegaan, werd hij eene niet te beschrijven, eigenaardige reuk gewaar. Bij den lijder, die overleed, kon ik, niettegenstaande ik de puisten, die zoo even waren opengegaan en alwaar de rottige etterstof bij elkander was gevloeid, be-*

rook,

rook, geene reuk ontdekken. Doch de Heer JOHNSTON *en anderen, bemerkten hier eene bijzondere onaangename, ofschoon juist geen prikkelende reuk, zoo dikwijls het deksel, waarmede de zieke bedekt was, werd opgeligt.* Dr. THOMSON *kon even zoo min als ik, eenige reuk gewaar worden. Ik moet hier echter doen opmerken, dat ik door geene dierlijke reuk bijzonder word aangedaan, behalve door die van het hospitaalversterf. Deze heb ik dikwerf opgemerkt, voor dat ik in de ziekezaal trad, ja zelfs dan, wvnneer de zieke-oppassers er niets van konden bespeuren.* Men ziet uit dit alles, hoe onderscheiden de gewaarwording der artsen is, die juist hunne zinnen er op scherpen, om behoorlijk te kunnen waarnemen. Ik heb de pokkenreuk, die ik daar, waar ik dezelve waarnam, met de reuk van haring kan vergelijken, bij mijne beide lijders aan kinderziekte, na de doorgestane koepok-inënting, geenszins opgemerkt, zonder echter daarom te willen vaststellen, dat dezelve niet aanwezig zoude geweest zijn, daar er zoo vele omstandigheden bestaan, waardoor het zintuig van de reuk, in deszelfs werkiug zoo gemakkelijk kan verward worden, zoodat men er zich minder op verlaten kan, dan op dat van het gezigt en het gehoor. Ten minste durf ik mijne reuk hetzelfde vertrouwen niet schenken, hetwelk de, zoowel scherpte van zin-

tui-

tuigen bezittende als scherpzinnige HEIM, in zijne reuk stelde.

Wij noemen dus den met kinderpokkeu overeenkomenden uitslag, welke bij *gevaccineerden* door de besmetting der echte kinderziekte ontstaat en deszelfs zitplaats, even als deze, in de dikke huid heeft, en ook wederom ware kinderziekte voortbrengt, zonder eenige bedenking: kinderziekte; gewijzigde kinderziekte, omdat dezelve door de veranderde ontvangvatbaarheid van het *gevaccineerd* ligchaam, in deszelfs beloop veranderd is, en onder eenen anderen vorm voorkomt; verzachte kinderziekte, omdat dezelve door de voorafgegane koepok-inënting, even als een vergift, door een te voren aan het ligchaam medegedeeld tegengif, onschadelijk gemaakt wordt, alzoo ook iu de meeste gevallen zeer verzacht is, zoodat bij slechts weinigen, de ziekte doodelijke gevolgen gehad heeft, en in geen geval de dood aan dezelve alleen kan toegeschreveu worden. (Gedurende de drie jaren, dat de *Epidemie* in *Schotland* heerschte, nam BLACK twee, HENDERSON één, SIJME één, THOMSON één en DEWAR insgelijks één geval waar, in hetwelk de dood op de gewijzigde kinderziekte volgde).

Wanneer men echter, uit een' ontijdigen en kwalijk begrepen ijver voor de koepok-inënting, de gewijzigde kinderpokken, omdat ze door de koepok-inënting in derzelver vorm en *typus* ver-

verandert en in vele opzigten van de kinderpokken verschillen, geene kinderpokken, gelijk eenigen doen, wil heeten, dan schijnt mij zulks toe hetzelfde te zijn, als of men eene *croup*-ziekte, welke door aderlatingen, braakmiddelen en kwikzilver in haren loop gestuit is, voordat de *exsudatie* der *plastische lympha*, die in deze ziekte gewoonlijk plaats heeft, tot stand kwam, om deze reden geen *Croup*, maar liever eene gewone verkoudheid noemen wilde; of indien men de kinkhoest, die door de zalf van *Autenrieth* en het gebruik der spaansche-vliegen verkort en verzacht is, den naam eener zinkingachtige aandoening wilde geven, behalve nog andere voorbeelden van deze soort, welke men hier zoude kunnen bijbrengen. Desniettegenstaande zijn er artsen, welke met een zoodanig vooroordeel bezet, wanneer er van kinderziekte na de koepok-inënting gesproken wordt, slechts aan *Varicellae* denken. Ik heb reeds aangemerkt, dat er slechts een, naar evenredigheid klein aantal van gevallen van *Varioloïden* bij *gevaccineerden*, onder dezen naam zijn beschreven geworden, en wij worden zoowel uit de reeds medegedeelde daadzaken, als uit de in het vorige hoofdstuk gegevene beschrijving der ziekte gewaar, dat de meeste van de beschreven gevallen en nog veelmeer van degene, welke slechts zijn aangehaald, onder de *Kathegorie* der *Varicellae* schijnen te moeten gebragt

wor-

worden. Het is om deze reden, dat eene opgave van het *karakteristieke* dezer ziekte, hier vooral behoort gegeven te worden.

De *Varicellae* zijn eene ziekte, welker naauwkeurige kennis tot hiertoe, door de geneesheeren zoo tamelijk is veronachtzaamd geworden, omdat ze zelden de hulp der kunst behoefde, maar gemakkelijk en spoedig week. STIEGLITZ, over dezelve handelende (119), zegt even waar als treffend, *zelfs het verzuim der geringste ziekelijke aandoening, welke geene of geringe geneeskundige hulp vereischt, is zoowel voor de geheele wetenschap, als voor elken kunstoefenaar nadeelig en wreekt zich vroeg of laat, somtijds op eene zeer gevoelige wijze aan beide.* Maar al te zeer is dit zijn gezegde bevestigd geworden door hetgene nog zoo kort geleden, omtrent de gewijzigde kinderpokken is waargenomen, en thans eerst is men op eene wetenschappelijke wijze bezig, datgene met veel moeite na te speuren, hetwelk toen gemakkelijk zoude geweest zijn, toen de kinderpokken en bij gevolg ook de *Varicellae*, nog in alle gedeelten der wereld heerschten: ik bedoel namelijk de betrekking, waarin deze twee ziekten tot elkander staan. Het is moeijelijk, zich een duidelijk begrip, wat *Varicellae* zijn, te vormen; het *karakteristieke* derzelve berust meest-

(119) HORN's Archiv. 1809. pag. 188.

meestal op *negative* gronden. Zij verschijnen als het ware, gelijk een *schema* der kinderpokken, en vele *Practici* zijn gewoon, onder den nietsbeduidenden naam van windpokken, alle puistachtige uitslagen bij kinderen te begrijpen, gerust er op zijnde, eenen, zoo zij meenen, gepasten naam voor kwalen gevonden te hebben, die, zonder een *recept* te behoeven, genezen worden, en uit dien hoofde, de opmerkzaamheid van hen, die zich met gewigtiger zaken onledig moeten houden, niet verdienen. De verschillende benamingen reeds van wind-, water-, onechte, valsche, vlugtige pokken, steen-, spits-, schapen-, varken-, kippenpokken (*Chickenpox*, *Hives*), met welke zij, zoowel door de leeken, als in de geschriften der geneesheeren genoemd worden, pleiten voor mijne stelling, aangaande de onbestemdheid van het begrip der *Varicellae*, daar hierdoor verschillende vormen van eene, of welligt ook van onderscheiden kwalen, gemeend worden. Den leeken kunnen en mogen wij deze namen laten behouden, maar der wetenschap past het, bestemd in hare uitdrukkingen te zijn, en het woord *Varicella* behoort, als een zeer gepaste naam voor deze ziekte, ook in *Duitschland* ingevoerd te worden. Ten minste behooren wij ons eens vooral, van den naam van onechte of valsche kinderpokken te onthouden. Er is niets in de natuur, hetwelk op zich zelf onecht kan genoemd worden, en de

de mensch kan eene natuurlijke verschijning slechts in zoo verre valsch noemen, als hij door dezelve begoocheld, verleid kan worden, ze voor eene oorspronkelijk ware te houden. Dat hij echter de bewijzen zijner kortzigtigheid niet overbrenge in de *Terminologie* der wetenschap!

Ten einde nu te zien, in welke betrekking de *Varicellae* tot de kinderpokken staan, zoo zal het noodig zijn, dat wij vooraf het voornaamste omtrent derzelver ontstaan en voortplanting zoeken vast te stellen, opdat wij hieruit, aangaande derzelver verschijning bij *gevaccineerden* zouden kunnen beslissen.

De *Varicellae* zijn of *sporadisch*, of zij heerschen *Epidemisch.* In het eerste geval vertoonen zij zich geheel onafhankelijk van de kinderziekte, en schijnen in geen oorzakelijk verband met dezelve te staan. Ik heb ze dikwerf eenige achtereenvolgende jaren waargenomen, zonder dat voor of na, of ook gedurende dien tijd, zich ergens in het land kinderziekte geopenbaard had. Zoowel zij, die de kinderziekte, pokken of *Varicellae* reeds hebben doorgestaan, als diegenen, welke geene dezer ziekten gehad hebben, worden er door aangetast, zonder dat dit eenigen invloed op de hevigheid of zachtheid der ziekte heeft. Zij maken den mensch geenszins onvatbaar voor de kinder- en koepokken, en oefenen geen den minsten invloed

op het beloop dier ziekten uit. Dikwerf nam ik dezelve tweemaal bij hetzelfde voorwerp waar, beide de keeren met dezelfde verschijnselen en van gelijke zachtheid. Wanneer zij zich in een huisgezin vertoonden, tastten zij gewoonlijk verscheiden leden des huisgezins aan, en werden door eenen naauwen omgang zeer ligt besmettelijk, zonder dat echter, indien niet te gelijker tijd kinderziekte heerschte, deze door middel van besmetting, uit dezelve werd voortgebragt. Diergelijke waarnemingen zijn reeds lang, vóór de ontdekking der koepok-inënting, overal gemaakt geworden. Of *Varicellae* ook door middel der inënting kunnen medegedeeld worden, ja dan neen, weet men nog niet met volkomene zekerheid. DIMSDALE en HEBERDEN stellen zulks, doch hebben waarschijnlijk, door voorafgegane kinderpokken gewijzigde, den vorm van vratachtige pokken hebbende, gezien. WILLAN deelt twee gevallen van door inënting voortgebragte mede, die echter niets afdoen, omdat er eene gelijktijdige inënting der kinderziekte plaats had. BATEMAN is van gevoelen, dat men dezelve door inënting kan doen ontstaan, ofschoon hij niet zeker is van zijne zaak. De *Varicellae*, welke HEIM door inënting te voorschijn bragt, waren niet dezelfde, welke men gewoonlijk onder dezen naam begrijpt, maar hadden veel meer gelijkenis met de kinderpokken. Die gevallen eindelijk, welke THOMSON

uit

uit andere schrijvers, van ingeënte *Varicellae* bijbrengt, bewijzen niets. BARTLETT daarentegen beproefde te vergeefs, de *Varicellae* in te enten aan zeven kinderen, die te vóren noch kinder- noch koepokken gehad hadden. Evenmin gelukte de inënting bij vier anderen, door middel van de opgeloste roof der *Varicellae*. BRYCE zag dertien en ABERCROMBIE drie kinderen, te vergeefs met stof uit *Varicellae* inënten. Het verschil der uitkomsten in deze gevallen komt zonder twijfel daar van daan, dat men met onderscheiden *Varieteiten* van deze onzekere ziektesoort te doen had.

Men heeft waargenomen, dat de *Varicellae*, gedurende *Epidemien* van kinderziekte, insgelijks *Epidemisch* heerschten, vooral in den aanvang en op het einde van deze *Epidemien*, en eene menigte waarnemingen van oude, maar bovenal van latere artsen pleiten er voor, dat ze uit de smetstof der kinderpokken ontstaan kunnen.

VAN SWIETEN reeds, zoude in zijne *Commentarien*, schrijvers aanhalen, welke den oorsprong der *Varicellae* uit een verzwakt of verdund kinderpokkensmet aannemen. Die dit werk bij de hand heeft, zal zich gemakkelijk van het ware of valsche van deze stelling kunnen overtuigen (*a*).

BOND

(*a*) Het verwondert mij, dat een LÜDERS, geen VAN SWIE-

BOND te *Philadelphia* (120), ondervond, dat na eene inënting door middel van draden, welke met stof van echte kinderpokken doortrokken waren, en die aan rotting of hitte waren blootgesteld geweest, op den zesden dag eene ligte koorts, en twee dagen daarna, eene uitbotting van *lymphatische* pokken te voorschijn kwam, die hij voor *Varicellae* hield. Vijf kinderen werden met ouden, gedroogden kinderpokken-etter ingeënt en kregen *Varicellae*. Een ver-

SWIETEN bij de hand had. Ik heb te vergeefs naar het hier aangevoerde in dit werk gezocht, en weet mij ook niet te herinneren, immer iets diergelijks in hetzelve gelezen te hebben: alleen vind ik op bl. 11. van het vijfde deel van gemeld werk, het volgende: An simile contagium est in his (Sc. variolis spuriis) ac in genuinis variolis, sed quod, effoetum jam, vel magis iners, ex sua natura turbat corpus minus valide, vel facilius difflatur absque suppuratione sequente? Sic quidem crediderunt, dum videbant spurias variolas regnari, postquam verae grassari desinebant. Interim videtur obstare, quod Variolae illae spuriae etiam illos infestaverint, qui ante paucos menses a veris variolis sanati erant; qui tamen solent a contagio varioloso postea immunes esse; praeterea, spurias variolas passi, saepe paulo post laborabant veris variolis, si tunc temporis grassarentur. Quidquid sit de hac opinione, observata practica confirmaverunt, verissima dixisse SIJDENHAMUM, dum monet, quod a genuinarum variolarum contagio non eximantur illi, *quos adulternum variolarum genus aliquod, ad hunc morbum nihil attinentium, prius obsederit.*

Aanm. van den Vertaler.

(120) Vertheidigung der Einpfropfung u. s. w. übersetzt von *Pfropfer*. Nürnberg. 1787.

verlegen, overgeschoten eindje van een' draad, door hetwelk velen, die ingeënt waren, kinderpokken gekregen hadden, bragt bij twaalf personen *Varicellae* te voorschijn.

Freijer te *Havelberg*, entte drie kinderen met kinderpokkenstof in, welke op een' en denzelfden dag uit de pok genomen was. Bij een kind werd de stof ééns in water geweekt en verdund, en het kind kreeg regelmatige kinderpokken. De twee kinderen echter, die met de pokstof, welke voor de tweede maal verdund was geworden, ingeënt werden, kregen na eene ligte ontsteking van het inëntingswondje, zonder dat er ter dezer plaatse eene pokpuist ontstond, duidelijke *Varicellae*. Vijf en twintig dagen daarna werden beide door de kinderziekte aangetast, waarschijnlijk door de natuurlijke besmetting van derzelver broeder. Freijer hield deze waarneming voor de gewigtigste uit zijne geheele Praktijk (121).

Heim heeft tweemalen waargenomen, dat uit eene stof, welke uit echte kinderpokken genomen was, doch welke door ouderdom en den invloed der hitte veranderd of bedorven was, *Varicellae* ontstaan zijn. Hij had zich voorgenomen, proeven omtrent dit onderwerp te ne-

(121) Reil respond. A. L. Niedt dissert. monstrans Variolarum spuriarum ex verarum pure ortum. Halae. 1792.

nemen, van dewelke echter niets bekend is geworden (122).

ELSNER (123) zegt, dat de stof van echte kinderpokken, in eenige voorwerpen bij de inënting zoodanig verzacht wordt, dat er eene ziekte uit ontstaat, die het beloop der *Varicellae* heeft, en geenszins voor het krijgen der kinderpokken behoedt, en hij is van gevoelen, dat zelfs bij de natuurlijke besmetting, het kinderpokkensmet door zekere omstandigheden, zoodanig krachteloos wordt, dat hetzelve *Varicellae* doet ontstaan.

HUFELAND zag bij twee ingeënte kinderen, door zinkingkoorts, die gedurende het tijdperk der uitbotting plaats had, de ziekte in derzelver beloop gestoord worden en met de *Varicellae* overeenkomen, terwijl deze zelfde kinderen, na een tijdverloop van eenige weken, door de ware kinderziekte werden aangetast (124).

VOGEL (125) zegt, dat het nog onzeker is, of niet eenige soorten van *Varicellae* slechts eene *Varieteit* der kinderpokken zijn, welke door de gesteldheid van het ligchaam en der lucht, die de

(122) HORN. Archiv. 1809. 2tes stuck. pag: 235.

(123) Ein paar worte über Inoculation. pag. 47.

(124) Bemerkungen über die natürliche und inoculirte Blattern. Berlin. 1798. — Ook in het Nederduitsch vertaald, door Dr. SAXE.

(125) Handbuch der Practischen Arzneywissenschaft, pag. 121.

de volkomen ontwikkeling van de pokziekte niet begunstigen, wordt voortgebragt. *Het is zeker*, zegt hij, *dat door de inënting met ware kinderpokkenstof, somwijlen eene soort van onechte kinderpokken ontstaat, welke geenszins als voorbehoedmiddel tegen de ware verstrekken.*

Reil houdt de *Varicellae*, als afstammende van de kinderpokken. Hij zegt: *De ingeënte kinderpokken moeten welligt beschouwd worden, als het midden te houden tusschen de* Varicellae *en de Natuurlijke kinderziekte, daar zij de gedaante en den korteren loop van de eerste bezitten, maar daarentegen in plaats van, gelijk deze, eene tweede besmetting slechts te verzwakken, dezelve geheel en al voorkomen. Het is dierhalve mogelijk, dat er eene onafgebroken afdaling van de natuurlijke kinderziekte, door de ingeënte, tot op de* Varicellae *bestaat, welke daar ophoudt, alwaar de geheel verzwakte smetstof niet meer in staat is, eene ziekte voort te brengen* (126).

Onze berigten omtrent het te voorschijn treden der *Varicellae* beginnen eigenlijk eerst, met het bekend worden der inënting van de kinderziekte, menigvuldig voor te komen, en het schijnt mij toe, niet onmogelijk te zijn, dat dezelve toen eerst, als eene op zich zelve staande ziek-

(126) Fieberlehre. Fünfter Theil. pag. 388.

ziekte zijn opgemerkt geworden, omdat welligt langs eene onafgebroken rij van geslachtsopvolgingen, eene onvolkomene *lympha*, die door de inënting verzwakt was, is voortgeplant geworden.

LICHTENSTADT te *Breslau* (127), spreekt in denzelfden geest. Hij beschouwt de *Varicellae* als eene soort van gestoorde vorming der *Variolae* (in den zin van MECKEL), welke zich thans echter, als eene zelfstandige ziekte voortplanten. *Zij heeft zich*, zegt hij, *ofschoon haren oorsprong aan de eerste verschuldigd zijnde, gelijk een kind van deszelfs moeder onafhankelijk gemaakt; het is dus mogelijk, dat zij voortleeft, ook dan, wanneer deze ophoudt te leven, ja welligt is zij als eene voor het menschelijk geslacht, hetwelk reeds sedert eene reeks van eeuwen aan de kinderpokken gewoon is, noodzakelijk geworden plaatsvervangende ziekte te beschouwen. Want, ofschoon ik verre er van daan ben, om te gelooven, dat de kinderpokken voor het thans levend menschelijk geslacht eene noodzakelijkheid geworden zijn, zoo kan ik echter de gedachte niet van mij afweren, dat daar gedurende verscheiden eeuwen, ieder mensch, slechts weinigen uitgezonderd, de kinderziekte heeft doorgestaan, aan het nageslacht eene geneigdheid tot het voortbrengen van dezen ziektevorm*

(127) HUFELANDS Journal. 1820. Junij. pag. 37.

vorm is aangeboren, ter wegneming van welke, de koepok-inënting voor als nog niet in staat is geweest. De Varicella, *die, wat haar wezen aangaat, het naast bij de* Variola *komt, is meer dan elke andere ziektevorm in staat, aan die geneigdheid te voldoen, en zal dus welligt ten nutte der menschheid zoo lang plaats hebben, tot dat deze geneigdheid na een zeker tijdverloop, geheel zal opgehouden hebben.* — Zonder twijfel kunnen er, door eene alleen kunstige voortplanting van het pokkengif, door middel van eene onafgebrokene inënting van vele voorwerpen na elkander, ook thans nog *Varicellae*, uit oorspronkelijk waren pokken-etter voortgebragt worden. Zelfs door de inënting van zoodanige voorwerpen, wier ontvangvatbaarheid voor de kinderpokken, door algemeene *Cachexie* verzwakt is, of die door andere ziekten, welke eene verandering in het geheele gestel hebben voortgebragt, zijn aangetast geworden, ook die gedurende de inënting te koel gehouden, of door te veel buikzuiverende middelen verzwakt zijn geworden, ontstaan gemakkelijk *Varicellae* in plaats van kinderziekte (128). Het door mij waargenomen en onder N° 4. opgegeven geval schijnt hiertoe te behooren. Te zamen met de onder N° 5 en 7 beschreven waarnemingen, heeft mij hetzelve volkomen overtuigd

(128) HUFELANDS bemerkungen u. s. w. pag. 31.

tuigd van de mogelijkheid van het ontstaan der *Varicellae*, uit de smetstof der kinderpokken.

Door onvolkomene koepok-inënting kan het ligchaam ook wel in eenen zekeren graad, voor de kinderziekte onvatbaar gemaakt worden, zoodat door derzelver besmetting slechts *Varicellae* worden voortgebragt. Wanneer wij vele van de, vooral door THOMSON medegedeelde ziekte-geschiedenissen opmerkzaam nalezen, dan behooren wij toe te geven, dat vele, ja de meeste van de in de Schotsche *Epidemie* waargenomene gevallen van kinderziekte bij *gevaccineerden*, *Varicellae* zijn geweest, doch *Varicellae*, welke deels ontstaan zijn door de besmetting van *Varicellae*, aan welker oorspronkelijk te voorschijn komen in gemelde *Epidemie*, wij volgens vergelijking met andere beschrevene *Epidemien*, niet behoeven te twijfelen, en deels *Varicellae*, die door de besmetting der kinderziekte zijn voortgebragt. Het is thans niet mogelijk, om alle de medegedeelde gevallen, elk op zichzelve, onder de eene of andere soort van *Varicellae* of kinderpokken te brengen, omdat al hetgene, dat tot de beslissing hiervan zoude moeten dienen, niet duidelijk genoeg is medegedeeld, daar voor den waarnemer zelven het toen welligt bezwaarlijk zal gevallen zijn te beslissen, of de uitslagziekte, welke hij voor zich had, het zij het kinderpokken of *Varicellae* waren, uit de kinderpok-

pokken of uit de *Varicellae* ontsproten was; als kunnende toch de voortbrenging der ziekte door *atmosphaerische* besmetting of door inënting, welke hier als hoofdproef moest dienen, slechts zelden in het werk gesteld worden. THOMSON zelf zegt: *dat een uitslag, welks toevallen gelijk zijn aan die van de* Varicellae, *zoo als ze gewoonlijk beschreven worden, een groot gedeelte van de in de thans heerschende* Epidemie *waargenomen* Varioloïden *bij ge*vaccineerden *uitmaakt, is aan geen' twijfel onderhevig, even zoo min als dat de kinderziekte, overal, waar dezelve immer moge geheerscht hebben, van deze vermeende* Varicellae, *onder allerlei omstandigheden vergezeld is geweest.* BRYCE *verzekert, dat hij deze ziekte gedurende de laatste tien maanden, bij twee niet* gevaccineerden *en twintig* gevaccineerden *gezien heeft. Ik had dezen ziektevorm bij achttien niet* gevaccineerden *opgemerkt, voor dat ik mijne beschrijving der* Epidemie *opstelde, en sedert dien tijd, heb ik denzelven driemaal bij niet* gevaccineerden *waargenomen. Ik heb het getal der* gevaccineerden, *welke de ziekte onder de blaasachtige, of blaas-puistachtige gestalte kregen, niet naauwkeurig aangeteekend, omdat de gewijzigde kinderziekte mij het meeste onder die gedaante voorkwam. Indien ik echter de evenredigheid, welke in de door* BRYCE *gemaakte waarnemingen plaats had, die,*

zoo

zoo als reeds gemeld is, het voorkomen van dezen vorm der Varioloïden *stelt te zijn, als 2 tot 20, tot grondslag neem, dan moet ik 210 gevallen van* Varioloïden *bij* gevaccineerden *onder de opgegevene gedaante gezien hebben, terwijl ik weet, dat anderen, die ze waarnamen, het grootste gedeelte van deze ziektegevallen, verklaard hebben,* Varicellae *te zijn. Volgens deze berekening zouden alzoo van de 310 gevallen, welke ik voor gewijzigde kinderziekte gehouden en beschreven heb, niet meer dan 100 dezelve werkelijk geweest zijn* (129). Wanneer THOMSON echter verder gaat, en het bestaan van twee onderscheidene smetstoffen in de *Edinburgsche Epidemie* geheel ontkent, dan mogen wij hem te dezen opzigte, onze toestemming geenszins geven. Ofschoon hij, wel is waar, toegeeft, dat eenige der waargenomene gevallen, die onder eene meer puistachtige gedaante zich opdeden, met de kinderziekte overeenkwamen en vooral, ofschoon niet bij uitsluiting, bij niet *gevaccineerden* plaats hadden, anderen, daarentegen, die meer blaasachtig waren, met de *Varicellae* gelijkenis hadden, en welke bovenal, doch geenszins alleen, bij *gevaccineerden* gezien werden, zoo schijnt hem echter toe, dat hunne eenzelvigheid, niettegenstaande hij niet altoos in staat was, ze in derzelver ontstaan en voortgang

(129) t. a. p. bl. 115.

gang te kunnen nagaan, daaruit blijkt, dat ten 1ste de blaasachtige soort (de *Varicellae*) altoos de puistachtige (de kinderpokken) voortbragt, en omgekeerd, dat ten 2de zij, welke eene van beiden gehad hadden, bijna altoos voor de andere onvatbaar waren. Wij hebben echter reeds gezien, dat het slechts de gevallen, door HENNEN verhaald, waren, welke het ontspruiten der kinderpokken uit de *Varicellae* schijnen aan te duiden. De overige door THOMSON aangevoerde gronden bewijzen niets, zoo min als bewezen wordt, dat de beide ziektevormen de ontvangvatbaarheid voor elkander wederzijds opheffen, bij hen, die er door aangetast worden. Wij verwijzen dierhalve naar het werk van THOMSON, alsmede naar de alles afdoende, aldaar aangevoerde tegenbewijzen van BRYCE en ABERCROMBIE.

De onzekerheid aangaande de *terminologie* en het begrip der *Varicella*, brengt veel verwarring te weeg. Reeds het onderscheid in de *Varieteiten*, door verscheiden schrijvers van dezelve medegedeeld, toont het gebrek aan, van een algemeen geldend verdeelings-beginsel. WILLAN verdeelt dezelve in *Varicella lenticularis*, *concidalis* en *globata*, vooral volgens de uitwendige gedaante der puist. Het komt mij echter voor, dat de *Classificatie* der huidziekten, alleen volgens de uitwendige verschijning in de huid, zoo als dezelve thans, vooral in *Engeland* zeer begint in zwang te komen, geenszins vol-

doen-

doende is. CROSS (130) verdeelt de *Varicella* in *v. cellulosa* en *v bullosa*, en schijnt onder de eerste, die gewijzigde kinderpokken te verstaan, welke op eene verdikte grondvlakte rusten, terwijl hij door de andere, de door ons genoemde *Varicellae* begrijpt. HEIM beschrijft eene soort van *Varicellae*, die grootelijks met de kinderpokken overeenkomen en bijna denzelfden loop houden. Onder omtrent twee duizend gevallen van *Varicellae*, verzekert hij, wel zestig of tachtig van deze *Varieteit* gezien te hebben. In sommige *Epidemien* zou dezelve vooral geheerscht hebben. Men zoude die soort daaraan kunnen kennen, dat de uitslag sterk jeukt, dat vele pokken slechts met *lympha* gevuld zijn, dat de etterkoorts ontbreekt, dat het aangezigt gedurende het tijdperk der uitbotting gezwollen is, en wederom slinkt, wanneer de pokken gevuld zijn. De pokpuisten zijn rond; de etter vloeit moeijelijk uit dezelve en de puist blijft daarna ledig, en gaat geenszins van zelve open; hare grondvlakte is niet verheven en het in dezelve bevatte vocht niet etterachtig, maar melkachtig dun. De korsten zijn dun, en de roode vlakken, die dezelve achterlaten, verdwijnen dadelijk. Van eene groote waarde voor de *Diagnostiek* is vooral, volgens HEIM, het onderscheid der likteekens, welke

(130) t. a. p.

ke hij, wanneer dezelve zuiver en volkomen zijn, van de echte likteekens der ware kinderziekte; telkens weet te onderscheiden. Doch deze kennis der likteekens is zoo fijn, dat niet alleen het onderscheid van het weder, van den tijd, van den dag, of het jaar, van de meerdere of mindere hitte der huid, maar zelfs ook de stemming, waarin de geneesheer zich bevindt, wiens waarnemingsgeest niet altoos op dezelfde hoogte staat, gemakkelijk tot het maken van verkeerde resultaten, aanleiding geven kan (131), zoodat de aanwending van die kennis niet gemakkelijk voor allen te verkrijgen is, (132). Het blijkt echter uit deze *Varieteit* der *Varicellae* (van welke ook door DIMSDALE, VOGEL e. a. gewag is gemaakt), hoe onmerkbaar de overgang van de kinderziekte tot de *Varicellae* is. Te meer zien wij dit nog, daar somtijds de, door derzelver zitplaats, oorsprong en voortplanting, zich als ware kinderziekte voordoende pokken, volgens de getuigenis van VOGEL (133), door eene *Epidemische* luchtgesteldheid, door den toestand van het ligchaam en de vermenging met andere ziekten, een zoodanig onregelmatig beloop kunnen aannemen, dat het moeijelijk valt, eene voor alle

ge-

(131) t. a. p, bl. 231.
(132) HORN's Archiv. 1809. 7er theil. 2tes heft. 1811. 2.
(133) t. a. p. bl. 22.

gevallen geschikte en naauwkeurige beschrijving van dezelve te geven. Volgens de getuigenis van VOGEL, zijn de lijders *nu* naauwelijks ziek te noemen, *dan* wederom zijn de pokken zeer doodelijk; *nu* houden zij eenen volkomen regelmatigen loop, *dan* wederom is alles verward en onzeker.

Ofschoon de uitwendige kenteekenen, als daar zijn: de achtereenvolgendo, schielijk plaats hebbende uitbotting, vooral op den rug en het harige gedeelte des hoofds, het jeuken, de blaasachtige, doorschijnende, uitwendige gedaante, het waterachtig vocht, waarmede dezelve gevuld zijn, het vlugtige derzelve, benevens de overige toevalleu, die *Varicellae* eigen zijn, minder in het oog loopen, en eene verwarring dezer ziekte met de kinderpokken toelaten, zoo zullen wij ons echter het minst in derzelver wezen vergissen, wanneer wij op het wezenlijke onze aandacht vestigen; namelijk: op derzelver zitplaats, welke niet de dikke huid, maar het tusschen deze en de opperhuid gelegen weefsel is. Dit voelt men, indien men, wanneer de puist geopend en de *lympha* er uit gevloeid is, de puist eu derzelver rand betast, welke doorgaans geene verdieping of verhooging, maar eene met de omringende huid gelijke oppervlakte aan het gevoel aanbiedt. Alle die zoogenaamde kinderpokken dus, welker ware kinderpokkenaard uit de beschrevene uiterlijke

ge-

gedaante, de evengemelde zitplaats tusschen de dikke en opperhuid, en het niet voortplanten van kinderziekte, geenszins blijkt, behooren wij *Varicellae* te noemen, hetzij dezelve van de kinderpokken, of van eene even gelijke ziekelijke aandoening afstammen, en het is om deze reden, dat wij met grond stellen, dat het grootste gedeelte van de door onze schrijvers, zoowel in *Engeland* als andere landen waargenomene kinderpokken, *Varicellae* geweest zijn.

Men heeft de vraag geopperd, of die *Epidemien* van kinderziekte, in welke, gelijk in de *Schotsche*, de *gevaccineerden* in een zoo groot aantal door de ziekte werden aangetast, ook eene ziekte op zich zelve (*sui generis*) zoude zijn, en ten bewijze hiervan aangevoerd de zoo menigmaal waargenomene gevallen, dat zij, die reeds eenmaal de kinderziekte hadden doorgestaan, daarna twee- of meermalen de ziekte gekregen hebben, zoo als ook hiervoor schijnt te pleiten, de afwijking in den loop dezer ziekte, van die der echte kinderpokken, ten minste voor zoo verre, eerstgemelde in *Grootbrittanje* is waargenomen, waarom ook THOMSON dezelve met den naam van *Varioloïden* bestempeld heeft.

Wat nu het tweemaal krijgen der kinderpokken aangaat, waarvan HUGO twee, WILLIAM GIBSON elf, JOHN GIBSON vier, HENDERSON vijf,

BARNES één, FORBES negentien, THOMSON een en veertig gevallen, door hem zelven waargenomen, vermelden, zoo vermeenen wij op goede gronden te kunnen stellen, dat de meeste derzelve uit eene verwarring van kinderpokken met *Varicellae* voortspruiten, even zoo als wij zulks reeds bij de *Varioloïden*, die bij *gevaccineerden* voorkomen, hebben aangetoond. Vele dezer gevallen kwamen ook bij ingeënten voor; maar wanneer wij in aanmerking nemen, dat juist in *Grootbrittanje* de inënting der kinderziekte, voor het grootste gedeelte door kwakzalvers wordt uitgeoefend, dan kunnen wij geen' twijfel voeden, omtrent derzelver menigvuldige mislukking en het ontstaan van volkomen kinderziekte, welke geenszins als voorbehoedmiddel tegen het wederverschijnen der ziekte kan strekken. Over het algemeen echter mogen die gevallen, waarin de ware kinderziekte tweemaal bij hetzelfde voorwerp plaats had, niet zoo zeldzaam zijn, als men gewoonlijk aanneemt, zoodat HENNEN reeds een getal van honderd en veertig aanhalingen, meestal uit *Ploucquet*, aanvoert van schrijvers, die eene tweemaal plaats gehad hebbende kinderziekte beschreven hebben.

Even zoo min kunnen ons de geringe afwijkingen in het beloop van de in *Schotland* plaats gehad hebbende kinderpokken overhalen, om dezelve voor eene bijzondere ziekte te houden, daar deze afwijkingen, vooral volgens de

door

door THOMSON en MONRO van dezelve medegedeelde beschrijvingen, in geenen deele aanmerkelijker zijn, dan het onderscheid, hetwelk in de door SYDENHAM beschrevene *Epidemien* van kinderziekte plaats had, en hetwelk moest gerekend worden voort te spruiten, uit de heerschende ziekte-gesteldheid. Ofschoon de ontwikkeling der *exanthematische* koortsen, wel is waar, eenen meer regelmatigen *typus* houdt, dan vele andere ziekten, zoo behoort men echter aan te merken, dat deze regel slechts de slotsom is van enkelde gevallen, die hier en daar vele afwijkingen van dien regel opleveren, veroorzaakt door *individuele*, of door *Epidemisch-atmosphaerische* invloeden Hoe groot is het onderscheid niet, hetwelk in beloop en gedaante tusschen de ligtste ingeënte kinderpokken en de kwaadaardigste te zamenvloeijende, tusschen zoogenaamde kristal- en vratachtige pokken wordt waargenomen! En toch worden deze in het oog loopende afwijkingen, door iederen geneesheer kinderpokken genoemd.

Het gevoelen van sommigen, dat de in *Schotland* waargenomen *Varioloïden-Epidemie*, een bastaardvoortbrengsel der *Varicellac* en kinderziekte zoude zijn, verdient naauwelijks eenige melding, omdat het zich zelf wederlegt; want het denkbeeld van eene zelfstandige ziektesoort, voortgebragt door de vermenging van twee *specifiek* van elkander onderscheidene ziekten,

 strijdt

strijdt tegen alle ziektekundige grondbeginselen.

Men kan dezelve gerust eene *Varieteit* der kinderziekte noemen, slechts niet van de *Varicellae*, omdat wij deze laatste zelve voor eene ziekte behooren te houden, welke in ondergeschikte betrekking tot de kinderziekte staat.

Ten einde een gemakkelijker overzigt te geven, stel ik nu de slotsom van het tot nu toe verhandelde, alhier ter neder:

I. Bij hen, welke de koepokken hebben doorgestaan, heeft soms een uitslag plaats, welke min of meer met de kinderziekte overeenkomt.

II. De waargenomen, met pokken overeenkomstige uitslag, vertoont zich, wat het uiterlijke aanbelangt, of meer aan kinderziekte, of meer aan *Varicellae* grenzend, hebbende echter deze uitslag in alle gevallen een veranderd, gewijzigd, verkort beloop, eene meer zachte, voor het ligchaam minder nadeelige natuur, dan de kinderziekte bij niet *gevaccineerden* gewoonlijk heeft.

III. De overgangen der *Varioloïden* bij *gevaccineerden* van den ligtsten vorm der *Varicellae*, tot de meer hevige, de kinderziekte nabij komende, zijn in de enkelde gevallen niet scherp van elkander gescheiden. Wij zijn echter in staat, meer naauwkeurig te onderscheiden, welken vorm de *Varioloïden* bij *gevaccineerden* het meeste nabij komen, wanneer wij de aandacht

dacht vestigen op derzelver ontstaan, zitplaats in de huid en voortplanting.

A. De bij de *gevaccineerden* ontstane kinderpokken, welke door de schrijvers zijn waargenomen, zijn derzelver oorsprong verschuldigd, of aan de besmetting der bewezene, ware kinderziekte, en staan alzoo in eene onmiddellijke, wezenlijke betrekking, aan den eenen kant tot de koepok-inënting, aan den anderen tot de kinderziekte. Wij ontmoeten alsdan bij hen, of

1. de wezenlijke kenteekenen der kinderpokken:

a. ten aanzien van derzelver zitplaats in de dikke huid, welke blijkt uit de nablijvende vratachtige verhoogingen van derzelver grondvlakte en uit derzelver omvang;

b. ten opzigte van derzelver vermogen, om regelmatige, echte kinderpokken voort te brengen bij voorwerpen, die de volkomene ontvangvatbaarheid voor het kinderpokkensmet nog bezitten. Door inënting geschiedt dit altoos, door eene van zelve ontstane besmetting minder dikwijls. Deze soort der kinderpokken bij *gevaccineerden* (men zoude dezelve *Variolois vaccinica* kunnen noemen) is zeer zelden beschreven en derzelver bestaan aangeduid geworden.

2. Of de door het kinderpokkensmet, bij *gevaccineerden* ontstane *Varioloïden*, bezitten den vorm en het wezenlijk karakter der *Varicellae*, die zich doen kennen:

a. door derzelver oppervlakkige zitplaats tusschen de opperhuid en de huid;

b. *negatief*, door de vlugtigheid in derzelver te voorschiju komen en het gemis aan achterblijvende, *tuberculeuse* verhevenheden;

c. welligt ook door de voortbrenging van *Varicellae*, door middel van eene van zelve ontstaande besmetting. Het is ten minste niet bewezen, dat deze vorm der ziekte, kinderpokken door inënting voortbrengt.

Het is nog een raadsel, waarom nu de eene, dan wederom de andere vorm door de besmetting der kinderziekte, bij *gevaccineerden* te voorschijn wordt gebragt. De laatste soort der *Varicellae* maakt een groot gedeelte uit, van de door de schrijvers vermelde *Varioloïden* der *gevaccineerden*, en de ligtste soort zijnde, ontstaat zij welligt uit een' zwakker' graad van ontvangvatbaarheid voor de kinderpokken, voortgebragt door eene meer volkomene en regelmatige, vooraf plaats gehad hebbende koepokinënting. Men zoude dezelve *Varicella vaccinica* kunnen noemen.

B. Een groot gedeelte van de als kinderziekte bij *gevaccineerden* beschrevene uitslagziekten, schijnt slechts derzelver ontstaan aan de besmetting der *Varicellae* te danken te hebben, zoodat dezelve niets dan zuivere, oorspronkelijke *Varicella* is, welke ten gevolge van *Epidemien* van kinderziekte, altoos veelvuldig is

waar-

waargenomen geworden, tastende, van dezelfde verschijnselen verzeld, hen, zoowel die *gevaccineerd* zijn of kinderziekte gehad hebben, als de niet *gevaccineerden* en de nimmer aan kinderziekte geleden hebbende, zonder onderscheid aan, zoo dat hare betrekking tot de koepokken slechts toevallig is. — Men maakt alleen van dezelve hier melding, omdat ze in op zich zelven staande gevallen veel aanleiding tot misverstand gegeven heeft, als ook, omdat ze van de door de besmetting der kinderziekte voortgebragte *Varicella*, in derzelver uiterlijk niets verschilt, zoodat het zelfs niet onwaarschijnlijk is, dat die geheele soort, oorspronkelijk uit een verzwakt kinderpokkensmet ontstaan is.

DERDE AFDEELING.

OVER DE OORZAKEN DER KINDERZIEKTE BIJ GEVACCINEERDEN.

Nadat ik nu het bestaan der *Varioloïden* bij *gevaccineerden* heb aangetoond, en doen opmerken, dat vele zich als *Varicellae*, alle als gewijzigd en verzacht vertoonen, zoo zal het nog noodig zijn, de oorzaken van derzelver verschijning te onderzoeken.

Het oorzakelijke van deze ziekte kan ik slechts in eene voorafgegane koepok-inënting en de door dezelve gedeeltelijk veranderde (en waar dezelve volkomen was, geheel vernietigde) ontvangvatbaarheid der bewerktuiging voor de werking van het kinderpokkensmet stellen; en ik zal nu trachten te bewijzen, dat het slechts eene onvolkomene koepok-inënting is, die dezelve doet ontstaan.

In de meeste gevallen, in welke van de *Varioloïden* bij *gevaccineerden* door de schrijvers is gewag gemaakt, gaan zij het beloop der plaats gehad hebbende koepokken met stilzwijgen voorbij, zonder dat er andere bewijzen voor derzelver volkomenheid en echtheid bijgebragt worden, terwijl er slechts wordt aange-

ge-

gestipt, dat de lijders te voren *gevaccineerd* zijn geweest. Zelden worden de koepokken ten aanzien van derzelver gedaante en beloop, gebrekkig beschreven, terwijl de wezenlijke kenteekenen, waarop het ten opzigte van derzelver voorbehoedende kracht aankomt, te weten, de behoorlijke graad van aandoening van het geheele gestel, zoowel als de ongestoorde en regelmatige loop der koepokken niet uitvoerig worden daargesteld, of eindelijk blijkt het, uit het verhaal van den schrijver, dat er geene redenen bestaan, om aan de volkomenheid van het beloop der koepok-inënting en der algemeene aandoening des ligchaams te twijfelen, in zoo verre namelijk deze aandoening uit zigtbare verschijnselen blijken kan. Dit heeft intusschen in de aangevoerde geschriften het zeldzaamste plaats.

Gevallen echter, in welke eene volkomene en echte kinderziekte, na eene koepok-inënting, welker echtheid insgelijks bewezen was, plaats had, vindt men in de medegedeelde schriften niet; waarom wij er aan twijfelen, dat dit immer is waargenomen geworden. Indien dit echter mogt hebben plaats gehad (want er is toch geen regel zonder uitzondering), dan is dit voorzeker zeer zelden gebeurd, en men moet het ontstaan der ziekte in dit geval, aan die onverklaarbare eigenheden van zekere voorwerpen toeschrijven, waardoor b. v. ook het tweemaal te voorschijn tre-

treden der echte kinderziekte in hetzelfde voorwerp mogelijk is geworden, hetwelk men met den naam van *Idiosyncrasie* bestempeld heeft, zonder daarbij meer, dan een woord te winnen.

Wanner dus STIEGLITZ, het oorzakelijke der gewijzigde kinderziekte, geenszins in eene onvolkomene koepok-inënting, maar in eene *Idiosyncrasie* zoekt, dan kunnen wij hem hierin onze toestemming niet geven. *Het bestaan van die soort van kinderziekte,* zegt hij (134), *is het grootste bewijs, dat de koepokken volkomen verliepen en echt waren; niet deze koepokken, maar de* Idiosyncrasie *van enkelde menschen is oorzaak, dat de koepokken in eenige zeldzame gevallen, derzelver volkomen voorbehoedings-vermogen, niet op de gewone wijze doen blijken.* En verder: *Indien de daadzaken en gevolgtrekkingen, welke mij zoo duidelijk voorkomen, zich bevestigen, dan kan men voor het vervolg vaststellen, dat hij, die de gewone, natuurlijke kinderziekte, na voorafgegane koepokken krijgt, eene onvolkomene koepok-inënting heeft doorgestaan, terwijl deze laatste volkomen naar behooren kan hebben plaats gehad, ofschoon de bovengemelde gewijzigde soort van natuurlijke kinderziekte, zich na dezelve vertoone* (135). Welligt ech-

(134) HORNS', Archiv. 1809. pag. 215.
(135) t. a. p. pag. 218.

echter, is deze voortreffelijke arts, ten aanzien van dit onderwerp, sedert van gedachten veranderd.

Wij vinden ons dus verpligt, om als regel vast te stellen, *dat eene regelmatig verloopen, echte koepok-inënting, het voorwerp, hetwelk dezelve heeft doorgestaan, als een volkomen en zeker voorbehoedmiddel tegen daarna plaats zullende hebben, echte kinderziekte beveiligt.*

Behalve de ontkennende bewijzen, die wij reeds aangevoerd hebben, dat namelijk in alle de van gewijzigde kinderpokken melding makende gevallen, het bewijs eener volkomene koepok-inënting ontbreekt, zoo geven ons vijf en twintigjarige waarnemingen, sedert de ontdekking der koepok-inënting, in alle werelddeelen gedaan, duizende van proefnemingen, die vooral in de eerste jaren der koepok-inënting, ten einde derzelver voorbehoedende kracht te beproeven, zijn in het werk gesteld, en in de talrijke geschriften van dien tijd, welke over dit onderwerp handelen, zijn medegedeeld, millioenen van door de koepok-inënting, zelfs gedurende het heerschen der kinderziekte, van deze laatste bevrijd geblevene menschen, ons volkomen regt tot het vaststellen van bovengemelden regel, welke door de naar evenredigheid zeldzame gevallen, van schijn van waarheid hebbende uitzonderingen, geens-

zins

zins kan vernietigd worden. Ten einde hier nu mede te deelen, hetgene in mijne nabuurschap heeft plaats gehad, zoo kan ik berigten, dat in de Hertogdommen *Sleeswijk* en *Holstein*, niettegenstaande in de jaren 1806 tot 1810, de kinderziekte aldaar vrij algemeen heerschte, van de twee honderd drie en dertig duizend, negen honderd negen en dertig, van het jaar 1801 tot 1822 *gevaccineerden*, slechts de twee door mij medegedeelde gevallen van kinderziekte na de koepok-inënting zijn waargenomen geworden. Gelijk ik reeds vermeld heb, is in *Denemarken*, bij de vier honderd zeven en veertig duizend, zes honderd en vijf aldaar *gevaccineerden*, slechts één voorbeeld van kinderziekte na de koepok-inënting bekend geworden. Volgens KRAUSS, werd van de honderd negen en veertig duizend, zeven honderd en dertien voorwerpen, die gedurende 17 jaren, in de *Rezatkreits* in *Beijeren* met koepokstof zijn ingeënt geworden, geene door de kinderziekte naderhand aangetast, niettegenstaande zij dikwerf aan de besmetting waren blootgesteld. Die het te doen is, om de *Resultaten* van millioenen *gevaccineerden*, behoeve slechts de jaarlijksche berigten aangaande de koepok-inënting, welke in groote Rijken worden bekend gemaakt, na te zien. Zoo vindt men in de berigten van het Fransche *Instituut* voor de koepok-inënting,

ting, dat van een getal van twee millioen, zes honderd een en zeventig duizend, zes honderd en twee en zestig *gevaccineerden*, slechts zeven daarna door gewijzigde kinderpokken zijn aangetast geworden, terwijl de koepok-inënting in andere landen, als *Zweden*, *Pruissen* en *Oostenrijk*, even gunstige *resultaten* voor de volkomene voorbehoedings-kracht der echte koepok-inënting opleverde.

Wij noemen die koepok-inënting volkomen, wanneer door het regelmatig beloop der echte koepokken (*Vacciola*), eene zoodanige algemeene aandoening en verandering in het gestel is te weeg gebragt, dat hetzelve voor eene meer dan plaatselijke werking der kinderpokken onvatbaar geworden is. Ofschoon wij ons hier, om zoo te spreken, in eenen kring bewegen, zoo kan men echter geene andere, meer voldoende bepaling van eene volkomene koepok-inënting geven, omdat juist de graad van de gevorderd wordende algemeene opwekking betrekkelijk en *individueel*-verschillend is, en zich niet altoos door uitwendige, onder het bereik der zinnen vallende kenteekens laat onderscheiden, maar zich slechts door een, in het vervolg waar te nemen beveiligend vermogen doet opmerken. In zoo verre zich de volkomen voorbehoedende kracht der koepok-inënting, overeenkomstig de ervaring, uit de plaats hebben

bende verschijnselen derzelve laat beoordeelen en vooruit bepalen, behooren wij die koepokinënting voor volkomen te houden, bij welke een regelmatig en ongestoord beloop der koepokken, van de eerste inbrenging der smetstof, tot op het afvallen der korsten (welk beloop ik als algemeen bekend te zijn, durf te veronderstellen) plaats heeft, zoowel als eene, door min of meer aanmerkelijke koortsachtige bewegingen en een' ontstoken rand rondom de pok, met het intreden van het tijdstip, op hetwelk de koepokken derzelver hoogste standpunt bereikt hebben, zich openbarende, algemeene aandoening van het geheele gestel.

De aanwezige koorts kan niet alleen als een wezenlijk vereisch aangemerkt worden, daar JENNER dikwerf bij onregelmatige pokken en gebrek aan beveiligend vermogen derzelve, eene aanmerkelijke koortsachtige aandoening des ligchaams heeft waargenomen, vooral bij kinderen, die met *herpes* bezocht waren. Daarentegen zag hij in drie duizend gevallen slechts eens de *areola* bij een kind ontbreken, hetwelk te gelijk aan de besmetting der kinderziekte was blootgesteld geweest (136).

Het zijn nu de afwijkingen van dezen regel, welke wij onvolkomene, onregelmatige koepok-

in-

(136) WILLAN t. a. p. pag. 77. — Medic. and physical Journal. Aug. 1804.

inënting noemen, en de gevolgen hiervan zijn, de zoogenaamde onechte of valsche koepokken (*Vaccinella*), die in dezelfde betrekking tot de *Vacciola* staan, als de *Varicella* tot de *Variola*, alleen met dit onderscheid, dat zij, van eenen lateren oorsprong zijnde, die zelfstandigheid nog niet bezitten, welke de laatsten reeds verkregen hebben.

De oorzaken van eene onvolkomene koepok-inënting zijn, aan de eene zijde, gelegen in eene valsche, tot de inënting gebruikt wordende *lympha*, aan de andere zijde, in eene gebrekkige ontvang-vatbaarheid van het gestel, of ten derde, in eene gebrekkige werking van beiden op elkander, te weten: misslagen bij het verrigten der inënting en stoornis van haar beloop, waarvan dan eene onvolkomene voorbehoedende kracht der koepok-inënting het natuurlijk gevolg zijn moet.

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER DE ONVOLKOMENE KOEPOK-INËNTING.

De meeste gevallen van kinderziekte na de koepok-inënting zijn in het vaderland der laatste, in *Grootbrittanje* waargenomen geworden, in de eerste jaren na derzelver ontdekking in kleiner, daarna in veel grooter getal. Wij hebben hierboven gezegd, dat het *Collegie* der heelmeesters te *Londen*, reeds in het jaar 1807 een berigt mededeelde, dat van de drie duizend *gevaccineerden*, één, naderhand door de kinderziekte werd aaangetast, zonder echter tevens eenige nadere melding te maken van het beloop der voorafgegane koepok-inënting, of van dat der daarna plaats gehad hebbende kinderziekte. Deze evenredigheid van de door de kinderziekte aangetaste *gevaccineerden*, is in lateren tijd in *Schotland* nog grooter geworden, zoodat men in *Edinburg*, van de drie honderd met koepokstof ingeënten, naderhand eenen door de kinderziekte zag aangetast worden, moetende men echter hierbij in aanmerking nemen, dat het beloop van de voorafgegane koepok-inënting, slechts zelden behoorlijk zal opgemerkt zijn geweest, terwijl het bewezen is, dat de daarna plaats

plaats gehad hebbende kinderziekte, voor het grootste gedeelte *Varicellae* waren.

Wat nu betreft, dit in *Engeland* zoo dikwerf waargenomen mislukken van de voorbehoedende kracht der koepok inënting, zoo kan dit geene verwondering doen ontstaan, indien men wete, hoe in dit land, in hetwelke de vrijheid niet zelden in losbandigheid ontäardt, de koepok-inënting wordt uitgeoefend. Zelfs in de openlijke inrigtingen ter bevordering der koepok-inënting plagten de ingeënten na het verrigten der kunstbewerking zelden weder te komen, zoodat de loop der koepokken door geen' deskundige werd waargenomen. Voor het overige wordt de koepok-inënting aldaar, meer door kwakzalvers en oude wijven, dan door artsen bedreven, ten minste onder de lagere volksklasse. BRYCE (137) meldt, dat het grootste gedeelte der kinderen, in twee *Schotsche* kersspelen, hetwelk door leeken in de geneeskunde was ingeënt geworden, daarna door de kinderziekte werd aangetast, terwijl zij, die door kundige artsen waren *gevaccineerd* geworden, alle van de ziekte bevrijd bleven. JOHN FORBES te *Chichester* (138), hangt een treurig tafereel op, van den ellendigen toestand, waarin zich in *Engeland* de geneeskundige staats-

(137) Practical observ. pag. 168.
(138) l. a. p.

staatsregeling bevindt. Ter gelegenheid van het heerschen der kinderziekte, reisden een boer, een scharenslijper, een vischdrager en een blikslager door het gansche land, ten einde de kinderpokken in te enten, welke bewerking zij aan vijftien honderd personen ten uitvoer bragten. Hierdoor waren de artsen in het Graafschap *Sussex* gedwongen, ofschoon zij meer voor de koepok-inënting waren, de inënting der kinderziekte insgelijks, ten einde een grooter kwaad voor te komen, in het werk te stellen, zoodat op deze wijze drie duizend menschen in het Graafschap werden ingeënt, hetwelk veroorzaakte, dat er slechts honderd dertig à honderd veertig gevallen van natuurlijke kinderziekte konden waargenomen worden. CROSS (139) deelt geene betere berigten mede, aangaande den toestand der uitoefening van de geneeskunde in zijn vaderland, en vindt het zeer betreurenswaardig, dat het bestuur geene misbruiken weren kan, die op een groot gedeelte der inwoners zwaar drukken.

Behalve deze algemeene gebreken der Geneeskundige staatsregeling in *Engeland*, bestaat er nog een gebruik aldaar, hetwelk er zeer veel aan toebrengt, om de voorbehoedende kracht der koepok-inënting te verminderen, door eene verhindering in haren loop voort te brengen. Dit bestaat in de, door den reeds gemelden

(139) t. a. p pag. 13 en append pag 270.

den JAMES BRYCE te *Edinburg*, een' man, die zich door zijne *Practical observations on cowpox etc. Edinb.* 1803 (140), met betrekking tot de nadere kennis der koepokken en de bevordering der koepok-inënting, zeer verdienstelijk gemaakt heeft, uitgevonden zoogenaamde proef (BRYCE's *test*), uit dewelke blijken moet, dat een *gevaccineerd* voorwerp zoodanig in deszelfs geheele gestel door de koepokken is aangetast, dat hij daardoor voor het vervolg als volkomen beveiligd voor de kinderziekte kan gehouden worden. Hij ent namelijk op den vijfden of zesden dag, na de mededeeling der eerste *lympha*, het kind op den anderen arm in, en heeft waargenomen, dat deze tweede pok haar beloop zoodanig verhaast, dat zij te gelijk met de eerste, derzelver hoogste standpunt bereikt heeft, besluitende hij hieruit, dat dit verhaaste beloop alleen voortvloeit uit de aandoening van het geheele gestel, door de eerste pok veroorzaakt, en dierhalve een bewijs voor deze aandoening oplevert. De juistheid van dit gevoelen, op hetwelk wij in het vervolg nog gelegenheid zullen hebben, terug te komen, kan ik door eene toevallige waarneming, die ik in de gelegenheid was te maken, bevestigen. Reeds bij de vermelding der kinderziekte van de kinderen, wier geval door MONRO is medegedeeld, heb ik mijnen

(140) Door FRIESE in 'tHoogduitsch vertaald. Breslau 1803.

nen twijfel aangaande deze handelwijze geuit. Indien namelijk telkens door het maken van een inëntingswondje, slechts eene pok wordt voortgebragt, en deze, gelijk bij gemelde kinderen het geval was, geopend wordt, ten einde eene tweede pok voort te brengen, dan wordt de eerste in derzelver verdere ontwikkeling gestoord en voor dat zij geheel rijp is, geledigd, terwijl ik de voorbehoedende kracht van de, door de tweede inënting voortgebragte pok weinig vertrouw, maar dezelve veeleer, uit hoofde van haren verhaasten loop, met THOMSON (141), eene *Vaccinella* noem, welke in dezelfde betrekking tot de *Vaccinia* staat, als de *Varicella* tot de gewone kinderpok. Geen van hen, die op deze wijze zijn *gevaccineerd* geworden, kan gezegd worden, behoorlijk tegen de kinderziekte voorbehoed te zijn. Volgens BELL (142) was ook in de *Edinburgsche Epidemie*, deze proef van BRYCE van geene waarde, hetgeen zonder twijfel het geval niet zoude geweest zijn, indien bij de eerste inënting, meerder inëntingswondjes waren gemaakt geworden.

Men kan over het algemeen, als eene derde oorzaak van het mislukken der voorbehoedende kracht van de koepok-inënting in *Engeland* aanmerken, de wijze van inënten der Engelschen met slechts een of twee inëntingswondjes, ge-

(141) M'INTOSCH. *Dissertatio de Vaccinia.* Edinb. 1822.
(142) MONRO. t. a. p.

gelijk dit ook door verscheidene openlijke instellingen ter bevordering der koepok-inënting, in derzelver openlijke berigten gedaan is, welke zeer tegen deze handelwijze waarschuwen. Men kan over het algemeen, omtrent het aantal van de tot eene genoegzame algemeene opwekking van het gestel, noodzakelijke koepokken, niets met zekerheid vaststellen. Oude menschen, kwaadsappige, zwakke, dikbuikige kinderen met eene slappe huid, hebben eenen meer sterken plaatselijken prikkel noodig, om eene *symptomatische* koorts voort te brengen, dan teedere, prikkelbare en bloedrijke gestellen. Het is zeer mogelijk, dat sommige voorwerpen eene zoo geringe prikkelbaarheid bezitten, dat zij meer dan eens, de koepok-inënting ondergaan moeten, alvorens zij hare voorbehoedende kracht volkomen ondervinden. Wanneer men met versche *lympha*, die onmiddellijk uit de koe genomen is, inënt, behoort men slechts één inëntingswondje te maken, terwijl men zorg behoort te dragen, om geene al te prikkelbare en jonge kinderen, met dezelve in te enten, omdat de plaatselijke ontsteking en algemeene aandoening, alsdan dikwerf te hevig worden. Eene te lang bewaarde, verdroogde en vervolgens opgeloste *lympha*, werkt minder hevig en prikkelend, en men doet wel, indien men tot meerdere zekerheid, een grooter aantal inëntingswondjes met dezelve

 maakt,

maakt, dan men anders gewoon is te doen; dewijl er toch gewoonlijk eenige derzelve niet opkomen. Men kan over het algemeen als regel vaststellen, dat te veel, hier niet ligt, maar te weinig daarentegen, veel schaden kan. Ik ben gewoon over het algemeen, drie wondjes op elken bovenarm te maken; waartoe ik mij van oudere *lympha* bedien, die reeds door eenige ligchamen is doorgegaan; en ik beschouw dit getal van wondjes, als een middelgetal. Indien er te weinig pokken opkomen en deze zich slecht ontwikkelen, gelijk dit dikwijls bij koud weder plaats heeft, dan plagt ik op den zevenden dag, uit een der te voorschijn gekomen pokpuistjes, nog eenige inëntingswondjes te maken, terwijl het dan zeker gaat, dat met derzelver ontwikkeling, de eerst gemaakten te gelijk in omvang toenemen, eenen rooden ontstekingsrand verkrijgen, terwijl er eene algemeene aandoening van het gestel ontstaat, gelijk aan die, welke vereischt wordt, zal de koepok-inënting een voorbehoedend vermogen bezitten. Het schijnt dierhalve, dat de nieuwe, in grooter aantal te voorschijn gekomen pokpuisten datgene uitwerken, hetwelk een kleiner getal niet vermogt te doen, te weten: eene algemeene aandoening van het gestel; kunnende men dit als eene omgekeerde proef van BRYCE aanmerken.

Eene hoofdoorzaak van de onvolkomenheid der

der koepok-inënting ligt, behalve in de reeds aangevoerde oorzaken, welke meest in misslagen bij het verrigten der inënting bestaan, in eene gebrekkige gesteldheid van de tot dezelve gebezigde *lympha*. Deze gebrekkige gesteldheid kan, of reeds in derzelver oorsprong haren grond hebben, of kan ook eerst ontstaan zijn, nadat dezelve uit de pok genomen is.

1. Deze *lympha* kan haar ontstaan verschuldigd zijn aan valsche pokken der koe, uit dewelke zij het eerst genomen werd. Men heeft over het algemeen, na de eerste jaren van de ontdekking van JENNER, de oorspronkelijke pokken der koeijen zeer zelden tot de koepok-inënting gebezigd, deels omdat dezelve niet zeer algemeen en overal voorkwamen, deels omdat de geneesheeren zelden gelegenheid hebben, om er gebruik van te maken. Intusschen behoort men daar, waar zulks geschiedt, zeer veel voorzigtigheid en opmerkzaamheid te gebruiken, omdat er verscheiden puistachtige uitslagen aan de spenen der koeijen voorkomen, van welke sommigen ook op menschen kunnen overgebragt worden, zonder dat het tot hiertoe bewezen is, of zij alle als voorbehoedmiddel tegen de kinderziekte strekken. Te dezen opzigte verwijze ik naar mijne waarnemingen omtrent de pokken der koeijen, welke van afbeeldingen verzeld, te gelijk met dit werkje, of

ten minste dadelijk na deszelfs uitgave, in het licht zullen verschijnen.

Ook indien de stof uit de pokken der koe reeds etterachtig of stinkende is, deugt ze niet tot de koepok-inënting.

2. De *lympha* kan uit voorwerpen genomen zijn, die reeds voor de koepok-inënting, de kinderziekte hadden doorgestaan. Het kinderpokkensmet heeft insgelijks eenen wijzigenden invloed, op het daarna ingeënte koepokkensmet, zullende ik in het slot van deze afdeeling het karakteristieke van de, na de kinderpokken waargenomene koepokken opgeven. Indien uit zoodanige koepokken verder wordt ingeënt, dan komt er eene even zoo onregelmatig verloopende puist te voorschijn, terwijl in de derde *generatie* van deze inënting, of de voortplantingskracht dezer pokken ophoudt, of er zich regelmatige en wat derzelver uitwendige gedaante betreft, van de echte koepokken niet te onderscheidene puisten ontwikkelen. De omstandigheden, welke nu tot dit, dan wederom tot het eerste aanleiding geven, zijn mij tot nu toe onbekend, even zoo min als ik in de gelegenheid geweest ben, het voorbehoedend vermogen van deze soort van onregelmatige koepokken, in derzelver tweede *generatie* te beproeven. Men zoude volgens de *analogie* kunnen opmaken, dat dit vermogen zich rigt, naar mate van het minder of meerder toetreden der-

zel

zelve, tot het volkomen beloop der echte koepokken. Over het algemeen kan men als regel vaststellen, om uit zoodanige pokken geene stof tot de koepok-inënting te bezigen.

3. De koepokken van hen, die reeds eens of meermalen dezelve gehad hebben, wijken in derzelver loop eenigzins van den regel af, en men handelt niet wel, wanneer men er stof uit neemt, om verder in te enten. HEGEWISCH spreekt (143) van een' landhuurder in *Fühnen*, die in het jaar 1802, de koepokinënting met zulk een goed gevolg onderging, dat hij naderhand lijders aan de kinderziekte, zonder gevaar bezocht. Hij liet zich nu van het jaar 1804 tot 1811, jaarlijks wederom met koepokstof inënten, zonder eenig gevolg. In het jaar 1812 echter werkte de inënting en hij kreeg koorts, even als zulks de eerste maal had plaats gehad. Nu werd hij wederom zes jaren achter elkander met koepokstof ingeënt, zonder eenige uitwerking er van te ondervinden. In het jaar 1821 scheen het, als of de koepokken wederom zouden werken, ofschoon zij zich niet volkomen ontwikkelden. Tot nu toe is dit geval eene uitzondering. Eene herhaalde inënting zal volgens den gewonen loop mislukken. Ik heb slechts eenige weinige keeren voor de tweede maal koepokken, bij hetzelfde voorwerp kunnen te voorschijn brengen,

(143) HUFELAND Journal. 1822. Januarij.

gen, in welk geval echter de tweede enkel plaatselijk schenen te zijn, daar er geene uitbottingskoorts werd waargenomen en de pokken ook van geene aanmerkelijke ontsteking vergezeld gingen.

4. Bij hen, die den mannelijken ouderdom reeds bereikt hebben, of nog verder in jaren gevorderd zijn, verkrijgen de koepokken eenen van den gewonen regel afwijkenden loop en eene onvolkomene ontwikkeling, zoodat de *lympha* uit deze pokken geenszins tot eene verdere inënting behoort gebezigd te worden. Bij deze voorwerpen komt de koepok-inënting, wat derzelver beloop betreft, zeer veel met die overeen, welke bij menschen plaats heeft, die de kinderziekte reeds hebben doorgestaan, met dit onderscheid echter, dat het tijdperk der besmetting (*latente periode*) gewoonlijk langer van duur is, terwijl van den aanvang der plaatselijke aandoening af gerekend, de pok haren verhaasten loop, welke ik hierna nader zal beschrijven, houdt. De oorzaak van deze onregelmatigheid der koepok-inënting bij oudere menschen, kan voor een gedeelte, mogelijk daarin gelegen zijn, dat dezulke reeds dikwerf, zonder er op gelet te hebben, onvolkomene kinderziekte hebben doorgestaan, maar vooral ook voor een gedeelte daarin, dat de koepokziekte even als de kinderziekte, eene aan den kinderlijken ouderdom eigenaardige ziekte is, zoodat ze zich

dan

dan slechts, in derzelver volle kracht kan ontwikkelen. Het is intusschen ondoelmatig, om, indien dringende omstandigheden zulks niet vorderen, eerstgeborene kinderen met koepokstof in te enten en de stof uit derzelver koepokken, tot inënting van anderen te bezigen. Bij vele kinderen, bij welke de huid zich nog in geene behoorlijke betrekking bevindt tot het nieuwe *medium* der uitwendige lucht, waarin zij nu leven, ontstaat dikwijls na de geboorte, eene gedurende verscheidene weken plaats hebbende afschilfering der drooge en ruwe huid, vooral op die gedeelten derzelve, die aan de lucht zijn blootgesteld. Deze grond deugt niets ter ontwikkeling van eene regelmatige koepok, en men doet beter, met de inënting te wachten, tot dat deze toestand der huid veranderd is, hetwelk men door wasschen met een afkooksel van rijst, of met een zuiverend deeg, uit amandelpers met een weinig zeep en *arum* bestaande, kan bevorderen. Het gebeurt ook zelden, dat eerstgeborene kinderen, welke gevaccineerd worden, alsdan eene aanmerkelijke aandoening van het geheele gestel ondervinden.

5. Men behoort uit de koepokken van *kachektische* voorwerpen niet in te enten, daar derzelver *lympha* of geene kracht bezit, tot het te voorschijn doen komen van koepokken, of onvolkomene pokken voortbrengt, welke het gestel geenszins aldus aandoen, dat hetzelve voor

eene

eene daarna plaats hebbende besmetting door de kinderziekte, zoude onvatbaar zijn. Bij zwakke, *atrophische* kinderen, met eene slappe, aardkleurige huid, mislukt de koepok-inënting dikwijls, of er ontstaan pokken, die niet verder kunnen voortgeplant worden.

6. Jenner beschouwt huidziekten als eene hoofdoorzaak van onregelmatige koepokken en houdt voor vast, dat zelfs een kliergezweltje, uitslag rondom den mond en onder de neus (zoogenaamde rozijnenbaard) ontvellingen achter de ooren en op andere plaatsen, al waren zij slechts ter grootte van eene erwt aanwezig, kleine *achores* op het hoofd, eene zoodanige verandering in de koepokstof kunnen doen ontstaan, dat men op derzelver voorbehoedend vermogen geen' staat maken kan. Hij zag hetzelfde gebeuren door een' zwerenden nagel, alsmede door zeere oogen, en hij verzekert, dat alle huidziekten, waarin een weiachtig vocht afgescheiden, hetwelk opdroogende, roven vormt, eene verstorende werking op de koepok-inënting uitoefent (144). Reeds in zijnen brief aan Willan (145), noemt hij *herpetische* uitslagen, hoofdoorzaken van het mislukken der koepok-inënting. Hij toont zijne verwondering, dat zul-

(144) Circulaire aan alle Aerzten, in betreff der ursachen der *Varioloïden*, mitgetheilt van Fosbroke. Edinb. Journal. N°. 68. 1821. Hufelands Journal. Januarij. 1822.

(145) Willan. t. a. p. pag. 77.

zulke geringe aandoeningen, als waarvan wij daar even spraken, dikwijls hetzelfde vermogen bezitten, om de ontwikkeling der koepokken te verhinderen, als meer uitgebreide huidziekten.

Het komt mij echter voor, dat de oorzaak hiervan gelegen is in de algemeene *herpetische dyscrasie* en niet in de ziekte der huid alleen, welke veeleer slechts als een gevolg van de eerstgenoemde te beschouwen is. De plaatselijke toestand der huid draagt echter ook hiertoe het zijne bij: want dikwerf zag hij echte en onechte koepokken op denzelfden arm, die niet verder dan een duim van elkander afstonden, omdat de huid waarschijnlijk op de eene plaats gezond en op de andere, ofschoon niet zigtbaar, eene plaatselijke, ziekelijke aandoening ondervond. Wanneer er geene afwijking in den behoorlijken loop der koepokken plaats vond, of indien dezelve slechts weinig te beduiden had, dan merkte JENNER op, dat de *herpetische* blaasjes somwijlen reeds op den derden of vierden dag na de inënting, eene nieuwe gedaante aannamen, niet ongelijk aan die der koepok, denzelfden loop met de pokken op den arm hielden, te gelijk met dezelve verdwenen, en eene gladde en effene huid achterlieten. In deze gevallen schijnt eene soort van wijzigenden invloed der koepok-inënting op de *herpes*, plaats te grijpen. JENNER heeft niemand *gevaccineerd*, die aan *Venerischen* uit-

slag

slag leed, doch etteragtige schurft stoort de koepokken in derzelver loop. Intusschen heeft LABURTHE, te *Bazas* bij *Bourdeaux*, ingeënt met koepokstof, welke van schurftigen genomen was, zonder dat de schurft hierdoor werd overgebragt (146), hetwelk echter geenszins navolging verdient. Ik kan niet nalaten, bij deze gelegenheid, al ware het slechts van ter zijde, de vraag aan te roeren, in hoe verre het mogelijk zoude zijn, dat andere ziekten, door welke de *gevaccineerde*, voor of gedurende het aanwezig zijn der koepokken werd aangetast, zich met de koepokstof lieten overbrengen. Hoe zeldzaam dit met *acute*, ofschoon voor het overige zeer besmettelijke ziekten plaats heeft, zien wij bij de mazelen en kinderziekte. WILLAN geeft de afbeelding van de koepokkenpuist, op den arm van een' jongen, die tien dagen voor de koepok-inënting, met kinderpokken-etter was ingeënt geworden. Op den rand der koepok vormde zich eene menschenpok, uit welker etter door inënting, kinderpokken werden voortgebragt, terwijl de *lympha*, welke uit den tegenovergestelden rand der koepok genomen was, door inënting, regelmatige koepokken deed ontstaan. De bovengemelde proeven van WOODVILLE, ten aanzien van de inënting met koepokken- en kinderpokkenstof onder elkander gemengd, toonen reeds,

(146) Rapport. pag. 28.

reeds, dat twee verschillende smetstoffen zich wederzijds, in het eigendommelijke van derzelver te voorschijn treding kunnen wijzigen; ja zelfs, dat de eene de werking van de andere geheel kan opheffen; maar zij wederleggen het vermoeden, als of uit hare vermenging, eene derde bastaardsoort zoude kunnen voortkomen. Alwaar een voortbrengsel, even als de vrucht, die het zaad bevat, de aan hetzelve eigendommelijke verschijnselen, ten aanzien van gedaante en beloop, aan het oog vertoont, daar kunnen wij te regt besluiten, dat dat voortbrengsel, gelijk aan eene bewerktuiging, welke op een' lageren, *parasitischen* trap staat, zijn leven in zich zelf besloten houdt en slechts in staat is, een zoodanig leven voort te planten. Daarom schijnen mij de angstige waarschuwingen van eenige geneesheeren, tegen het bezigen van *lympha*, die met andere ziektestoffen bedeeld zoude zijn, welke waarschuwingen nog kortelings gehoord zijn geworden, ofschoon met een goed inzigt geschied, echter zeer onwetenschappelijk toe; en indien zij voor het algemeen moesten dienen, en in plaats van op daadzaken en gronden te steunen, slechts ijdele woordenpraal bevatteden, hoogst ondoelmatig. De welmeenende geneesheer toch, zal zich wel wachten voor het inënten met koepokstof, genomen van hen, die door *Venerische* ziekten, ontwikkelde kropklierziekte, *herpes*, of schurft

bezocht zijn, en dat wel daarom reeds, omdat de koepokken van zoodanige lijders, in derzelver loop en gedaante van den gewonen regel afwijken, zoodat de inënting dan ook om deze rede, onvolkomen zoude zijn en niet aan het doel beantwoorden.

7. De stof, welke uit pokken genomen wordt, die door het veel openen en de uitneming van stof, reeds als het ware uitgeput, of door het openkrabben en kwetsen derzelve in hare ontwikkeling verhinderd zijn, brengt dikwerf onregelmatige, onechte koepokken voort; gelijk dan ook zoodanige opengekrabde, dikwijls opengemaakte en uitgeputte koepokken, het door dezelve aangedane voorwerp, niet behoorlijk voor de kinderziekte beveiligen.

8. Indien de stof uit echte koepokken te laat genomen wordt, dan brengt dezelve somtijds onechte koepokken voort. Het tijdstip, in hetwelk de besmettende kracht in de koepok ophoudt te werken, is niet altoos hetzelfde. Somtijds, ofschoon niet immer, is dezelve nog in de korst, welke door het celwijze weefsel der puist, en de in deze bevatte *lympha* gevormd wordt, aanwezig. Volgens mijne ondervinding echter, is de koepok-inënting, welke door middel van de gedroogde korst geschiedt, onzeker, en behoort dan slechts in het werk gesteld te worden, als men gebrek aan versche stof heeft, of aan de zoodanige, welke uit de

koe-

koepok, in het tijdperk van derzelver *acme* genomen en daarna gedroogd is.

9. Koepokstof, die te lang bewaard is geworden, brengt of geene koepokken voort, of derzelver besmettende kracht is zoodanig verzwakt, dat de daaruit ontstane koepokken minder volkomen, kleiner en door een' smaller rand omgeven zijn, terwijl de met dezelve gepaard gaande koorts minder hevig is. Gedroogde en daarna ten gebruike opgeloste *lympha*, brengt over het algemeen, zelfs indien zij niet oud is, bij derzelver eerste werking, telkens minder volkomene pokken te te weeg, dan versche, onmiddellijk uit de pok genomen, en onder dezelfde omstandigheden, die aan iederen arts, welke de koepok-inënting verrigt, bekend behooren te zijn, ingeënt. Het ontbreekt mij tot nog toe, aan ondervinding, of deze minder volkomene pokken, welke door verdere voortplanting, hare gewone, regelmatige gedaante en loop weder verkrijgen, het voorwerp, bij hetwelk zij worden waargenomen, slechts onvolkomen voor de kinderziekte behoeden.

10. Niet alleen stof, welke te oud is, maar ook slecht opgevangen en bewaard, wordt in derzelver eigendommelijk leven veranderd, en doet onechte koepokken ontstaan. Reeds de werking van het licht, de lucht of de vochtigheid op dezelve, kunnen het besmettend

vermogen der stof verzwakken, maar een sterker graad van hitte of koude, het bewaren in dompige plaatsen, alwaar eene zoogenaamde muffe reuk bemerkt wordt, de werking van eene sterke en doordringende reuk, b. v. van kamfer, muskus, stinkende asand, derzelver aanraking met verroeste werktuigen, ontleden, min of meer dezelve en verminderen het, tot de voortbrenging van echte koepokken gevorderd wordende vermogen der stof.

11. Er bestaat eindelijk, nog eene bijzondere soort van onechte koepokken, die slechts door eenige naauwelijks merkbare kenteekenen, van de echte pokken verschillen en, of geen besmettend vermogen bezitten, of onregelmatige en geene voorbehoedende kracht hebbende koepokken te voorschijn brengen. In derzelver beloop en uitwendige gedaante zijn zij van de meest regelmatige en echte koepokken niet te onderscheiden; maar de ontsteking rondom dezelve, zoowel als de koorts, die haar verzelt, is gering, en om den binnensten rand der pok, loopt een smalle kring, welke zeer doorschijnend en somtijds in cellen verdeeld is, die door de opperhuid kunnen gezien worden. De in de pok bevatte stof is daarenboven meer waterachtig, dan bij regelmatige pokken, en vloeit dadelijk in eene veel grootere hoeveelheid weg, indien men de puist openmaakt, zoodat deze oogenblikkelijk te zamen valt. Men

zou-

zoude dit eene soort van waterzucht der puist kunnen noemen. Deze afwijking van den regel, welke ik bij geene schrijvers over de koepok-inënting heb vermeld gevonden, nam ik gewoonlijk bij bleeke, kwaadsappige voorwerpen waar, ofschoon dit niet *altoos* plaats had.

Bryce (147) heeft reeds aangemerkt, dat waar eene buitengewone hoeveelheid *lijmpha* uit eene puist vloeide, dezelve minder vermogen bezat dan daar, waar weinig allengs te voorschijn kwam. Veelligt ondervond hij dit bij deze soort van koepokken.

Behalve deze, aan gebreken der stof, welke tot de koepok-inënting gebezigd wordt, toe te schrijven oorzaken van derzelver onvolkomene werking, kan ook de grond hiervan, in het ingeënte voorwerp liggen. Wij hebben boven reeds gezien, dat de koepokken van kwaadsappige voorwerpen en van hen, die gedurende de koepok-inënting aan *herpetische* uitslagen en ontwikkelde *Scrofel*-ziekte lijden, eene stof opleveren, welke ter verdere inënting onbekwaam is. Deze voorwerpen zelven kan men geenszins rekenen, tegen de kinderziekte behoorlijk beveiligd te zijn, omdat derzelver koepokken, door de te gelijk aanwezige ziekten, van den regel zijn afgeweken. Het is mij door eigene ondervinding niet gebleken, of

(147) t. a. p.

of zij, die de koepokken, te gelijk met de mazelen, roodvonk en andere *acute* uitslagziekten hebben doorgestaan, volkomen tegen de kinderziekte beveiligd zijn; mij zijn ook geene waarnemingen van anderen hieromtrent bekend geworden. Ik zoude dit echter wel gelooven, omdat de loop der koepok-inënting, door de gemelde ziekten, gewoonlijk slechts wordt opgehouden, zoodat eerstgenoemde na het eindigen derzelve, eenen regelmatigen afloop heeft.

Onder de oorzaken, die bij *gevaccineerden* eene onvolkomene koepok-inënting te weeg brengen, behoort ook het tijdperk der wederherstelling van kort voorafgegane, hevige ziekten, vooral koortsen, wanneer het ligchaam de gevorderd wordende ontvangvatbaarheid, ter volkomene ontwikkeling van eene nieuwe ziekte, nog geenszins bezit.

Het gebruik van geneesmiddelen, gedurende de koepok-inënting, maakt deze, uit hoofde van derzelver min of meer verhinderenden invloed op den loop der koepokken, maar vooral op de met dezelve gepaard gaande koorts, ten opzigte van hun voorbehoedend vermogen, eenigzins onzeker en behoort, bij aldien geene dringende omstandigheden zulks noodzakelijk maken, zorgvuldig vermeden te worden. Onder de inwendig gebruikte middelen, heb ik vooral van de aanwending van kwikzilver, het salpeter, alsmede van een aanhoudend gebruik

van

van stoelgang bevorderende middelen, eenen verstorenden invloed ondervonden, zoo als ook onder de uitwendige van kamfer, kwik en loodmiddelen, op de zich vormende pok aangelegd.

Eindelijk behoort hier ook nog melding gemaakt te worden van het voorbijgaande, of ook wel voortdurende gebrek aan vatbaarheid voor de besmetting der koepokken, hetwelk wij zonder er de reden van te weten, bij sommige voorwerpen ontmoeten. Cross deelt verscheidene gevallen mede van eene voorbijgaande onvatbaarheid voor de koepok-inënting, en ieder geneesheer, die deze kunstbewerking verrigt, zal dit insgelijks hebben opgemerkt. Ik zelf heb een paar voorwerpen, tot zeven of achtmaal, in onderscheidene jaren, te vergeefs met koepokstof ingeënt, terwijl andere artsen reeds vroeger, dit insgelijks beproefd hadden, doch met hetzelfde gevolg. Waar een, slechts gedeeltelijk gebrek aan ontvangvatbaarheid voor de koepokken bestaat, komen na derzelver inënting onvolkomene, onregelmatig verloopende puisten te voorschijn, die van geene koorts vergezeld gaan, en ook geen beveiligend vermogen tegen de kinderziekte bezitten.

ZESDE HOOFDSTUK.

OVER DE ONTAARDING DER KOEPOKSTOF.

Nadat ik, in het vorige Hoofdstuk, de hoofdoorzaken heb opgegeven, van welke het bewezen is, dat zij eene onvolkomene koepok-inënting ten gevolge hebben, zoo zal ik nu nog eene oorzaak van het mislukken der koepok-inenting, vooral van de in de laatste tijden, zoo dikwerf voorkomende gevallen van dezen aard, aantoonen; en ofschoon ik, wel is waar, dit mijn gevoelen met geene alles afdoende bewijzen kan ondersteunen, zoo moge dit echter dienstig zijn, om deze zaak der navorsching van onderzoeklievende artsen aan te bevelen. Het is namelijk het vermoeden, dat de koepokstof over het algemeen ontaard en in derzelver eigenaardige werking verzwakt is, waardoor het voorbehoedend vermogen derzelve, voor een gedeelte, is verloren gegaan. Daar ik alleen voor geneeskundigen schrijf, zoo hoop ik niet, dat men mij zal tegenwerpen, dat ik door eene gewaagd schijnende *Hypothesis* het vertrouwen op de goede zaak der koepok-inënting doe wankelen. In een wetenschappelijk onderzoek be-

hoort

hoort de waarheid boven aan te staan, en hetgene in derzelver navorsching getrouw en zonder vooroordeel behoort onderzocht te worden, kan op geene wijze eenige bedenkelijkheid voortbrengen. De koepok-inënting zelve kan door een dergelijk onderzoek niet, dan winnen, daar het daartoe zal bijdragen, om derzelver aanwending wederom met die algemeene zorgvuldigheid en opmerkzaamheid te doen plaats hebben, welke de zaak zoo zeer verdient: zoodat, indien mijne bedenkingen, ook aan kundiger mannen, gegrond mogten toeschijnen, alsdan de middelen, om het dreigend onheil te voorkomen, niet verre behoeven gezocht te worden. Het zoude welligt moeijelijker vallen, mijne beschouwing dezer zaak voor de regtbank der ondervinding en wetenschap te verdedigen.

Wanneer van eene ontaarding der koepokstof gesproken wordt, zoo kan deze, of van voorbijgaande plaatselijke oorzaken, die tot op zichzelven staande plaatsen en landen behooren, afhangen, of ze kan algemeen plaats hebben, wanneer ze uit den aard der koepokstof en derzelver betrekking tot het menschelijk ligchaam ontspruit.

Indien men in aanmerking neemt, in welke handen, ten minste in die landen, alwaar geene goede geneeskundige verordeningen aanwezig zijn, zoo als bij voorbeeld in *Engeland*, de

koepok-inënting zich bevindt, dan behoeft men niet verwonderd te zijn, wanneer aldaar de echte kop okstof eindelijk geheel ontaardt, zoodat er eene soort van koepokken wordt voortgeplant, die, wel is waar, door de verzachtende wijziging, welke zij aan de op haar volgende kinderpokken mededeelen, derzelver edelen oorsprong niet verloochenen, maar die echter niet in staat zijn, de ontvangvatbaarheid des ligchaams voor deze ziekte geheel weg te nemen, gelijk dit eene eigenschap van de echte en volkomene koepokstof is. Aan de eene zijde is, gelijk wij reeds gezegd hebben, onder de mindere volksklasse in *Groot-Brittanje*, de koepok-inënting in de handen van onwetende kwakzalvers, die het regelmatig beloop der echte koepok-inënting van derzelver veelvuldige afwijkingen bezwaarlijk kunnen onderscheiden, terwijl aan den anderen kant, zoo lang in de openlijke inrigtingen voor de bewerking der koepok-inënting, welke in dat land gevestigd zijn, geen behoorlijk opzigt over derzelver loop en eene bezigtiging der ingeënten, van den zevenden tot den negenden dag is ingevoerd, het met den besten wil, dezen inrigtingen onmogelijk zal zijn, derzelver groot doel op eene voldoende wijze te bereiken, en eene allengs plaats hebbende ontaarding der echte koepokstof moeijelijk zal kunnen voorgekomen worden. Ook in andere landen, alwaar de instandhouding der ech-

te

te stof aan geene bijzondere instellingen voor de koepok-inënting is toevertrouwd, of alwaar aan het hoofd van deze instellingen Geneesheeren zonder geweten en oplettendheid geplaatst zijn, is door het inënten uit koepokken, welke eenen onregelmatigen loop hebben, eene van lieverlede ontstaande ontaarding van de koepokstof niet onwaarschijnlijk. Een beroemd geneesheer, uit eene groote stad, in het noordelijk gedeelte van *Duitschland* gelegen, schreef mij onlangs, dat het schijnt, als of de koepokstof aldaar geheel ontaard is, dewijl de door dezelve voortgebragte pokken, klaarblijkelijk valsch zijn. En wanneer wij aan de, op eene fabrijkmatige wijze verrigte, koepok-inëntingen op het land denken, alwaar somtijds binnen weinige uren honderden *gevaccineerd* worden, terwijl in de daaraan volgende week, de geheele hoop binnen hetzelfde tijdverloop wordt nagezien, dan zal het denkbeeld van eene ontaarding der koepokstof, door de voortplanting van onechte pokken, geene bevreemding doen ontstaan. Meermalen gebeurde het mijzelven, dat ik uit de, door mij in het vorige hoofdstuk, onder No. 11, beschrevene, valsche koepokken, voor dat ik met derzelver onechtheid bekend was, op het land vele voorwerpen inëntte, van welke sommigen geene en de anderen onechte koepokken kregen, terwijl allen eerst na eene tweede koepok-inënting de ware koepokken bekwamen. Hier

werd

werd dus telkens de misslag wederom verbeterd; doch in vele gevallen is dit bijna onmogelijk: want zij, die met onvolkomene koepokstof zijn ingeënt geweest, welke van de echte voortkwam, of door eene verhindering van den loop dezer ontstaan was, kunnen naderhand de volkomene koepokken niet wederom krijgen, omdat de ontvangvatbaarheid van het ligchaam voor dezelve gedeeltelijk verloren is. De her-inënting van zoodanige voorwerpen brengt meestal op nieuw onvolkomene koepokken te voorschijn, en vermeerdert slechts de verwarring en het gevaar, van dezelve verder voort te planten, omdat het moeijelijk te bepalen is, hoeverre zich het beveiligend vermogen der ontstane pokken uitstrekt. Want door de inënting kan men ook verscheidene *varieteiten* der valschen voortplanten. Indien derzelver onechtheid uit eene in het voorwerp te gelijk aanwezige ziekte, of een eigendommelijk gebrek aan ontvangvatbaarheid ontstaat, dan kunnen, indien de *lympha*, die tot de inënting gebezigd was, uit echte pokken voortkwam, bij het plaats hebben van de hiertoe over het algemeen gevorderd wordende omstandigheden, in de derde *generatie*, wederom regelmatige, echte koepokken ontstaan. Indien echter de onechtheid van eene uit valsche pokken genomene *lympha* voortkomt, dan kunnen de koepokken, die door dezelve voortgebragt worden, niet meer in echte overgaan;

maar

maar zij worden thans als *varieteit* voortgeplant (even gelijk wij zulks van de *varicellae*, uit echte kinderpokken ontstaande, gezegd hebben), tot dat zij, of als onechte erkend worden, of tot dat derzelver besmettend vermogen eindelijk van zelf verloren gaat. Daar echter de voorwaarden, die tot derzelver voortbrenging vereischt worden, altoos, gelijk wij gezien hebben, blijven voortduren, zoo worden van tijd tot tijd nieuwe *generatien* voortgebragt, en op deze wijze ontstaat dus, de van plaatselijke en toevallige oorzaken afhangende ontaarding der koepokstof, van welker aanwezen, zoo als ik hoop, mijne lezers in gelijke mate overtuigd zullen zijn, als ik dit zelf ben.

Wij worden echter nog meer van stellige bewijzen, die ons hier zouden kunnen dienen, ontbloot, wanneer wij de mogelijkheid van eene algemeene ontaarding der koepokstof, voortspruitende uit derzelver natuur en betrekking tot het menschelijk ligchaam, onderzoeken. De *analogie* zoude hier onze leidsvrouw moeten zijn, indien wij het aanzijn van eene ontaarding, het allengs verdwijnen van eene ziektesoort, zouden willen aantoonen. Wanneer wij de geschiedenis der geneeskunde raadplegen, dan zien wij ook, dat algemeene ziektesoorten, even gelijk *individuële* ziekten, een tijdperk van groei en van de meeste in- en uitwendige kracht bezitten, om daarna weder-

derom van lieverlede in werkingsvermogen te verminderen, zachter te worden, en allengs geheel te verdwijnen. Zoo zien wij, dat de melaatschheid bijkans opgehouden heeft te bestaan; de *Venerische* ziekte, welke in de zestiende eeuw zeer hevig en kwaadaardig was, heeft thans een veel zachter karakter bekomen; het Engelsch zweet, heeft den loop van deszelfs bestaan als ziektegeslacht, in minder dan eene eeuw volbragt. Daarentegen is de scharlakenachtige gierstuitslag, zonder twijfel eene nieuwe ziekte en nog aan het toenemen, even gelijk de *croup* en het inwendig waterhoofd. Dat gemelde ziekten, eerst na gedurende eeuwen bestaan te hebben, begonnen te ontaarden, kan op zich zelf als geen bewijs tegen de stelling aangevoerd worden, dat de koepokken reeds in 't beloop van vijf en twintig jaren, eene aanmerkelijke ontaarding kunnen ondergaan. Den oorsprong der melaatschheid, der venusziekte, van het Engelsch zweet, met denwelken wij even min, als met dien van de koepokken bekend zijn, daargelaten, zoo weten wij, dat de laatsten, zoodra zij op het menschelijk ligchaam worden overgeplant, eene voor hetzelve vreemde ziekte voortbrengen, en zoo veel te meer zijn wij geregtigd, daaruit te besluiten, dat zij op deze, voor haar vreemden grond, derzelver eigendommelijkheid vroeger verliezen, vroeger door deze overplanting eene

ver-

verandering ondergaan, dan eene ziekte, welke door eenen zamenloop van zekere omstandigheden, in dat ligchaam haren oorsprong genomen heeft. De wijze reeds, op welke de koepokken voortgeplant worden, door eene enkele plaatselijke overbrenging op de huid, doet zich, al werden ook de oorspronkelijke pokken bij de koeijen, door een *atmosphaerisch miasma* overgebragt, hetgeen nog niet zeker is, als eene kunstige en verzachte wijze van overplanting op, welke eene allengs plaats hebbende ontaarding der koepokstof, mogelijk konde maken. Men heeft insgelijks bij de kinderziekte opgemerkt, dat dezelve, indien zij alleen door de inënting wordt voortgeplant, ten laatste ontaardt en uit dien hoofde, plagt men altoos liever den etter uit natuurlijke, dan uit ingeënte kinderpokken te bezigen. Men veroorlove ons, daar wij hier bewijzen voor de mogelijkheid van ontaardingen der ziekten opsporen, insgelijks de ontaardingen van dierlijke of plantaardige bewerktuigingen, ten minste aan te roeren. Ziekten zijn insgelijks bewerktuigingen, die op eenen lageren trap staan, en in de natuur, welke een geheel vormt, en waarin alle verschijnselen volgens zekere algemeene regelen worden voortgebragt, verschaft de vergelijking van deze verschijnselen met elkanderen, zelfs van diegenen, welke in den eersten

sten oogopslag het meest van elkander afwijken, een middel tot derzelver verklaring, zoo niet deze verklaring zelve. Wij behoeven slechts den hovenier, den land-, en veeman te raadplegen, om te vernemen, hoe het zaad, hetwelk allengs door bebouwing in eenen grond wordt gebragt, die eigenlijk voor hetzelve niet geschikt is, van tijd tot tijd zwakkere planten voortbrengt, zoodat eindelijk deszelfs volkomene ontaarding, zich door een gebrek aan groeikracht doet opmerken. De hovenier en landman moeten dan wederom tot de oorspronkelijke bron der natuur terugkeeren. De veredeling van onze huisdieren, welke door het verwisselen van onderscheidene rassen geschiedt, kan slechts tot op eene zekere hoogte gebragt worden, daar men, aan den eenen kant, verwildering te wachten heeft, terwijl aan den anderen, eene te verre gedrevene verfijning, tot eene volkomene ontaarding van het ras voert, waardoor de veeman gedwongen wordt, om tot de oorspronkelijke natuurkracht weder te keeren. Zoo is de koepokstof insgelijks een, als het ware *gecultiveerd* voortbrengsel der natuur, hetwelk op eenen vreemden grond, zijne eigendommelijkheid allengs verliezende, van tijd tot tijd eene ververscIing uit de oorspronkelijke bron behoeft. Indien men met het aanmerkelijk vermogen van de onmiddellijk uit de pokken der koeijen, tot de koepok-inënting

ting gebezigde *lijmpha* bekend is, en men hetzelve met de zachtheid der koepokken-*lympha* vergelijkt, welke thans door omtrent 1000 à 1200 voortplantingen, in het menschelijk ligchaam telkens voortgebragt, tot verdere inënting gebruikt wordt, dan zal het denkbeeld van eene ontaarding der stof minder vreemd voorkomen. Men mag bij het inënten uit de spenen der koeijen wel toezien, dat men geen te jong en te prikkelbaar voorwerp verkiest, en ook slechts één inëntingswondje maakt, indien men, zoo als reeds is aangemerkt geworden, geene plaatselijke ontsteking en algemeene koortsachtige aandoening, op eene verontrustende wijze wil zien ontstaan. Deze hevige werking der smetstof verdwijnt, wel is waar, reeds bij de derde voortplanting, schoon mij de koepokken, welke ik na eene zoodanige hernieuwing der *lympha* voortgebragt zag, ook bij verdere inënting, nog altoos grooter en krachtiger schenen te zijn, dan diegenen, welke haren oorsprong aan de, in de eerste jaren der koepok-inënting uit *Engeland* verkregene, en door verdere inëntingen voortgeplante *lympha*, verschuldigd waren. Wanneer ik de slotsom van mijne, gedurende elf jaren, bij meer dan zes duizend kinderen verrigte koepok-inëntingen, over de geheele massa naspoor, dan komt het mij voor, dat die koepokken, welke nog van de eerste *lympha* afkomstig zijn, thans meer mislukken, kleiner zijn en van eene minder

 voor-

roode kleur en minder koorts verzeld gaan, dan in den aanvang van mijne inëntingen. Ik herhaal, dat dit mij slechts dan zoo voorkomt, wanneer ik de uitkomsten van de laatste jaren, met die der eerste vergelijk. Intusschen kunnen enkelde gevallen hier niets beslissen: ook thans ziet men groote koepokken met vrij wat ontsteking en eene zeer duidelijke aandoening van het geheele gestel, zoo als men in vroegeren tijd kleinere zag, waarbij slechts eene plaatselijke aandoening plaats had, maar het is het menigvuldig voorkomen van enkele gevallen, hetwelk hier uitkomsten voor het geheel moet opleveren. Dat andere geneesheeren, die de koepok-inënting eenen langen tijd hebben uitgeoefend, te dezen opzigte hunne ondervinding mogten raadplegen!

Voor het overige steunt het gevoelen, dat de koepokstof, door de dikwerf herhaalde voortplanting in eene opvolging van menschelijke ligchamen, eindelijk ontaardt, op het groot gezag van JENNER, die reeds het gedurig gebruik maken van de *lympha*, uit de oorspronkelijke pokken der koeijen en uit de mok (*mauke*) aanbeval. Reeds andere artsen, hebben insgelijks het denkbeeld van eene ontaarding der koepokstof, medegedeeld. Zoo is KINGLAKE (148) van

(148) On the altered specific powers of vaccine and Variolous matter in med. and Phys. Journal bij FOTHERGILL and WANT. Sept. 1814.

van gevoelen, dat de koepokkensmet door opeenvolgende voortplanting in het menschelijk ligchaam, haar eigenaardig beveiligend vermogen, even als de ingeënte kinderziekte, allengs verliest, zoo dat men zich moet bevlijtigen om, zoo dikwerf zulks geschieden kan, de versche stof uit de koeijen tot de koepok-inënting te bezigen. Zoo als wij reeds gezegd hebben, is GÖLIS te *Weenen* insgelijks van gevoelen, dat de koepokstof van lieverlede, van derzelver oorspronkelijke zuiverheid en vermogen ontaard is, en stelt voor, om dezelve op nieuws uit *Engeland* te doen komen. De gronden, welke hij voor zijn gevoelen aanvoert, zijn, behalve het toenemend te voorschijn komen der kinderziekte, na eene doorgestane regelmatige (?) koepok-inënting, hetwelk hij voorspelt, dat in de toekomst steeds meer en meer zal waargenomen worden; zoo ook de overeenkomst met de kinderpokken, die door eene gedurende eenigen tijd voortgezette inënting derzelver kracht verliezen; en eindelijk het gezag van Dr. BRAUN te *Gögglingen*, en van den *Medicinaalraad* VON WALTHER te *Bonn*, die hetzelfde gevoelen zijn toegedaan. Noch zijne bewijzen, noch de bewijzen voor het tegendeel van de leden der *fakulteit*, aan welke het oordeel over zijne meening te dezen opzigte was opgedragen en bij welke dezelve niet gunstig werd opgenomen, doen veel af, en wij spreken hier slechts van deze zaak, om der volledigheids wille. Daarenboven heeft Dr. DE CARRO, zich nog in

 het

het bijzonder over het gevoelen van GÖLIS uitgelaten, en het oordeel van eenen man, die zich zoo verdienstelijk gemaakt heeft ten opzigte van de koepok-inënting, ofschoon hetzelve blijken van drift bevat, welke wij liever aan zijnen ijver voor de zaak der koepok-inënting, dan aan zekeren persoonlijken haat willen toeschrijven, verdient onze bijzondere opmerking. Hij zegt, dat hij geen het minste onderscheid, tusschen de koepokstof van 1799 en die van 1819, ten opzigte van den loop en gedaante der door dezelve voortgebragte koepokken bespeurt. Te regt verwerpt DE CARRO, de door GÖLIS voorgeslagene vernieuwing der koepokstof uit *Engeland*, zoo wel omdat de pokken bij de koeijen aldaar niet zoo menigvuldig voorkomen, dat er vele geneesheeren met dezelve bekend zouden zijn, als ook uit hoofde van den bekenden toestand der geneeskundige staatsregeling aldaar: zoodat men naar aanleiding dezer kennis, de koepokstof, welke in *Engeland* gebezigd wordt, voor de meest verdachte van geheel *Europa* behoort te houden (149). Indien wij verder op de, hier boven reeds, uit het daar even aangehaalde tijdschrift medegedeelde aanteekening, aangaande het menigvuldig voorkomen der valsche koepokken, of het geheele mislukken der koepok-inënting in *Oostenrijk*, on-

149) Medizin. Jahrbücher des Oestreichischen staats. u. s. w. 6er. Band, pag. 41.

onze aandacht vestigen, dan komt het ons niet onwaarschijnlijk voor, dat ten minste in het vervolg, eene plaatselijke ontaarding der koepokstof in het *Oostenrijksche*, te duchten is.

THOMSON (150) wil van geene ontaarding der koepokstof iets hooren; hij brengt als bewijzen tegen dit gevoelen ten berde, dat geene zoodanige ontaarding van eene andere besmettelijke ziekte bekend is, en dat de koepokstof, van welke men zich in het openlijke ziekenhuis te *Edinburg* bedient, thans nog dezelfde verschijnselen doet geboren worden, als voor achttien jaren; eindelijk, dat hetzelfde aantal van hen, welke voor vijftien of zestien jaren *gevaccineerd* waren, door de kinderziekte werd aangetast, als van dezulken, die eerst voor weinige jaren de koepokken hadden doorgestaan. De nietigheid van het eerste bewijs meen ik aangetoond te hebben; het tweede laat zich hooren en strijdt tegen mijne ondervinding; het derde is slechts een ontkennend bewijs.

Eindelijk moet ik nog over het gevoelen van diegenen spreken, welke stellen, dat de voorbehoedende kracht der koepokken tegen de kinderziekte, geenszins gedurende het geheele leven der *gevaccineerde* voorwerpen aanhoudt, maar daarentegen aannemen, dat dezelve vóór het gewone tijdverloop van dat le-

(150) t. a. p. pag. 311.

leven, ophoudt te werken. Wij laten de verdediging van deze veronderstelling aan derzelver voorstanders over, en merken hier slechts aan, dat men, toen de ontdekking van JENNER de opmerkzaamheid der *Holsteiners*, op de pokken van hunne koeijen had opgewekt, voorbeelden van menschen in dat land kon aanvoeren, die reeds voor 60, 56, 40 en 30 jaren, door koepokken waren besmet geworden en derzelver voorbehoedend vermogen te allen tijde ondervonden hadden. JENNER zegt, in het derde door hem aangevoerde geval, dat iemand, die voor 53 jaren, de koepokken door natuurlijke besmetting gehad had, te vergeefs door hem met kinderpokken-etter was ingeënt geworden. Zoo ook werd PHIPPS, de eerste, die door JENNER is *gevaccineerd* geworden, in het jaar 1818, door BARON te *Glaucester*, zonder gevolg met eene krachtige kinderpokkenstof ingeënt, nadat reeds meer dan twaalfmaal hetzelfde met hem geschied was. In mijne nabijheid leefden twee oude lieden, die reeds meer dan 50 jaren geleden, de koepokken door natuurlijke besmetting gehad hadden en zich bereid toonden, de kinderziekte, toen dezelve alhier begon te heerschen, te laten inënten. Dit werd echter niet gedaan, omdat het Koninklijk gezondheids-collegie zwarigheid vond, het doen van deze proef toe te staan, die wel is waar, als eene op zich zelve staande daadzaak, geenszins nog als een dadelijk

lijk bewijs zoude hebben kunnen gelden, doch echter altijd ter opheldering van eene nog onzekere zaak, tot eene wenschelijke bijdrage zoude gediend hebben. De ondervinding verheft insgelijks hare stem tegen het gevoelen, als of de koepok-inënting slechts voor eenen zekeren tijd, tegen de kinderziekte zoude beveiligen, daar dezelve geleerd heeft, dat in die *Epidemien*, gedurende dewelke vele *gevaccineerden* door gewijzigde kinderziekte werden aangetast, zij, die reeds sedert lang *gevaccineerd* waren, even zoo dikwerf deze ziekte kregen, als diegenen, welke eerst voor korten tijd de koepokken gehad hadden. Of echter de ziekte bij dezen minder hevig was, dan bij genen; gelijk ADAM te *Forfar*, en OSWALD te *Douglas* (151) berigteden, hiervan is door de voornaamste waarnemers en berigtgevers der *Epidemien*, geene melding gemaakt geworden. THOMSON zegt slechts het volgende: *Er zijn mij geene daadzaken bekend geworden, welke voor het gevoelen zouden pleiten, als of het beveiligend vermogen der koepokstof door den tijd zoude verzwakt, of geheel uitgeput worden: de thans heerschende Epidemie, heeft integendeel vooral hen aangetast, die den ouderdom van tien jaren nog niet bereikt hadden, terwijl een hooger ouderdom de ont-*

(151) THOMSON t. a. p.

ontvangvatbaarheid voor de besmetting der kinderpokken, over het algemeen scheen te verminderen. En volgens eene tafel, welke W. GIBSON te *New Lanark*, mededeelt, aangaande den duur van het tijdverloop, hetwelk tusschen de koepok-inënting en de daarna te voorschijn tredende kinderziekte, bij 251 gevallen van gewijzigde kinderziekte plaats had, zijn de meeste voorwerpen, een jaar na de verrigte koepok-inënting, door de kinderziekte aangetast geworden.

SLOTSOM VAN HET TOT HIERTOE VERMELDE, EN WENKEN TEN NUTTE DER WETENSCHAP.

I. Koepokken, welke eenen regelmatigen en volkomen loop, in het menschelijk ligchaam gehad hebben, vernietigen deszelfs ontvangvatbaarheid voor kinderziekte geheel en al.

Even zoo ook, neemt eene volkomen en regelmatig, in zeker voorwerp verloopene kinderziekte, de ontvangvatbaarheid des ligchaams, voor eene daarna plaats hebbende koepok-inënting geheel weg.

Ik heb menigvuldige proeven te dezen opzigte genomen en heb de meest vermogende koepokstof aan zoodanige menschen ingeënt, op wier aangezigt de sporen van eene in eenen hevigen

graad doorgestane kinderziekte te zien waren, zonder dat ik zelfs het bewijs van eene puist zag te voorschijn komen.

II. Koepokken, die eenen onvolkomenen en onregelmatigen loop, in zeker voorwerp gehad hebben, beperken in hetzelve de ontvangvatbaarheid voor de kinderziekte, en deelen aan deze den stempel mede, van eene verminderde ontvangvatbaarheid des ligchaams, blijkbaar uit derzelver korteren en zachten loop.

Even zoo ook beperkt eene, in zeker voorwerp onvolkomen en onregelmatig verloopen kinderziekte, de ontwikkeling der bij hetzelve daarna plaats hebbende koepok-inënting.

Wanneer zoodanige voorwerpen *gevaccineerd* worden, dan ontstaat reeds daags na de koepok-inënting, eene roode, pijnelijke stip, die zich na drie dagen tijds in eenen vleeschachtigen kegel verheft, van een hevig jeuken en eene brandende pijn verzeld is, en op den vierden of vijfden dag, een geel etterblaasje, van eene onregelmatige gestalte, met eenen ongelijken, ingescheurden rand aan derzelver spits vormt, hetwelk, indien de koepok-inënting op den bovenarm heeft plaats gehad, met pijn en zwelling der okselklieren en eene koorts, welke heviger is, dan gewonelijk de koepokken te vergezellen plagt, gepaard gaat. Hierop volgt eene barnsteenkleurige en daarna bruinachtige korst, die reeds op den achtsten tot den tienden dag

der ziekte afvalt, terwijl de huid onder dezelve, eenigen tijd rood en verheven blijft.

Wij vinden hier eene in het oog loopende overeenkomst, met de reeds beschrevene vratachtige pokken, en beide maken, in derzelver betrekking tot elkander, de *Theorie* duidelijk, welke wij aangaande derzelver ontstaan gegeven hebben.

III. De graad van deze wederzijdsche beperking zoowel, als de in het ligchaam achter blijvende ontvangvatbaarheid voor de andere ziekte, is afhankelijk van den graad van derzelver opwekking, voortgebragt door de voorafgegane ziekte.

Het is waar, dat wij dit niet altoos in de bijzondere gevallen kunnen nasporen, omdat wij de beide *Factoren*, den graad namelijk van de werking der koepokstof aan den eenen, en van de kinderpokkensmet aan den anderen kant, zelden naauwkeurig kennen. Dit berust echter op eene algemeene natuurwet, welke ook hier van toepassing behoort te zijn. Ook blijkt hier uit, hetgene door de ondervinding bevestigd wordt, dat het ligchaam, na vooraf plaats gehad hebbende kinderziekte, altoos eene, naar evenredigheid grootere ontvangvatbaarheid voor de koepokken, als eene meer plaatselijke, het algemeene gestel minder hevig prikkelende ziekte behoudt, dan wel omgekeerd.

JENNER was insgelijks van gevoelen, dat het ligchaam deszelfs ontvangvatbaarheid voor eene besmetting door de kinderziekte, alsmede het vermogen, om deze ziekte in derzelver volkomen en gewonen graad te doen voorkomen, naar mate der volkomenheid, die de koepokken gedurende derzelver voortgang bekomen hebben, verliest, zoodat de daaropvolgende kinderpokken, naar die mate gewijzigd worden (152).

Zoo staan dus de kinderziekte en koepokken tegen elkander over, als gif en tegengif. Het zijn twee krachten, die in derzelver betrekking tot de menschelijke bewerktuiging, tegen over elkander gesteld zijn en de strekking hebben, zich in deze werking op het ligchaam te vernietigen, elkander krachteloos te maken. Wij behoeven hier slechts de kinderziekte, als eene den mensch meer vijandige magt, als het gif, — de koepokken als eene heilzame, het tegengif te beschouwen, om ook hier de werking der wetten van de vergiften en derzelver tegengiften, in eenen hoogeren werkkring weder te vinden. Wij zien dat hier, ter beveiliging des ligchaams, een zekere graad van opwekking door het tegengif gevorderd wordt, waartoe eene zekere hoeveelheid behoort, benevens eene vastgestelde wijze van aanwending

aan

(152) WILLAN t. a. p. pag. 80.

aan den eenen, en een zekere graad van vatbaarheid des ligchaams voor verzadiging aan den anderen kant, ten einde eene onzijdigheid, eene onontvangvatbaarheid voor het gif voort te brengen. Dat het tegengif, hier als voorbehoedmiddel gegeven en door het ligchaam zich toegeëigend, die raadselachtige verandering in hetzelve voortbrengt, waardoor zijne ontvangvatbaarheid voor het gif verminderd of geheel weggenomen wordt, al naar den toestand van de werkingskracht van dit laatste, brengt geene verandering in de *analogie* te weeg, zoo min als dat deze werking, gedurende het geheele menschelijk leven voortduurt, zonder dat er eenig spoor van het werkend grondbeginsel achterblijve. Want dit, ofschoon het ook de ontvangvatbaarheid voor zich zelf vernietigd heeft, heeft echter in het ligchaam als het ware, den stempel van deszelfs wezen ingedrukt en hetzelve in een tegengif, tegen het gif der kinderziekte veranderd, welk laatste, de in hetzelve bevatte strekking, het ligchaam met zijn geheele wezen te doordringen, slechts in zoo verre vervullen kan, als het niet reeds meerder of minder door het tegengif aangetast en veranderd is, en als het niet zelf, eenen zekeren graad van sterkte bezittende, door middel van eene zekere aanwendingswijze, met hetzelve in aanraking gebragt wordt.

Dit is nu wel geene verklaring, maar slechts eene

eene gelijkenis. Verschijnselen, die gelijk hetgene bij de besmetting plaats heeft, tot eenen hoogeren kring behooren, laten zich geenszins verklaren door die van eenen lageren kring, als daar zijn de scheikundige verwantschappen. De wetten van het leven echter zijn bij beide werkzaam, en eene overeenkomst tusschen dezelve, kan niet ontkend worden. Voor het overige is hier onze geheele spraak slechts eene beeldenspraak, en een beeld of gelijkenis kan zaken, die boven onze wijze van zien gelegen zijn, dikwerf licht bijzetten, al ware het dan ook slechts een schemerlicht.

VIERDE AFDEELING.

OVER DE MIDDELEN, OM HET ONTSTAAN DER KINDERZIEKTE BIJ GEVACCINEERDEN VOOR TE KOMEN.

Daar de voorbehoedingskuur der *Varioloïden* bij *gevaccineerden*, even gelijk die van elke andere ziekte, op de kennis van derzelver oorzaken behoort gegrond te zijn, zoo zullen wij hier, met terug wijzing op de vorige afdeeling, korter zijn kunnen. Dewijl wij bewezen hebben, dat in eene onvolkomene koepok-inënting, alleen derzelver oorzaken moeten gezocht worden, terwijl wij ons vermoeden uiteden, dat dezelve insgelijks in eene ontaarding van de tot de koepok-inënting gebezigde *lympha* konden gelegen zijn, zoo behooren wij, indien wij dezelve voorkomen willen:

1. zorge te dragen, voor eene volkomene koepok-inënting der inteëntene voorwerpen;
2. de daartoe gebruikte *lympha*, van tijd tot tijd uit de oorspronkelijke bron van de echte pokken der koeijen te vernieuwen.

Ten einde echter hen, die reeds eene volkomene koepok-inënting hebben doorgestaan, alsmede de met krachtelooze *lympha* ingeënten,

ten, voor eene besmetting door de kinderziekte te beveiligen, behooren wij de gelegenheid hiertoe, zooveel mogelijk te vermijden, waartoe wij

3. zoo veel zulks doenlijk zij, algemeen en vroegtijdig, alle niet *gevaccineerde*, jongere voorwerpen dienen in te enten en hen, die noch kinderziekte, noch koepokken behoorlijk hebben doorgestaan, wederom op nieuw te *vaccineren*, ten einde alzoo alle gelegenheid aan den voortgang van de besmetting der kinderziekte te ontnemen.

I. Tot het daarstellen van eene volkomene koepok-inënting wordt gevorderd:

1. Het vermijden van alle de, in het vijfde Hoofdstuk aangevoerde oorzaken eener onvolkomene koepok-inënting, in zoo verre dezelve door hem, die de inënting verrigten zal, over het algemeen vermeden kunnen worden;

2. Eene zoo veel mogelijk naauwkeurige waarneming van den loop der koepokken, moetende vooral daarop gelet worden, of te gelijk met derzelver regelmatigen loop, de teekenen van eene algemeene aandoening van het gestel des *gevaccineerden*, welke zich door de *areola* en de koorts, die, wanneer de koepokken hare grootste hoogte bereikt hebben, aanwezig moeten zijn, doen kennen.

De wetenschap behoort denkbeelden daar te stel-

stellen; maar de uitoefening der eerste vermag zeldzaam, de laatste volkomen te verwezenlijken. Daarom behooren deze denkbeelden zoo veel mogelijk, het bestaande nabij te komen en uit het leven voort te vloeijen. Gelijk de inënter, die volgens zijn geweten te werk gaat, deze gevorderd wordende voorwaarde van eene volkomene koepok-inënting kan nakomen, indien hij met enkelde voorwerpen, die zich in zijne nabijheid bevinden, te doen heeft, zoo is dit daarentegen onmogelijk voor hem, die als gewestelijk geneesheer, aan het hoofd der koepok-inënting in eene groote uitgestrektheid lands gesteld is. Hier is aan eene waarneming van den loop der koepok-inënting niet te denken, gelijk men ook geenszins in alle gevallen, de karakteristieke kenteekenen van eene algemeene aandoening des ligchaams kan waarnemen, omdat reeds het tijdperk der besmetting van de inënting, bij verscheidene voorwerpen zeer van den regel afwijkt, zoodat, ofschoon ook bij het grootste getal, de koepokken, wanneer zij op den achtsten dag bezigtigd worden, op derzelver grootste hoogte staan, zij toch bij velen, eenige dagen in derzelver ontwikkeling verhinderd worden, zoodat dikwerf alle, vooral door spoedig invallende koude, van twee tot vier dagen terug gehouden worden. Hij, die deze algemeene inëntingen, die op het land verrigt worden, en welke aan de *Bethlehemsche* kindermoord

zou-

zouden kunnen doen denken, indien niet, ten minste hier te lande, de moeders zich met begeerte aanmeldden, ten einde hare kinderen de weldaad der koepok-inënting te doen deelachtig worden. Hij, die dit, zeg ik, bij ondervinding kent, zoude mij hier de moeijelijkheid, ja de onmogelijkheid moeten toestemmen, die er in gelegen is, om alle de voorwaarden, die tot eene volkomene koepok-inënting vereischt worden, na te komen.

En echter kan dit, zoo als de zaken thans staan, niet vermeden worden, omdat hij, die de inënting verrigt, te gelijker tijd openlijk en *privaat* geneesheer is en, uit hoofde van zijn levensonderhoud, zich het meest aan zijne Praktijk behoort te laten gelegen liggen. Indien men nu de Regering berispen wilde, omdat dezelve geene bijzondere artsen, voor het werk der inënting aanstelt, gelijk nog onlangs in het werk van Dr. WOLF (153), van hetwelk wij boven reeds melding gemaakt hebben, geschied is, dan verlangt men meer van de Regering, dan dezelve vermag te doen, indien ze namelijk niet eenzijdig, al datgene, wat tot de geneeskunde betrekking heeft, bevorderlijk zoude willen zijn, maar ook billijkerwijze, aan de overige takken van het bestuur, eene

(153) Die gefahren der bisher befolgten Massregeln zur verbreitung der kuhpokken. Hamburg. 1822.

eene, naar evenredigheid benoodigde ondersteuning, verpligt is te bewijzen. Even zoo min kan men diezelfde Regering daarom gispen, omdat dezelve de algemeene koepok-inënting op het land, niettegenstaande deze van onvermijdelijke gebreken verzeld gaat, echter doet ten uitvoer brengen, en, het geschiede dan ook, zoo als het kan geschieden, op alle mogelijke wijzen bevordert, daar derzelver doel eene zoo veel mogelijk algemeene en spoedige bewaring van hare burgers, voor dreigende gevaren is; terwijl de kans van mislukking van dit doel in enkelde gevallen, bij de thans bestaande wijze van handelen, niet in aanmerking behoort te komen, bij het daarstellen van eene spoedige beveiliging der meeste burgers aan den eenen, en de gemakkelijkheid van de daartoe aan te wenden middelen, aan den anderen kant. De meeste der overige voorslagen van Dr. WOLF, kunnen wij evenmin goedkeuren, omdat zij deels als uit de lucht gegrepen en onuitvoerbaar zijn, deels de burgerlijke vrijheid, op eene *despotieke* wijze aanranden. Volgens mijn oordeel, mag men te dezen opzigte niet meer doen, dan reeds geschied is. Eenige der thans bestaande en aan mij bekende inrigtingen schijnen mij toe, de grenzen van de regten der menschheid reeds te buiten te gaan, terwijl de meesten dezelve dadelijk tegenstreven. De verordening ten opzigte der koepok-inënting, welke in het *Sléeswijk-Holsteinsche* plaats heeft, kan ook te dezen opzigte als voorbeeld strek-

strekken. Wij vinden echter, dat *Wolf* te regt aanmerkt, dat de staat, zoowel als dezelve voor de loterijen zorge draagt, ook verpligt is, voor de rigtige uitoefening der koepok-inënting te waken, terwijl wij hem tevens onze goedkeuring schenken, wanneer hij er op aandringt, dat er eene gezonde *lympha* genomen worde, en dat het getal der inëntingswondjes niet te gering zij.

Door deze twee maatregelen van voorzigtigheid, tracht ik insgelijks, het bij de gewone wijze van koepok-inënting te platten lande, plaatshebbend gevaar van mislukking derzelve voor te komen. Men behoort hier altoos versche, dadelijk van den arm van een gezond kind, of nog liever, kort te voren van koeijen genomen, sterk werkende stof te nemen, en liever eenige wondjes meer te maken, dan gewonelijk, omdat een *te veel* hier niet ligt schaadt, en een hooger trap van plaatselijke aandoening, ook eerder in staat is, om ter behoorlijker tijd, eene de voorbehoeding waarborgende koorts te doen ontstaan en aan den toezienden arts kennelijk te maken, dan een kleiner getal van pokken in staat is te doen.

Ik vind mij daarenboven verpligt, aan te raden, om in alle twijfelachtige gevallen, vooral op het platte land, de proef van BRYCE in het werk te stellen, volgens dewelke op den vijfden, of den aanvang van den zesden dag,

 na

na het inënten van vier tot zes pokken, eens van deze geopend wordt, uit welke nog eenige inëntingswondjes gemaakt worden: zoodat de hierop volgende pokken, te gelijker tijd met diegenen, welke het eerst te voorschijn kwamen, haar hoogste standpunt op hetzelfde tijdstip, dat de hiertoe vereischte koorts zich vertoont, bereiken, waarvan zij dan als bewijs kunnen strekken. Overal, waar men niet in staat is, dit op het platte land te doen, daar dient men het zich echter tot eene gewoonte te maken, om alle voorwerpen, welke op den dag, dat dezelve nagezien worden, nog onvolkomene en in derzelver ontwikkeling, achterlijke pokken aan het oog vertoonen, nog eens met verscheidene wondjes in te enten, en dezelve na een tijdverloop van acht dagen wederom te bezigtigen.

Door deze maatregelen van voorzigtigheid zal zelfs de inënting op het land, ofschoon ze bij honderden binnen weinige uren volbragt worde, zelden mislukken. Ook hier is de hoofdzaak, gelijk bij alle dingen, de ijver, de goede wil en de naauwkeurigheid van den arts en zijne helpers, zonder welke zelfs de doelmatigste inrigtingen nutteloos zijn, terwijl door dezelve, niettegenstaande het ongenoegzame der maatregelen van de zijde der Regering, het voorgestelde doel het zekerst zal bereikt worden;

den; hetwelk, wel is waar, vooral daar het geval zal zijn, waar beide te zamenwerken.

Het voorstel van Dr. SEILER te *Höxter* (154), om de *gevaccineerden*, na een tijdverloop van zes weken, nog eens te bezigtigen, ten einde verzekerd te zijn van den volkomenen afloop der koepok-inënting, houde ik, noch voor gemakkelijk, om uit te voeren, noch voor doelmatig en noodig.

II. Wat de noodzakelijkheid van eene vernieuwing der koepokstof, uit de oorspronkelijke koepokken, aangaat, zoo moet ik, naar de in het vorige hoofdstuk, over de ontaarding der koepokstof in het midden gebragte bewijzen en vermoedens verwijzen, en het nakomen van dit voorstel zal afhangen van het overtuigende of waarschijnlijke van hetzelve, in de oogen van deskundigen, nadat zij hunne ondervinding te dezen opzigte zullen geraadpleegd hebben.

Eene andere vraag is: in hoe verre dit voorgestelde, voor uitvoering vatbaar zij? De voorwaarden hiertoe zijn: dat wij de echte pokken der koeijen kennen, en gelegenheid hebben, om van dezelve, daar, waar zij voorkomen, gebruik te maken.

Verblind door de zoo gemakkelijke en zulke groote gevolgen belovende uitvinding van JENNER,

(154) HUFELANDS Journal. Mai 1822.

NER, heeft men, helaas! derzelver bron geheel verzuimd, en het komt mij voor, dat JENNER zelf, terwijl hij zich slechts bezig hield, met het verspreiden van zijne groote ontdekking, de oorspronkelijke pokken der koeijen, wier kennis toch alleen in staat is, den zegen der koepok-inënting voor het menschdom te bewaren, geenszins met de behoorlijke naauwkeurigheid en uitvoerigheid beschreven heeft, gelijk een ieder, die met zijne werken bekend is, mij met leedwezen zal moeten toestemmen. Van welk een gewigt zouden niet, zoowel voor de wetenschap, als voor de uitoefening der koepok-inënting, naauwkeurige afbeeldingen van de ware en onechte pokken der koeijen zijn, indien zij onder het opzigt van hem vervaardigd waren geworden, dien men als de eerste, en, om zoo te zeggen, als de eenige schrijver van gezag, over dit onderwerp beschouwen kan. Zijn dood heeft dezen wensch, door welken eigenlijk de weldaden van zijne onsterfelijke ontdekking eerst volkomen zouden geworden zijn, onmogelijk gemaakt, en voortaan zullen wij door de proef der inënting beslissen moeten, wat men voor ware koepokken te houden hebbe. Want die artsen, die bij de eerste inëntingen van JENNER met versche *lympha*, tegenwoordig geweest zijn, leven welligt niet meer, gelijk bij voorbeeld WOODVILLE. Wij weten niet of JENNER naderhand nog, de pokken der koeijen ter in-

inenting heeft gebezigd, en andere deskundigen met de ware heeft bekend gemaakt. Op het vaste land echter, zal het bestaan der oorspronkelijke, ware koepokken, wel niet zoo menigvuldig en overal verspreid zijn, als velen schijnen te stellen.

Tot nu toe is derzelver bestaan slechts door SACCO, in zijn klassiek werk (155), aangetoond voor *Lombardye*, door ANTONIO MIGLIETTA voor *Napels* (156), door SACHSE en MASIUS voor *Mekkelenburg* (157), door BREMER voor *Brandenburg*, FISCHER voor *Luneburg*, MENDE voor *Pommeren* (158), HEINZE (159), HELLUNG en NISSEN (160) voor *Holstein*, door NEERGAARD voor *Denemarken* (161), en welligt door SCHMITZ voor de landen aan den *Rijn* (162). Indien echter KUTTLINGER dezelve bij *Erlangen*, HESSART en PILGER in *Hessen*, LAVATER in *Zwitserland*, THOMASSEN à THUESSINK in *Holland*, BONGEARDET en MORLANE in *Frankrijk*, SALVATORI in *Tur-*

(155) Neue entdeckungen über die kuhpocken. u. s. w. übersetzt von SPRENGEL. Leipz. 1812.

(156) Vajuolo vaccino nativo nel regno di Napoli. Napoli. 1812. c. fig. (157) Beobacht u. Bemerk. über die kuhpocken u. s. w. von W. SACHSE. Berlin 1802 und untersuch, und beobacht, über natürliche, zufällige und geimpfte kuhpocken, von G. H. MASIUS. Leipz. 1803 (158) HUFELANDS Journal. 1812. Nov. (159) Geschichte einer blatternimpfung mit kuhblatterlymphe, u. s. w. Hamburg. 1802. (160) Nordisches Archiv. III. 2. I. 3. (161) Nijt Bibliothek für Phys. Medizin öcij ekon. I. 4. (162) Rheinische Jahrbücher der Medizin u Chir. II. 2.

Turkijen en *Perzien*, BELLO in *Carracas*, BUEL, NORTH en TROWBRIDGE in *Noord Amerika*, willen gevonden hebben, en wanneer HUMBOLD verhaalt, dat dezelve in *Peru* bekend zijn, dan vinden wij ons geregtigd, aan derzelver echtheid te twijfelen, omdat men er niets naders van meldt, dan dat het een puistachtige uitslag aan de spenen der koeijen zoude geweest zijn, van welken uitslag er verscheiden soorten bestaan. Ofschoon nu, wel is waar, de eerstgenoemden eene min of meer uitvoerige beschrijving van de ziekte, die zij zagen, hebben medegedeeld, en eenigen van hen zelfs de echtheid van hunne koepokken, door inënting en herhaalde proeven met stof der natuurlijke kinderziekte bewezen hebben, zoo slaan echter de meesten op de varieteiten der valsche koepokken geen acht, zijn slechts zeldzaam in de gelegenheid geweest, om het beloop der ziekte waar te nemen, en stemmen in hunne beschrijving zoo weinig met elkander overeen, dat men regt heeft om te denken, dat zij in sommige gevallen valsche koepokken voor zich gehad hebben. Reeds in kleur verschillen zij van elkander, zoodat men deze ziekte een ware kameleon zoude kunnen noemen. Niettegenstaande het lange tijdsbestek, hetwelk ik mij met de pokken der koeijen, die in eene streek, zoo rijk aan groote boerderijen, niet zoo geheel zeldzaam zich vertoonen, heb bezig gehouden, zoo is het mij echter onmogelijk,

lijk, alle tegenstrijdigheden op te lossen, en de echtheid of onechtheid der door anderen waargenomene koepokken naar waarde te schatten, omdat het slechts uit het al of niet aangetast worden der *gevaccineerden* door de kinderziekte, iets waartoe in ons land de gelegenheid niet ligt voorkomt, blijken kan, of de voorafgaande koepokken ware of onechte waren. Ik ben echter van voornemen, om mijne tienjarige waarnemingen, omtrent de echte pokken der koeijen en derzelver afwijkingen, van de noodige afbeeldingen voorzien, in het licht te geven.

Ten einde echter dezelve, indien men dit noodzakelijk mogt oordeelen, eene verdere verspreiding te doen ondergaan, behoort de Regering zich met deze zaak te bemoeijen, opdat alle nadeelen, welke uit mogelijke dwalingen zouden ontstaan kunnen, worden voorgekomen. In het jaar 1803 reeds, deed de *liberale Deensche* Regering, door de geneeskundige *faculteit* te *Kiel*, eene prijsvraag uitschrijven, in welker uiterst doelmatige zamenstelling, de wetenschappelijke geest van derzelver opsteller ten duidelijkste uitblinkt. Deze prijsvraag, aan welker beste antwoord, 200 Rijksdaalders werden uitgeloofd, handelde over de *Diagnostiek*, de kennis der oorzaken en het nut van de pokken der koeijen. Na den ter beantwoording vastgestelden termijn van drie jaren,

ren, was echter geen antwoord ingekomen, hetwelk ten bewijs kan strekken, hoe weinig bekend de pokken der koeijen aan de meeste artsen zijn, zelfs in die streken, alwaar dezelve gevonden worden. Ofschoon men nu wel is waar, de herhaling dezer prijsvraag, in de tegenwoordige omstandigheden van ons bestuur niet kan verwachten, niettegenstaande welligt, de algemeene opmerkzaamheid op dit gewigtig onderwerp, door dezelve is gaande gemaakt geworden, zoo komt het mij echter doelmatig voor, dat de Regeringen van alle landen, alwaar men van tijd tot tijd echte pokken bij de koeijen heeft waargenomen, alle artsen, die zich in de gelegenheid bevinden, met dezelve bekend te worden, hiertoe opwekken en de landlieden verpligten, om zoodra zich de ziekte bij hun vee mogt vertoonen, hiervan ten algemeenen nutte, kennis te geven aan het geneeskundig bestuur, onder hetwelk zij behooren. Die aan het hoofd der instellingen voor de koepok-inënting geplaatst zijn, behoorden zich alsdan, met de kenteekens der ware koepokken bekend te maken, ten einde in twijfelachtige gevallen, eene beslissende uitspraak te kunnen doen, en daarenboven zorge te dragen, voor het uitnemen en verzenden der *lympha*. Die artsen, welke van de noodzakelijkheid van het gebruik der versche koepokstof overtuigd zijn, zonder zich in de gelegenheid te

be-

bevinden, deze zelve te kunnen magtig worden, behooren intusschen, tot dat de Regeringen het noodzakelijke dier maatregelen gevoelen, en doelmatige verordeningen tot derzelver uitvoering hebben daargesteld, zoo lang zij gemelde stof niet van beproefde kenners van de pokken der koeijen verkregen hebben, in derzelver gebruik met alle voorzigtigheid te werk te gaan en, ter vermijding van verontrustende toevallen bij *gevaccineerden*, gelijk dezelve b. v. door MASIUS (163) zijn waargenomen, slechts sterke en minder prikkelbare voorwerpen, voor eene eerste inënting te verkiezen, gelijk reeds herhaalde malen is aangeraden geworden.

III. Daar onze tot hiertoe aanbevolene maatregelen slechts daarheen strekten, om degenen, die voortaan *gevaccineerd* worden, volkomen tegen de kinderziekte te beveiligen, hetwelk door de aanwending van eene volkomene koepok-inënting mogelijk is, zoo blijft nu nog overig, om ook hen, die te voren *gevaccineerd* waren geworden, voor eene naderhand plaats hebbende besmetting door de kinderziekte, vrij te waren, waartoe geen beter middel is, dan om hen, zoo verre zulks mogelijk zij, van deze besmetting te verwijderen. Dit doel zal kunnen bereikt worden, indien door eene zoo veel mogelijk algemeene koepok-inënting van hen, die, of

(163) t. a. p. pag. 68.

of in 't geheel niet, of op eene bewezen onvolkomene wijze, door voorafgegane kinder- of koepokken zijn beveiligd geworden, de smetstof der kinderziekte geheel vernietigd wordt. En alzoo komen de middelen ter voorkoming der kinderziekte bij *gevaccineerden*, met de middelen ter uitroeijing der kinderziekte in het algemeen, dit groote doel der koepok-inënting, met elkander overeen, hetwelk, ten minste voor eenige landen, zoo als, bij voorbeeld, de *Deensche* staten, niet moeijelijk schijnt te zijn, zelfs zonder de burgerlijke vrijheid eenigermate te benadeelen.

In alle landen, alwaar de koepok-inënting van de zijde der regering op eene wettige wijze is ingevoerd en bevorderd wordt, zijn niet zoo zeer de minder jaren tellende voorwerpen, die sedert die wettige invoering der koepok-inënting geboren zijn, en dus jaarlijks *gevaccineerd* worden, aan de kinderziekte blootgesteld, maar veeleer diegenen, welke vóór die invoering, of door leeken *gevaccineerd*, en niet behoorlijk waargenomen zijn geworden, of bij wien deze konstbewerking door artsen is verrigt geworden, in eenen tijd, toen men nog weinig met de koepokken, in alle derzelver betrekkingen bekend was, en dezelve op den achtsten dag na de inënting niet bezag, en de wet nog niet vorderde, om een register van den loop en het gevolg der inënting te houden.

Be-

Behalve de op deze wijze ingeënten, zijn daarenboven alle die meer bejaarde personen vatbaar, om door de kinderziekte aangetast te worden, die, zonder kinderziekte doorgestaan te hebben, bij de invoering der koepok inënting van regeringswege, reeds in het bezit der burgerlijke regten zijn, en dus op geene onmiddellijke wijze, tot de koepok-inënting kunnen gedwongen worden, en die daarenboven onverschillig zijn, of zij al dan niet, voor de kinderziekte zijn beveiligd; zoo als eindelijk ook zij, die in hunne jeugd een' op de kinderziekte gelijkenden uitslag, gedurende het heerschen dier ziekte, gehad hebben, zonder dat het echter op eene geneeskundige wijze blijke, dat het kinderziekte geweest zij. Vele menschen leven te dezen opzigte in onzekerheid, en een groot aantal van hen, die, in plaats van kinderziekte, *varicellae* gehad hebben, zullen daarna nog voor eene besmetting door de kinderziekte vatbaar zijn. Hoe velen er van die soort, alleen in den praktischen werkkring van den schrijver bestaan, bleek uit het onderzoek van een getal van twee honderd menschen, gedurende het te voorschijn treden der kinderziekte, zoodat onder dezelve dertig gevonden werden, die noch door eene volkomene koepok-inënting, noch door plaats gehad hebbende ware kinderpokken, tegen eene nieuwe besmetting beveiligd waren; blijkende dit voorts ook, uit het

voor-

voorgevallene met mijne, in het tweede hoofdstuk beschrevene lijders aan kinderziekte, onder welke zich vijf volwassene bevonden. In dit land is de koepok-inënting bij eene algemeene verordening, in het jaar 1811 op eene wettige wijze ingevoerd geworden. Volgens deze verordening moeten er jaarlijks herhaalde inëntingen verrigt en regelmatige inëntings-registers gehouden worden, terwijl de toestemming tot kerkelijke bevestiging, tot het uitoefenen van een ambacht en tot het huwelijk, slechts aan *gevaccineerden* verleend wordt; en het is aan geenen twijfel onderhevig, dat in de elf voorafgegane jareu, niet velen van de vroeger vermelde, onvolkomen tegen de kinderziekte beveiligden, in het genot van hunne burgerlijke regten gekomen zouden zijn, waardoor zij dan van zelf van de verpligting tot het ondergaan der koepok-inënting ontslagen zijn geworden. Indien nu deze allen, bij de geneeskundige ambtenaren van hun distrikt bij name bekend waren, dan zoude het den artsen gemakkelijk zijn, hen tot de koepok-inënting te bewegen. Te dien einde zoude het noodig zijn, dat men van huis tot huis met alle inwoners sprak, en dezelve over de volgende punten ondervroeg: Of zij zeker zijn, de kinderziekte gehad te hebben, dan of zij in het onzekere verkeeren, omtrent den behoorlijken loop dier ziekte? of zij *gevaccineerd* zijn: zoo ja, van wien zij dan

een

een getuigschrift der doorgestane koepok-inënting bekomen hebben? De ouders of voogden behoorden hierop voor hunne kinderen of *pupillen* te antwoorden. Hiervan moesten nu lijsten opgemaakt worden, op dewelke men, ter besparing van onnoodige moeite, de namen van hen konde uitlaten, welke volgens hun zeggen, of door de kinderziekte, of door eene koepok-inënting, van welke door een wettig getuigschrift blijken moest, volkomen beveiligd waren. Deze met naauwkeurigheid opgemaakte lijsten behooren den stads-geneesheer of distrikts-inënter medegedeeld te worden, die afschriften van dezelve aan de artsen van zijn distrikt toezendt, opdat een ieder dezer, de zich in zijnen omtrek bevindende voorwerpen, tot het ondergaan der koepok-inënting zoeke te overreden, en deze volbragt zijnde, gemelde lijsten met bijvoeging van de uitkomst zijner pogingen, wederom aan den distrikts-inënter doe toekomen. Gesteld ook, dat enkelden niet tot de koepok-inënting wilden overgaan, hetwelk echter bij den invloed, dien de arts meestal op hen, welke hij in geval van ziekte bijstaat, ook in hunne gezonde dagen, plagt uit te oefenen, niet te verwachten is, zoo waren dan toch deze personen, bij het eenmaal plaats hebben van eene *epidemie* van kinderziekte, als vatbaar voor dezelve, bekend, en zouden dan op eene bil-

lijke wijze gehouden zijn, om zich de koepokken te laten inënten. Indien deze lijsten, op welke de niet beveiligden geplaatst zijn, eerst bij het uitbreken der *epidemie* gemaakt worden, gelijk het in de door CROSS beschrevene *epidemie* te *Norwich*, het geval was, dan is het te laat, en menig onheil, hetwelk had kunnen voorgekomen worden, is dan reeds geschied. De stads-geneesheer te *Neumünster*, Dr. STRUVE, deed insgelijks reeds in de jaren 1807 en 8, bij gelegenheid van het te voorschijn komen der kinderziekte in zijne woonplaats, aan de Regering eene herhaalde aanvraag, dat van alle de niet *gevaccineerden* in zijne woonplaats, eene lijst mogt opgemaakt worden, zonder dat hier echter iets van kwam. Voor de gemakkelijke uitvoering van dit alles spreekt mijne eigene ondervinding: want deze maatregel is reeds in het jaar 1816, in de stad *Eckernförde*, zonder eenige moeite en met wederzijdsche bereidwilligheid, zoo van de zijde der Regering als die der inwoners, door mij ten uitvoer gebragt, zoodat door eene gedurig plaats hebbende inënting der nieuw aangekomenen, de kinderziekte hier, gelijk te wenschen is, zal uitgeroeid zijn. En waarom zoude datgene, hetwelk in een klein Distrikt kan geschieden, minder uitvoerlijk worden geoor-

oordeeld in eenen staat, die slechts uit kleine Distrikten is te zamengesteld? en waarom niet in alle beschaafde landen, alwaar men er zich aan laat gelegen liggen, ten minste eenen der geesels des menschelijken geslachts, aan banden te leggen? Volgens de getuigenis van DE CARRO (164), is in *Oostenrijk*, de volgende maatregel ingevoerd: Eens in het jaar worden, even als zulks bij de opschrijving voor den krijgsdienst plaats heeft, lijsten aan alle de huizen rondgezonden, op dewelke elke huurder gehouden is, die medeleden van zijn huisgezin met name op te geven, die de kinderpokken niet gehad hebben, of niet ingeënt geweest zijn, terwijl de eigenaar van het huis verpligt is, deze lijsten, van zijne handteekening voorzien, aan het *Bureau* van *Policie* in te zenden. De Commissarissen der *Policie*, op deze wijze bekend geworden, met het getal en den naam van hen, die niet ingeënt zijn, onderzoeken te zamen met de geregtelijke artsen, naar de oorzaken, welke de inënting verhinderd hebben, en beproeven alsdan, op den weg der zachtheid en overreding, om de ouders tot het doen verrigten van dezelve over te halen; die dan ook gedrongen, zoowel door hun eigen belang, als door dat van hun huisgezin, gewoon zijn, ge-

(164) HUFELANDS Journal. 1820. Junj. pag. 48.

gemelde kunstbewerking, in het tijdperk der beginnende opvoeding, te doen plaats hebben. Dit geschiedt in *Oostenrijk*, een land, hetwelk niemand met eenigen grond beschuldigen kan, van eene buitengewone zucht tot al wat nieuw is.

Dat al hetgene, hetwelk hier als nuttig en doelmatig is opgegeven geworden, ook in andere landen, in betrekking tot deszelfs noodzakelijkheid en uitvoerbaarheid, beproefd en in het werk gesteld worde, ten einde het tegenwoordig geslacht reeds, door eene volkomene uitroeijing der kinderziekte, het volle genot der koepok-inënting te doen deelachtig worden, hetwelk, indien men zulks aan den tijd overlaat, slechts door volgende geslachten zal ondervonden worden. Want het betaamt den mensch, om, den tijd vooruitsnellende, datgene, hetwelk bewezen is, heilzame en zegenrijke gevolgen voor het menschdom te hebben, wanneer het rijp en volkomen is, door eene krachtige medewerking, tot een gemeen goed voor allen te maken.

EPICRISIS.

I. In de meeste landen van *Europa*, gelijk ook in *Noord-Amerika*, heeft men waargenomen, dat enkelde *gevaccineerden*, korter of lan-

langer na de doorgestane koepok-inënting, door de kinderziekte worden aangetast.

II. Deze waarnemingen zijn allengs menigvuldiger geworden, vooral zijn dezelve in *Groot-Brittanje*, in de laatste jaren, in een onëvenredig getal, wat de inëntingen betreft, gemaakt geworden.

III. Deze menigvuldige waarnemingen van kinderziekte bij *gevaccineerden* in *Groot-Brittanje*, ontspruiten, deels uit de gebrekkige geneeskundige staatsregeling van dat land, deels daaruit, dat men in sommige oorden, de bij de *gevaccineerden* ontstane *varicellae*, aan eene besmetting door de kinderziekte heeft toegeschreven.

IV. De meeste waarnemingen zijn over het algemeen met geene behoorlijke omzigtigheid gemaakt geworden, en ook niet met die naauwkeurigheid en uitvoerigheid beschreven, als tot eene beslissende oordeelvelling over den aard en natuur van ieder geval vereischt werd.

V. Het karakteristieke van de kinderpokken bij *gevaccineerden*, bestaat meer in ontkennende eigenschappen. Zij zijn kenbaar aan eene onregelmatige uitbotting, aan een gebrek aan volkomen ettering en etterkoorts, en aan den gemakkelijken afloop van het tijdperk der opdrooging.

VI. Zij hebben dus in derzelver beloop eene verandering ondergaan: zij zijn gewijzigd; ten

 op-

opzigte van derzelver gevaar, zijn zij minder gevaarlijk.

VII. Ten aanzien van derzelver vorm, kan men diegenen, welke meer op kinderziekte gelijken, terwijl zij de zitplaats der kinderpokken hebben, en ook regelmatige kinderpokken, bij hen, die niet *gevaccineerd* zijn, voortbrengen, als een hoofdvorm, onder den naam van *Varioloïs vaccinica*, aanmerken, terwijl men de anderen, die uit hoofde van derzelver zitplaats, meer op de *Varicellae* gelijken, en van welke men niet zeker weet, of zij bij niet *gevaccineerden*, regelmatige kinderpokken in staat zijn voort te brengen, als een tweede hoofdvorm, onder den naam van *Varicella vaccinica* beschouwen kan. Intusschen gaan deze beide vormen dikwijls in elkander over. Derzelver ontstaan uit de smetstof der ware kinderziekte, hebben beide met elkander gemeen.

VIII. Daar het uit tallooze waarnemingen en proeven blijkt, dat eene volkomene koepok-inënting, een volkomen beveiligend vermogen tegen de kinderziekte daarstelt, zoo behooren wij de oorzaken van deze gewijzigde kinderpokken, die dewijl zij slechts bij *gevaccineerden*, op deze wijze worden waargenomen, en derhalve, wat het oorzakelijke betreft, in eenen noodzakelijken zamenhang met de koepok-inënting staan, slechts in eene onvolkomene koepok-inënting te zoeken, welke haren oorsprong ver-

verschuldigd is, of aan eene gebrekkige ontvangbaarheid van den *gevaccineerde*, of aan de onechtheid der tot de koepok-inënting gebezigde *lympha*, of aan misslagen bij de inënting, en eene verhindering in den loop der koepokken.

IX. Dewijl de oorzaken van deze onvolkomene koepok-inënting op vele plaatsen eene voortdurende werking uitoefenen, zoodat men reden heeft om te veronderstellen, dat hier en daar eene voortplanting van onvolkomene koepokken plaats heeft, zoo laat zich eene allengs ontstane ontaarding der koepokstof en eene daaruit voortspruitende onzekerheid van derzelver werking, gemakkelijk begrijpen. Ja zelfs schijnt uit den aard der koepokstof, zoowel als uit derzelver betrekking tot het menschelijk ligchaam, de mogelijkheid voort te vloeijen, dat ze met der tijd allengs overal aan werkingskracht en aan voorbehoedend vermogen verliest.

X. De middelen derhalve, om het te voorschijn treden der kinderziekte bij *gevaccineerden* te voorkomen, zijn eene zoo veel mogelijk volkomene koepok-inënting, eene nu en dan plaats hebbende vernieuwing der koepokstof, uit de versche *lympha* van de echte pokken der koeijen, benevens eene in de mogelijkheid gelegene vernietiging der gelegenheid, om door de kinderpokken besmet te worden, door eene spoedige en algemeene inënting van alle voorwerpen, die, of in 't geheel niet, of slechts

 op

op eene onvolkomene wijze, tegen dezelve beveiligd zijn.

XI. Wat het wetenschappelijke betreft, zoo verkrijgt de leer der smetstoffen, door deze ziekte, eene nieuwe overeenkomst met de leer der vergiften.

XII. Ten opzigte van het praktische, bevestigt dit verschijnsel de eigenaardige werking der koepokken op de kinderziekte, en strekt dus ter bevestiging, dat, indien de regeringen der landen, zoowel als derzelver inwoners, willen, de koepok-inënting als een middel tot eene volkomene vernietiging der kinderziekte te beschouwen is.

AANHANGSEL.

Terwijl dit werkje op de pers was, kwamen mij nog de hierna volgende, met deszelfs onderwerp in een onmiddellijk verband staande, berigten onder het oog:

Betrekkelijk de geschiedenis der waarnemingen in Engeland.

Dr. GEORGE GREGORY, te *Londen*, deelt de volgende belangrijke tafel mede, omtrent het meer en meer plaats hebben der gewijzigde kinderziekte, in het gasthuis, voor lijders aan die ziekte, te *Londen*, welke tafel ik, volgens hetgene daaromtrent in de *Notizen* van FRORIEP, No. 119, Januarij 1824, overgenomen uit de *Medico-Chirurgical Transactions* XII. 2. door Dr. JULIUS, te *Hamburg* is medegedeeld, hier laat volgen.

Volgens dezelve waren:

In de jaren	Opgenomen	Gewijzigde kinderziekte bij gevaccineerden	Evenredigheid in het getal van deze, tot dat der opgenomenen
1809	146	4	1 : 36
1810	149	5	30
1811	94	6	15
1814	79	4	20
1815	101	6	17
1818	58	9	6
1819 tot 20 Sept.	97	17	6
1820	142	25	6
1821	117	28	4
1822	194	57	3½

Deze tafel zoude in den strijd tegen de zaak der koepok-inënting, een geducht wapen opleveren, indien te gelijk ware opgegeven geweest, de lengte van het tijdverloop, tusschen de koepok-inënting en de kinderziekte, en men ten minste eenige nadere opgaven, aangaande de volkomenheid der koepok-inënting, in den zin, waarin wij dit woord gebruiken, had medegedeeld. Zoo als echter deze tafel nu daar staat, schijnt dezelve slechts te bewijzen, dat de koepokstof in *Engeland*, meer en meer ontaardt.

Gregory beschouwt als een der gewigtigste kenteekens der gewijzigde kinderpokken, dat dezelve niet etteren, maar in *tubercula* overgaan. De ziekte vertoont zich op ontelbare

wij-

wijzen, tusschen de ligtste soort, aan de *Varicellae* gelijkvormig en die, welke met een' heviger graad van kinderziekte overeen komt. De gevallen, in dewelke eene naar behooren afgeloopene koepok-inënting, zich geheel onvermogend betoonde, in het beveiligen voor de kinderziekte, zijn volgens hem, slechts zeer gering in getal; mij zijn, gelijk ik reeds gezegd heb, in het geheel geene bekend.

Van de 57, in het jaar 1822 waargenomene gevallen van gewijzigde kinderpokken, waren

12 in minder dan 7 dagen afgeloopen
32 — — — — 14 — — — — —
6 — — — — 21 — — — — —
2 — — — — 42 — — — — —
5 waren doodelijk.

De likteekens der koepokken, die bij hem van meer gewigt zijn, dan dezelve volgens *Cross* zulks verdienen zouden, waren bij twee der overledene voorwerpen groot en onregelmatig, bij een in 't geheel niet te onderscheiden, bij een tamelijk regelmatig. Uit twee ziekte-verhalen van gestorvenen, welke medegedeeld worden, blijkt de volkomenheid der koepok-inënting geenszins; ook kan men er niet uit zien, dat de daarna plaats gehad hebbende kinderziekte, de oorzaak des doods zoude geweest zijn; op zijn meest kan men dezelve eene verwijderde gelegenheid gevende oorzaak noemen.

men. Ten bewijze hiervan, laat ik hier deze ziekte-verhalen volgen:

W. T., 30 jaren oud, arbeider in lood, zich dikwerf dronken drinkende, werd den 21 September 1820, in het Gasthuis voor lijders aan de kinderziekte opgenomen. Achttien jaren geleden, was hij door den Heelmeester GRIFFIN te *Dettington*, *gevaccineerd* geworden en had op den linker arm, nog twee zigtbare likteekens. De uitslag stond op zich zelven, droogde op den zevenden dag in het aangezigt, en zag er even zoo uit, als de veranderde natuurlijke kinderpokken er plagten uit te zien; doch gedurende het gansche beloop der ziekte, waren er eenige duistere kenteekenen van eene aandoening der hersenen merkbaar. Zoodra de ontsteking der huid ophield, deden er zich verschijnselen op, van eenen *comateusen* toestand en de lijder stierf op den volgenden dag. Men kon bij de lijkopening, geen het minste spoor van eene kort te voren plaats gehad hebbende ziekelijke aandoening der hersenen ontdekken.

R. B., 19 jaren oud, vet en volbloedig, werd den 28 September 1822, in het Gasthuis voor de kinderziekte opgenomen. Zij had een' op zich zelven staanden, ligten uitslag, doch eene aanmerkelijke ontsteking van het bindvlies. Vijf jaren geleden, had men haar te *Bishop's Castle* de koepokken ingeënt, waardoor de arm sterk ont-

ontstoken was geweest, zoodat zij denzelven nog lang daarna, in eenen doek had moeten dragen. Op den linkerarm was een klein koepokken-likteeken merkbaar. De thans plaats hebbende uitbotting doorliep spoedig hare tijdperken, doch de eetlust kwam niet weder. Op den achtsten dag had eene hevige oogontsteking plaats, die echter na het doen van rijkelijke aderlatingen week. Vijf dagen daarna werd de arm, op denwelken zij gelaten was, door eene hevige roos aangedaan, die ook naderhand het been, aan de tegenovergestelde zijde des ligchaams aantastede. Na vier dagen, voegde zich eene hevige ijling hierbij, en zij geraakte allengs in eene slepende zenuwkoorts, aan dewelke zij stierf. Toen men het hoofd opende, kon men niets ziekelijks in hetzelve ontdekken, ook vertoonden er zich geene sporen van een lijden der borstholte, of van den onderbuik.

Gregory deelt daarenboven nog de volgende aanmerkingen mede:

1. Uit de omstandigheid, dat in eenige huisgezinnen, alle derzelver leden door de gewijzigde kinderziekte werden aaangetast, maakt hij het besluit op, dat zoodanige huisgezinnen eene eigenaardige ontvangvatbaarheid voor de kinderpokkensmet bezitten moeten.

2. De meeste van hen, die door de gewijzigde kinderziekte aangetast werden, waren van

van 15 tot 21 jaren oud. Vele hunner waren voorheen, reeds dikwijls aan de besmetting der kinderziekte blootgesteld geweest. Dit kan uit de eigendommelijke ontvangvatbaarheid voor de kinderpokken, dezen ouderdom eigen, voortspruiten; of het schijnt het gevoelen, dat de koepokken slechts gedurende een zeker aantal jaren, haar beveiligend vermogen uitoefenen, te begunstigen.

3. Indien het likteeken der koepokken volkomen, dat is omschreven, cirkelvormig, als gestraald en celachtig, vooral echter, wanneer hetzelve zoo klein is, dat het door eene erwt kan bedekt worden, dan zal het beveiligend vermogen zekerder zijn, dan wanneer deze kenteekenen ontbreken. Ik moet hier echter aanmerken, dat de grootte en gedaante van het likteeken, tot het karakteristieke derzelve niets afdoet, omdat dit van de grootte en gedaante der inëntingswondjes afhangt, welke alleen invloed heeft, op de zich daarna vormende pokpuist. Indien b. v. eene scheur in de opperhuid, welke twee duimen lang is, met koepokstof gevuld wordt, dan vormt zich eene pok van twee duimen grootte, en een daaraan geëvenredigd likteeken, zonder dat de voorbehoedende kracht der koepokken, hierdoor eenige vermindering ondergaat. Ofschoon wij dierhalve geenszins met Dr. GREGORY, uit de gesteldheid der likteekens, een oordeel over de echtheid

heid der voorafgegane koepokken meenen te moeten vellen, zoo zijn wij het echter daarin met hem eens, dat het te voorschijn treden der natuurlijke kinderziekte na de koepokken, van de volkomenheid van deze laatsten afhangt.

4. Uit het veelvuldiger plaats hebben der kinderpokken, op het platteland in *Engeland*, maakt hij op, dat de stof, welke aldaar tot de inënting gebruikt wordt, niet deugt, en raadt zoo wel aan, om meer gebruik te maken van versche stof, als ook om de inënting zelve, over het algemeen met meer zorgvuldigheid te doen plaats hebben, waarop wij gaarne *Amen* zeggen.

Hoe 't overigens in *Engeland*, met de koepok-inënting gesteld zij, blijkt ook nog uit een berigt, in den *Hamburger Correspondent*, volgens hetwelk er in het jaar 1823, van de 20,087 te *Londen* overledene personen, 774 aan de kinderziekte gestorven zijn.

Bijvoegsel tot de waarnemingen in Frankrijk.

Uittreksel uit *Essai de la variole et de la Varicelle, avec l' histoire analytique de l' épidemie éruptive, qui à regnée à Montpellier en* 1816, *par* BÉRARD *et* DE LAVIT. *Montpellier* 1818, *pag.* 288.

De

De schrijvers beginnen met eene korte schets van de te *Montpellier*, in het jaar 1816, na eene vooraf plaats gehad hebbende langdurige droogte, geheerscht hebbende *Epidemie.* Na eene vrij sterke koorts, die van twee tot vier dagen aanhield, kwamen nu in het aangezigt, en vervolgens op andere deelen des ligchaams, de kinderpokken te voorschijn, verschijnende meestal de koorts, nadat gemelde pokken drie of vier dagen gestaan hadden. De etterkoorts had meestal op den zesden of achtsten dag na de uitbotting plaats, doch ontbrak soms geheel. De uitslag was op de ledematen veelal meer gevuld, grooter en bezat eenen meer regelmatigen pokkenvorm dan in het aangezigt. Dezelve bevatte eene melkwitte vloeistof, die somtijds slechts troebele *lympha* geleek, doch nimmer ware etter. Dezelve verdroogde *nu* op den vierden tot den zesden, *dan* wederom eerst op den tienden tot den veertienden dag na de uitbotting. Dikwerf verdroogde gemelde *lympha* tot vaste, hoornachtige, geel- bruinachtige vratten, die lang zitten bleven en in wier plaats, wanneer de korst afviel, eene diepte overbleef, die naderhand eenen pokput achterliet. De zwelling van het aangezigt en der ledematen, ontbrak bij de meesten, gelijk ook bij allen de eigenaardige pokkenreuk. De ziekte verscheen onder twee gedaanten, van welke de ligtere, die korter van duur was, meer van de *Varicellae*,

lae, de meer hevige en langer durende, meer van de kinderziekte had. Die ziekte-gevallen, welke bij *gevaccineerden* plaats hadden, behoorden meer tot de eerste soort, ofschoon dit niet bij allen zoo was. Het begin der *Epidemie* was zoo goedaardig, dat men niet konde onderscheiden, of de ziekte tot de *Varicellae* of tot de kinderziekte behoorde. Toen dezelve echter haar hoogste standpunt bereikt had, nam ze een kwaadaardig karakter aan, ging dikwerf met koud vuur gepaard en werd zeer doodelijk; tegen derzelver einde, verscheen ze weder onder den ligteren vorm der *Varicellae.* De schrijvers bekennen, dat het hun dikwerf zeer moeijelijk, ja onmogelijk was, om te onderscheiden, of de bijzondere gevallen tot de *Varicellae*, of tot de kinderziekte moesten gerekend worden te behooren, omdat de eerstgenoemde in deze *Epidemie*, de kinderpokken meer nabij kwamen, terwijl de laatste ziekte, eenen meer onregelmatigen loop hield, dan anders het geval is. Niettegenstaande deze afwijkingen, kunnen zij echter gemelde ziekte slechts kinderziekte noemen en ten bewijze hiervan, maken zij melding van daarmede overeenkomende voorbeelden van onregelmatige kinderziekte, ja zelfs van geheele *Epidemien* dezer ziekte, door andere schrijvers medegedeeld en dien ten gevolge, beschouwen zij de enkelde, als karakteristiek voor de ware kinderziekte opgegevene

toe-

toevallen, ook hier als wezenlijk het karakteristieke der ziekte uitmakende. Wat, in de eerste plaats, het gebrek aan de eigenaardige pokkenreuk betreft, zoo kunnen zij, wel is waar, geene voorbeelden bijbrengen, waar deze ontbroken heeft. Intusschen zijn zij van gevoelen, dat deze reuk, even als die der bloemen, slechts een voortbrengsel van den bloeitijd en der rijpheid is, zoodat, waar dezelve ontbreekt, men, wel is waar, tot eenen minderen graad van volkomenheid van deze besluiten kan, zonder echter daarom nog geregtigd te zijn tot de meening, dat er eene andere ziekte plaats had. Volgens hen vindt men, van de onvolkomene ettering, als eene andere afwijking van deze *Epidemie*, overeenkomende voorbeelden in de *Variolae crystallinae*, *serosae*, *lymphaticae*, *siliquosae* en *verrucosae*. *Epidemien* van kinderziekte, die insgelijks eene algemeene afwijking van den regel vertoonden, hebben RÖDERER en WAGLER te *Göttingen*, HUXHAM, SIJDENHAM, ELLER en anderen beschreven. Dit alles doet ook zien, dat de verdeeling der kinderpokken in op zich zelven staande en in elkander vloeijende, ongepast is; zij stellen liever de benaming van regelmatige en afwijkende voor. Zelfs oordeelen zij, dat de *Varicellae* slechts afwijkingen der echte kinderpokken zijn (bl. 76). De voorbehoeding, die de van den regel afwijkende kinderpokken, tegen eene twee-

de

de besmetting beloven, is altoos als het zekerste kenteeken van derzelver kinderpokkenaard te beschouwen. (Dit gevoelen wordt insgelijks, door eene latere ondervinding zeer onzeker!) Nu gaan de schrijvers over, tot de beschouwing van de *Diagnostische* kenteekenen der kinderpokken en *Varicellae*. Voor het zekerste dezer kenteekenen houden zij het onregelmatig en spoediger beloop der laatsten, doch merken te regt aan, dat in twijfelachtige gevallen, slechts alle de toevallen te zamen genomen, in staat zijn om hier te beslissen. De bewijzen voor hun vermoeden, aangaande de eenzelvigheid van den oorsprong der *Varicellae* en kinderpokken, zijn kortelijk de volgende:

1. De beide ziekten hebben zich te gelijk in *Europa* vertoond.

2. Gedurende *Epidemien* van kinderziekte, heerschen dezelve meestal te zamen. De *Varicellae* gaan als 't ware, even als kinderziekte, die nog niet ontwikkeld is, de volkomen ontwikkelde bijna altoos voor, gelijk b. v. *Catarrhale*-toevallen de *Influenza*, buikloopen de *Epidemien* van loop enz: — Het schijnt als of de natuur, tot het daarstellen eener *Epidemie*, een zeker tijdverloop benoodigd heeft, hetwelk even als de ziekte van ieder bijzonder voorwerp, deszelfs tijdperken van groei, hoogte en vermindering heeft.

3. Dikwijls heeft men kinderziekte en *Va-*

 ri-

ricellae, bij de leden van hetzelfde huisgezin, te gelijk waargenomen. GEOFFROI (165) nam ook het ontstaan der kinderziekte uit de *Varicellae* waar.

4. CHRETIEN (166) heeft, even gelijk FRANK en REIL, door de inënting met kinderpokkenstof, welke nog weiachtig was, een' uitslag te voorschijn gebragt, welke op *Varicellae* geleek, en niet altoos tegen de kinderziekte beveiligde.

5. Onder de meest regelmatige kinderpokken, bevinden zich altoos eenige puisten, die zich niet ontwikkelen en op *Varicellae* gelijken, even gelijk ook niet alle bloesem van een' boom vruchten voortbrengt. Daarentegen hebben BERGIUS en ARMSTRONG, onder de *Varicellae*, dikwerf met etter gevulde puisten gevonden.

6. Bij een en hetzelfde voorwerp, volgen *Varicellae* en kinderpokken dikwerf elkander zoo spoedig, dat men zich verpligt vindt, dezelve uit éénen oorsprong af te leiden.

7. *Varicellae* en kinderpokken leveren eene zeer groote overeenkomst op, wat derzelver verschijnselen betreft. De eerste zijn geheel gelijk aan onrijpe kinderpokken; zij gaan allengs in deze over.

8. Ook de kinderpokken vindt men onder de

(165) Memoires de la Societé Roijale de Medecine. Tome II. en Traité de la Medicine Pratique.

(166) Opuscule sur l' inoculation.

de gestalte van *Variola siliquosa*, *ventosa*, *verrucosa*.

9. Dezelfde betrekking heeft er tusschen de kinderpokken en *Varicellae* plaats, als tusschen de echte en onechte koepokken. Even gelijk de laatste, door eene kwetsing en verhindering in het beloop der koepokpuist, op eene kunstmatige wijze kunnen voortgebragt worden, alzoo welligt ook de *Varicellae*, door eene verstoring van de ware kinderpok, hebbende de *Varicellae*, wat derzelver verhaasten loop betreft, eene groote overeenkomst met de valsche koepok. Indien men deze afwijkingen van de kinderpokkensmet, voor geene *Varicellae* houden wil, dan vermeerdert men de soorten van uitslag der valsche pokken, op eene ongehoorde wijze, zonder dezelve echter juist te kunnen onderscheiden. Indien men hen, die de kinderpokken reeds gehad hebben, met echte kinderpokkenstof inënt, zouden hierdoor *Varicellae* voortgebragt worden.

10. De naam reeds van deze beide ziekten, toont derzelver overeenkomst aan.

Hetgeen de Schrijvers over het te voorschijn komen der kinderpokken bij *gevaccineerden* aanmerken, kan men als het zwakste gedeelte van hun werk beschouwen. In plaats van het getal van dezen op te geven, zeggen zij slechts, dat een groot getal van hen, *Varicellae* hadden, doch onder eene zoodanig ver-

 schil-

schillende gedaante, dat verschillende artsen omtrent derzelver aard twijfelachtig waren en ze voor ware kinderpokken hielden. Zij voeren elf ziekte-gevallen aan, in dewelke geene bewijzen voor de volkomenheid der plaats gehad hebbende koepok-inënting, bijgebragt worden. Deze gevallen kwamen overigens met de in *Engeland* waargenomene, wat den spoedigen loop derzelve, het gebrek aan etterkoorts en de onvolkomene etterwording betreft, overeen. Zij brengen nog eenige door anderen, in *Frankrijk* waargenomene gevallen bij, te weten door Dr. CAÏZERGUES en DELETTRE. In het eerste geval kwamen de kinderpokken te gelijk met den kinkhoest te voorschijn, en het kind stierf; in het tweede, werd een negentienjarige, voor drie jaren *gevaccineerde* jongeling, door vratvormige pokken aangetast. In een door de schrijvers zelven naauwkeurig waargenomen geval, kreeg een zevenjarig kind, welks koepokken door twee voorname artsen waren waargenomen geworden, de kinderziekte, bij dewelke het zelfs aan geene etteringskoorts ontbrak.

———

Uittreksel uit

Description de la Varicelle, qui à regné epidemiquement et conjointement avec la Variole, dans

dans la ville de Millau en 1817, *par* F. O. FONTANEILLS. Montpellier. 1818. 92 bladz.

Dit geschrift is meer van een plaatselijk belang. De schrijver beproeft in het bijzonder, om het door ons aangehaalde werkje van Dr. POUGENS te *Millau*, ten opzigte van deszelfs nadeeligen invloed op het publiek aldaar, te ontzenuwen. Hij zegt, dat de in hetzelve medegedeelde opgaven valsch zijn, dewijl het grootste gedeelte van de *gevaccineerden*, die aldaar gezegd worden, door kinderziekte te zijn aangetast geweest, slechts *Varicellae* gehad hebben, terwijl de anderen slechts onvolkomen of in 't geheel niet *gevaccineerd* geweest zijn, en hij wederlegt nu de door POUGENS opgegevene mededeelingen, eene voor eene door daadzaken. Van zes en tachtig kinderen, die zich op den 24 April, in eene Armen-inrigting, waarvan hij arts was, bevonden, werden tot den 30 Junij, twee en twintig door de *Epidemie* aangetast. Elf hadden te zamenvloeijende kinderpokken, van dewelke er vijf stierven, en elf meisjes, onder welke vier, die niet *gevaccineerd* waren, kregen eene soort van *Varicellae*, omtrent welker aard de schrijver in den aanvang nog in het onzekere verkeerde. Om deze reden entte hij vier kinderen, bij welke de likteekens der koepokken zigtbaar waren, met stof uit deze pokken in, doch zonder gevolg. Hij herhaalde daarna de inënting bij

acht jongens, van welke vijf, groote likteekens van koepokken hadden. Alleen bij drie, die niet *gevaccineerd* waren, kwam eene onvolkomene puist, op de plaats der inënting te voorschijn, welke van den derden tot den achtsten dag in grootte toenam en met eene korst bedekt werd, die tot den vijftienden dag bleef zitten. Hij entte naderhand nog tien *gevaccineerde* kinderen, met de stof van ware kinderpokken in, zonder dat een van hen deze ziekte kreeg; insgelijks verrigtte hij deze kunstbewerking bij twee niet *gevaccineerden*, die de kinderziekte kregen en van dewelke er een stierf. Uit deze elkander tegensprekende waarnemingen, besloot de Schrijver tot het aanzijn in de armen-inrigting van twee verschillende uitslag-ziekten, te weten: de kinderziekte en de *Varicellae*. Toen de ziekte zich naderhand door de stad verspreidde, heerschte insgelijks de kinderziekte, te gelijk met de *Varicellae*. De *gevaccineerden* zouden slechts de laatsten gekregen hebben, waarvan FONTANEILLES veertig voorbeelden zag. Terwijl de schrijver over het algemeen, het onderscheid tusschen de kinderziekte en *Varicellae* zoekt te bewijzen, tracht hij het in het geschrift van BÉRARD en LAVIT gestelde, te wederleggen; doch zijne bewijzen zijn van weinig waarde.

Daar deze beide Fransche werkjes, zoo veel ik weet, in *Duitschland* niet bekend, ten minste

ste niet openlijk aangekondigd zijn, zoo scheen het mij niet onvoegzaam toe, van dezelve alhier meer uitvoerige melding te maken, te meer, omdat de gewigtige vraag, aangaande den zelfden oorsprong der kinderziekte en *Varicellae*, in het eerste, op hare regte plaats gesteld is.

Het schijnt, dat in *Zweden*, na de door mij medegedeelde gevallen van gewijzigde kinderziekte, geene andere bekend zijn geworden. Het negende deel der *Svenska-Läkare-Sällskapets Handlingar* van 1823, hetwelk ik zoo even ontvang, zegt slechts in de Ambts-berigten der Zweedsche geneesheeren van 1821, dat in het Distrikt van *Mariestad*, *Varieteiten* der kinderziekte heerschten (bl. 38) en te *Wadstena*, kinderpokken en *Varicellae*. Er stierven van de drie en dertig, die, zonder *gevaccineerd* te zijn geweest, de kinderziekte kregen, tien voorwerpen. De ziekte werd door de koepok-inënting dadelijk gestuit (bl. 32). Het is echter waarschijnlijk, dat *Zweden* zich niet lang meer, over dit voorregt, van de kinderziekte bevrijd te blijven, zal mogen verheugen, dewijl het volgens de wetten der natuur te wachten is, dat de kinderziekte-*Epidemie*, welke op haren weg door het Noordelijk gedeelte van *Europa*,

 reeds

reeds de *Sont* genaderd is, zich geenszins door dezen hinderpaal, in haren verderen voortgang, paal en perk zal laten stellen.

Te *Hamburg* brak, in Februarij 1823, eene uit kinderziekte, *Varicellae* en gewijzigde kinderziekte te zamengestelde *Epidemie* uit, van dewelke de Heer Dr. JULIUS, in het reeds aangehaalde 119de Nummer der *Notizen* van FRORIEP, een kort berigt geeft. *Er hebben zich*, zegt hij, *juist zoo als de Engelschen dezelve beschrijven, bij kinderen, die vroeger, op eene regelmatige wijze, door vertrouwde artsen (in een mij bekend geworden geval, zelfs door mij)* gevaccineerd *waren geworden, een schielijker beloop dan de natuurlijke hebbende, zelden tot ettering overgaande, in de eerste dagen meestal in het midden ingedrukte, zoogenaamde veranderde kinderpokken, reeds bij meer dan honderd voorwerpen vertoond.* Een kind, door de Engelsche ziekte aangetast, zoude aan die soort van pokken gestorven zijn. Onder 1585, van de maand Junij tot November ingesloten, te *Hamburg* overledenen, waren vier en vijftig aan de kinderziekte gestorven. Het publiek heeft van de Commissie van geneesheeren, aan welke het onderzoek der ziekte is opgedragen geweest, na het ophouden der

Epi-

Epidemie, een overzigt van dezelve te verwachten, hetwelk belangrijke bijdragen tot de kennis dezer ziekte belooft, en de Stads geneesheer, Dr. SCHLEIDEN heeft afbeeldingen, zoowel van de ware, als van de bij te voren *gevaccineerden* en kinderziekte gehad hebbende, zich vertoonende gewijzigde kinderziekte, en van eenige opmerkelijke soorten van *Varicellae* doen vervaardigen, welke hij bij zijn berigt zal voegen.

Ook naar ALTONA, in het Hertogdom *Holstein*, zijn de kinderpokken, uit het nabij gelegene *Hamburg* overgebragt geworden, zoodat aldaar een meisje, hetwelk in derzelver kindschheid *gevaccineerd* was geweest, door de ziekte is aangetast; zij hebben echter dadelijk aldaar opgehouden te woeden.

In het begin dezes jaars (1824), kwam de kinderziekte te *Kiel*, alwaar tot heden, drie *gevaccineerde* voorwerpen en drie, die zulks niet waren, de ziekte gekregen hebben.

Te *Koppenhagen* heerscht in dezen oogenblik eene *Epidemie* van kinderziekte, die volgens daarvan uitgaande geruchten, zeer verspreid zoude zijn, en waardoor reeds *gevaccineerden* zouden aangetast zijn. Tot nu toe ontbreken mij nog nadere berigten omtrent dezelve.

Mij-

Mijne in de inleiding geuite klagt, over de onopmerkzaamheid zoowel van de Regeringen, als van de artsen op het vaste land, waarmede tot hiertoe het te voorschijn treden van kinderpokken bij *gevaccineerden*, is behandeld geworden, moet ik in zoo verre intrekken, als reeds in het jaar 1821, de *Hollandsche Maatschappij der wetenschappen* te *Haarlem* (gelijk ik nu eerst toevallig, in het *Journal der Chemie* VON SHWEIGGER. II. 4. 1821, gewaar wordt) eenen prijs van 500 Guldens, aan het meest voldoende antwoord, op de volgende vraag heeft toegezegd:

Daar sedert de algemeene invoering der koepok-inënting, *de* Epidemien *der kinderziekte overal genoegzaam waren opgehouden, maar nu sedert jaren zich hier en elders vertoonen; daar zich ook sedert kort geopenbaard heeft bij de te voren* gevaccineerden *eene soort van pokken, door de* Engelschen *onder den naam van* Modificated small-pox *beschreven, wordt gevraagd:*

1°. *Welk is het beloop en de aard dezer soort van valsche pokken? Waarin verschillen die van ware pokken, en van de* Varicellae (*water-, steen- en windpokken*)? *Brengen die, bij besmetting van niet* gevaccineerden, *ware pokken voort? Hangen dezelve van de bij-*

bijzondere constitutie, *van eenige ziekelijke ongesteldheid*, *van de* vaccine-*stof zelve*, *of van andere oorzaken af? En welk is het middel om dezelve voor te komen?*

2°. *Wat heeft men thans te denken van het op den duur behoedend vermogen der koepokken? Is het raadzaam, in elke Epidemie op nieuw in te enten?*

3°. *Zijn de middelen, bij ons aangewend, en de aanmoediging der* gratis *gedane* vaccinatien, *nuttig en voldoende, om de* vaccinatie *meer te bevorderen, en daardoor de kinderpokken eindelijk uit te roeijen. Zoo neen, welke middelen zouden tot dat heilzaam oogmerk best geschikt zijn?*

Uit de *Hallische Literaturzeitung*, *Nov.* 1823, zie ik, dat de Maatschappij in Julij 1823, den uitgeloofden Eereprijs aan Dr. GITTERMANN te *Emden* toegewezen heeft, en dat zijne verhandeling in de werken der maatschappij zal opgenomen worden.

Te laat, om er voor dit werkje gebruik van te kunnen maken, ontvang ik een werk van Professor THOMSON te *Edinburg*, hetwelk als een nieuw bewijs van de scherpzinnigheid en de geleerdheid van dezen arts kan strekken, en tevens als eene soort van bijvoegsel dient,

tot

tot het door ons reeds vermelde geschrift. De Schrijver tracht in hetzelve, het reeds ter neder gesteld gevoelen, de eenzelvigheid van de smetstof der kinderpokken en *Varicellae* betreffende, uit de schriften der geneesheeren van vroegeren tijd aan te toonen en op deze wijze geschiedkundig te bewijzen.

Dewijl ik van dit werkje (167), of eene Duitsche vertaling van aanmerkingen verzeld, of een volledig uittreksel, in het een of ander Hoogduitsch tijdschrift denk mede te deelen, zoo wil ik hier slechts deszelfs inhoud, in zoo verre mij eene vlugtige lezing zulks toelaat, in de gevolgen, die hij zelf uit zijne geschiedkundige nasporingen afleidt, kortelijk aanstippen. Hij verdeelt de geschiedenis der kinderziekte in drie tijdperken, van welke het eerste van *Rhazes* tot op de invoering der inënting van de kinderziekte in *Europa*, het tweede tot op de koepok-inënting, en het derde tot op onze tijden loopt. In het eerste en langste tijdperk zien wij:

1. Dat men de kinderziekte reeds vroeg, in eigenlijke en oneigenlijke, in ware en valsche verdeeld heeft.

2. Dat aan alle varieteiten dezer ziekte, over het

(167) Historical sketch of the opinions entertained bij Medical men respecting the varieties and secundarij occurrence of small-pox, with observations on the nature and extent of the securitij, afforded bij Vaccination against attacks of that disease: In a letter to sir JAMES M'GREGOR. Bij J. THOMSON. London and Edinburgh. 1822.

het algemeen, denzelfden oorsprong is toegeschreven geworden.

3. Dat de mogelijkheid van het tweemaal krijgen der kinderziekte, hetwelk AVERRHOËS en eenige anderen ontkend hebben, door de meesten is aangenomen geworden, zoodat hiervan talrijke voorbeelden, door de schrijvers voor het begin der achttiende eeuw, zijn aangevoerd geworden.

Uit een onderzoek aangaande het tweede tijdperk, hetwelk, uit hoofde van de twisten over de inënting, meer belangrijkheid over zijn onderwerp verspreidt, maakt hij de volgende besluiten op:

1. De meeste inënters waren verpligt, de mogelijkheid van het tweemaal krijgen der ziekte te ontkennen, ten einde de inënting meer ingang te doen verkrijgen.

2. Niettegenstaande dit, heeft men het tweemaal aangedaan worden door de kinderpokken te allen tijde, in verschillende landen, op eene ontwijfelbare wijze waargenomen.

3. Deze tweemaal te voorschijn tredende kinderpokken werden met onderscheidene namen van valsche kinderpokken, als daar zijn wind-, water-, schapen-, varkens-, hoornachtige-, steenpokken bestempeld, zonder dat men echter daarom meer dan eene smetstof voor de beide soorten van uitslag heeft aangenomen.

3. Het gevoelen van FÜLLER, dat alle de

va-

varieteiten der valsche kinderziekte op eene eigenaardige wijze van elkander en van de echte onderscheiden zijn, wordt in de geneeskunde geenszins als zeker aangenomen.

5. De kristalachtige of *lymphatische varioloïden* uitslag, wordt door eenige verdedigers der inënting in *Frankrijk* gesteld te verschillen van de kinderziekte en *varicellae*.

6. HEBERDEN heeft in het jaar 1767 alle de verschillende soorten der *Varioloïden*, die door vroegere artsen voor onvolkomene kinderziekte waren aangezien geworden, als eene, uit eene eigendommelijke smetstof voortspruitende ziekte, van de kinderpokken afgescheiden, en heeft dezelve den naam van *hoenderpokken* (*chicken-pox*) of *varicellae* gegeven. Het was om deze reden, dat hij zijne meening, aangaande het onmogelijke van het tweemaal krijgen der kinderziekte konde volhouden.

7. Ofschoon deze meening van HEBERDEN zeer algemeen werd aangenomen, zoo vonden de geneesheeren zich echter van tijd tot tijd verpligt, den onder den naam van varkenspokken bekenden vorm van *varioloïden*, als op eene eigenaardige wijze, zoowel van de windpokken, als van de kinderziekte afwijkende, te beschouwen, omdat zij denzelven bij zoodanige voorwerpen waarnamen, die beide ziekten reeds hadden doorgestaan.

8. De windpokken kunnen even goed door in-

inënting voortgebragt worden, als de kinderpokken (?).

9. Niettegenstaande het algemeen heerschend gevoelen van den verschillenden aard der kinderpokken en *varicellae*, en de herhaalde verzekering, dat deze beide ziekten, elk op zichzelve, zijn waargenomen te heerschen, zoo bestaan er echter geene genoegzame bewijzen voor deze daadzaak; maar wel is het bewezen, dat alle *varieteiten* der ware en valsche kinderziekte, gedurende dezelfde *epidemie* geheerscht hebben, zoo wel vóór als na de ontdekking der koepok-inënting.

Aanmerking. Het is hier, dat mijne ondervinding, het eerste door THOMSON alhier gestelde, op eene ondubbelzinnige wijze tegenspreekt. Zoo als ik reeds gezegd heb, heb ik honderde malen *varicellae sporadisch* of *epidemisch* zien te voorschijn treden, zonder dat in den omtrek, gedurende verscheiden jaren, voor of na dien tijd, kinderpokken geheerscht hadden.

10. Verscheidene schrijvers hebben door waarnemingen en proeven bewezen, dat eene verzwakte of ontaarde kinderpokken-smet, eene zoodanige verandering ondergaat, dat zij, wel is waar, eenen, wat den vorm betreft, met de ware, ingeënte kinderpokken overeenkomenden uitslag voortbrengt, welke echter niet in staat

is,

is, in het vervolg tegen de kinderziekte als voorbehoed-middel te dienen.

Daar de gevolgtrekkingen, welke hij uit zijne nasporingen, de geschiedenis der kinderziekte na de invoering der koepok-inënting betreffende, afleidt, inderdaad niets anders opleveren, dan hetgene reeds door ons is aangetoond, zoo kan ik hier dezelve gevoegelijk met stilzwijgen voorbijgaan.

Terwijl ik hier de uitkomsten van mijne, aangaande de betrekking, waarin de *varicellae* tot de kinderziekte staan, en de mogelijkheid van het ontstaan der eerste, uit de smetstof van de laatste, gevoerde briefwisseling, met onderscheiden praktische artsen geve, zoo moet ik hier tevens mijn leedwezen betuigen, dat dezelve aan mijne wenschen en het mij voorgestelde doel, te weten: het verzamelen van eene massa van waarnemingen over het gemelde onderwerp, geenszins beantwoorden, daar ik in plaats van vijftig gevraagde en verwachte antwoorden, er niet meer dan negen ontvangen heb. In *Engeland* is deze voortreffelijke manier, om over onderwerpen van *klinische* ervaring, de ondervinding van vele *practici*, volgens vastgestelde vragen te verzamelen en openlijk bekend te maken, van een uitstekend gevolg voor de vorderingen in het praktisch gedeelte der wetenschap, gelijk uit de beste praktische schriften der Engelschen, ook van lateren tijd, blijkt. Deze ma-

nier heeft in *Duitschland*, niettegenstaande mijn vriend HEGEWISCH dezelve reeds voor vele jaren dringend aanbeval, nog geenen ingang gevonden, en dat ook hier het gebrek aan eenheid in het burgerlijk leven, desniettegenstaande een gemeenschappelijk handelen in het wetenschappelijk toelaat, getuigt het levendig verkeer onder natuurkenners van alle landstreken, *Duitschland* niet uitgezonderd, welke hierin de artsen, deze onderzoekers der natuur, in het duister rijk der ziekten, op eene lofwaardige wijze voorgaan. Het is aan geenen twijfel onderhevig, of door deze gemeenschappelijke bewerking van praktische onderwerpen, wordt een uitmuntende schat van ondervinding aan het ziekbed van die beoefenaars der geneeskunde, die noch tijd noch lust hebben, tot het bekendmaken derzelve, voor de wetenschap behouden, terwijl vele, nog donkere punten der geneeskunde opgehelderd worden, waardoor dan eindelijk de Duitsche geneeskunde allengs dien vasten grondslag der ondervinding verkrijgen kan, welks gemis men haar, welligt te regt, vooral buitenslands, verweten heeft. Dat velen dezen weg bewandelen, dat velen denzelven aanbevelen, opdat het ongewone verdwijne, hetwelk wel gedeeltelijk de schuld moge zijn, dat ik voor ditmaal mijn doel miste.

Hoe minder mededeelingen ik ontving, des te meer gevoel ik mijne verpligting aan die art-

sen, die mij met de hunne vereerden, te weten: de heeren doctoren VAN DEN BOSCH, HEINEKEN *senior*, D'OLVIRE, te *Bremen*, de hofraad HELLWAG, VOSS, te *Eutin*, KOCH, te *Glückstadt*, de medicinaalraad MÜNCH, te *Ratzeburg*, de geheime medicinaalraad SACHSE, te *Ludwigslust*, en de staatsraad SUADICANI, te *Sleeswijk*, gelijk ook het geneeskundig gezelschap te *Lübek*.

Volgens de door mij aan gemelde geneeskundigen gedane vragen, zal ik thans hunne antwoorden, kortelijk te zamen getrokken, alhier mededeelen:

1. Hebt gij *varicellae* onder dezelfde gedaante, en met hetzelfde beloop, meer dan eens, bij een en hetzelfde voorwerp, waargenomen?

Antwoord van VAN DEN BOSCH: neen. HEINEKEN: ja. D'OLVIRE: ja. HELLWAG en VOSS: neen. SACHSE: driemaal onder verschillende gedaante. *Het geneeskundig gezelschap*: onbestemd. Sommigen tweemaal onder dezelfde gedaante en hetzelfde beloop.

2. Hebt gij ooit de inënting, met de in de *Varicellae* bevatte stof beproefd? en met welk gevolg?

Allen: neen.

3. Hebt gij door eene natuurlijke besmetting der *Varicellae*, ooit de ware kinderziekte zien ontstaan?

Allen: neen.

4. Hebt gij door eene besmetting der ware kin-

kinderpokken, *Varicellae* zien geboren worden?

Sachse: ja, zoogenaamde minnenpokken. Alle de anderen: neen.

5. Kan men bij *Epidemien* van kinderziekte, de *Varicellae* telkens gemakkelijk van dezelve onderscheiden? en welke waren de karakteristieke kenteekenen?

Heineken: dit is dikwerf niet gemakkelijk. De karakteristieke kenteekenen zijn, het beloop, de etterkoorts.

D'Olvire: de zachtheid der *Varicellae*, derzelver te voorschijn komen, op het behaarde gedeelte des hoofds.

Hellwag en voss: het gelijktijdig aanwezig zijn van in vollen bloei staande opdroogende en reeds geheel verdroogde puisten bij *Varicellae*.

Koch: de reuk.

Sachse: de tijd, dien de ziekte duurt, doch dikwerf moeijelijk.

Suadicani: de volgorde in het beloop.

Het *geneeskundig gezelschap*: de tijd, dien de ziekte duurt; het regelmatig beloop; de etterkoorts; de reuk; het te voorschijn treden der zwelling; de volgorde van den uitslag, volgens de gedeelten des ligchaams; de korsten; de pokdellen.

6. Hebt gij ook opgemerkt, dat sedert de invoering der koepok-inënting, de *Varicellae*, wat derzelver uitwendig aanzien betreft, de kin-

derpokken meer nabij komen, en daarentegen de kinderpokken, ten aanzien van derzelver beloop, meer de *Varicellae*?

HEINEKEN, HELLWAG, VOSS, KOCH, SUADICANI: neen.

D'OLVIRE: het eerstgemelde schijnt hem toe, alzoo plaats te hebben.

SACHSE: neen, de *Varicellae* schijnen thans zeldzamer te zijn.

Het geneeskundig gezelschap: neen; vóór de koepok-inënting nam men dikwerf *Varicellae* waar, die veel op de kinderpokken geleken; thans zijn dezelve van eenen zachteren aard. Men heeft na het jaar 1799, de kinderziekte slechts zeldzaam te *Lubek* waargenomen, uit hoofde van de algemeene invoering aldaar der koepok-inënting.

7. Zijn U daadzaken bekend, die het ontstaan der kinderpokken en *Varicellae*, uit eene en dezelfde smetstof tegenspreken?

SACHSE: neen, er schijnt veeleer eene groote overeenkomst, tusschen deze beide ziekten plaats te hebben.

HELLWAG en VOSS: twijfelachtig, ofschoon zij meer voor een ontkennend antwoord zouden zijn.

VAN DEN BOSCH: Onzeker, doch helt over tot het gevoelen, dat er eenzelvigheid tusschen de twee smetstoffen bestaat.

Geneeskundig gezelschap: a. In den aard der

der beide ziekten heeft een wezenlijk onderscheid plaats; *b.* De *Varicella* beveiligt niet tegen de *Variola*, even zoo min als de laatste tegen de eerste; *c.* De koepok heeft geenen invloed op de *Varicellae*, en omgekeerd.

D'OLVIRE: neen.

AANHANGSEL VAN DEN VERTALER.

Nog voor ik dit werkje van LÜDERS in handen kreeg, las ik het antwoord van Dr. GITTERMANN, op de hier boven, door de Hollandsche Maatschappij van wetenschappen te *Haarlem*, opgegevene Prijsvraag. Toen ik daarna het bovengemelde geschrift van LÜDERS te zien kreeg, en hetzelve na eene herlezing met dat van GITTERMANN vergeleek, werd ik getroffen door de overeenkomst, die omtrent zoo vele punten van dit gewigtig onderwerp, tusschen de beide schrijvers heerschte. Het is dan ook om deze reden, dat ik mij gedrongen voel, eene korte vergelijking tusschen hen ter neder te stellen, te meer, omdat ik meen te weten, dat het werkje van GITTERMANN, thans zeer moeijelijk te bekomen is.

Het moet eene aangename gewaarwording doen ontstaan, wanneer men ziet, dat twee schrijvers, die over een onderwerp, hetwelk genoegzaam nieuw is, zonder iets van elkander te weten, handelen, door hunne eigene ondervinding en die van anderen geleid, in zoo vele hoofdzaken met elkander overeenkomen. Dit alleen reeds moet eene gunstige vooringenomenheid,

voor hun beider werk doen geboren worden.

Het is waar, de eene, te weten LÜDERS, geeft zich meer dan de andere, aan loutere bespiegeling over, waardoor dan wel eens besluiten en gevolgtrekkingen geboren worden, omtrent wier waarde, eene naauwkeurige waarneming en de ondervinding van volgende dagen, alleen in staat zijn, een genoegdoenend oordeel te vellen. Dit neemt echter niet weg, dat ook dit zijne nuttigheid kan hebben, daar deze wijze van de zaken in te zien, aanleiding kan geven, tot het opwekken en levendig houden van de aandacht omtrent dit onderwerp.

Beide schrijvers beginnen hun werk, met datgene op te geven, hetwelk de waarnemingen van anderen, zoowel als hunne eigene, hen aangaande de gewijzigde pokken geleerd hebben. LÜDERS is in dit opzigt veel uitvoeriger, dan GITTERMANN, die de waarnemingen door anderen, zoowel in de *Nederlanden*, als in *Duitschland* en *Engeland* gemaakt, in twaalf bladzijden afhandelt, terwijl LÜDERS hiertoe tachtig bladzijden gebruikt. GITTERMANN zegt, dat hij tusschen de vijftig en zestig personen, die te voren *gevaccineerd* waren geweest, zonder dat men eenigen twijfel, aangaande de echtheid der koepok-inënting konde hebben, gedurende eene *Epidemie*, die te *Emden* heerschte, door de gewijzigde kinderziekte zag aangedaan worden. Hij maakt hier geen gewag, van het

te gelijk heerschen der *Varicellae*, gelijk LÜDERS doet. Zijn vierde geval is vooral daarom belangrijk, omdat in zeker huisgezin, een kind de gewijzigde kinderziekte, na dat het twee jaren te voren met koepokstof was ingeënt, gekregen hebbende, deszelfs jongere zuster, die niet *gevaccineerd* was, en waarmede het in een en hetzelfde bed sliep, door de gewone kinderziekte werd aangetast. — Voor het overige komen zijne waarnemingen met die van LÜDERS overeen.

Wat nu de toevallen en het beloop der gewijzigde kinderziekte, bij beide deze schrijvers aanbelangt, dan zien wij, dat GITTERMANN slechts ééne soort van deze ziekte schijnt te stellen, bewerende op bl. 44, dat de gewijzigde kinderziekte, een zeer kenbaar en duidelijk beloop heeft, geheel onderscheiden van dat der echte kinderziekte, zoowel als van dat der valsche pokken, terwijl LÜDERS daarentegen, wel degelijk eene onderscheiding in dezelve wil gemaakt hebben, zeggende, dat de *Varioloïden*, een zeer onbestemd en dubbelzinnig karakter bezitten. Ook zegt LÜDERS, dat kinder- en koepokken geene werking op elkander uitoefenen, ten opzigte van het voortbrengend vermogen aan iedere dezer ziekten eigen, en welk vermogen, volgens hem, in derzelver eigenaardige smetstof gelegen is. — Deze stelling komt mij voor, nog niet zoo geheel bewezen te zijn, waarin ik vooral be-

vestigd werd na het lezen van een belangrijk stukje, in het mengelwerk van N°. 7 en 8 der *Letteroefeningen*, voor het jaar 1816, ten opschrift hebbende, *waarnemingen*, *betrekkelijk de koepok-inënting*, *bij reeds met kinderziekte besmette voorwerpen*, *door* M. W. LUDER, *Med. Doctor te Amsterdam.* Het onderscheid, hetwelk ten opzigte dan van het beloop en de toevallen dezer ziekte, tusschen de opgaven van GITTERMANN en LÜDERS gevonden wordt, spruit mijnes inziens, daaruit voort, dat laatstgemelde vooral van de opgaven der Engelschen, omtrent dit onderwerp heeft gebruik gemaakt, die, gelijk wij in het werkje van LUDERS hebben kunnen zien, de *Varioloïden* met verscheiden soorten van *Varicellae* verward hebben, terwijl GITTERMAN het beloop en de toevallen der gewijzigde kinderziekte, meer heeft afgeleid uit zijne eigene waarnemingen, en vooral minder algemeen gebruik heeft gemaakt van de waarnemingen der Engelschen, die, zoo als hij op bl. 25 aanmerkt, juist niet altoos voor onbevooroordeelde waarnemers kunnen gehouden worden. — Volgens LÜDERS komen de stipjes gewoonlijk eerst op de ledematen te voorschijn, van waar dezelve zich allengs over den tronk en het aangezigt verspreiden; GITTERMANN daarentegen zegt, dat de uitslag eerst in het aangezigt, den hals en op de voorarmen verschijnt. — LÜDERS zegt, dat

 de

de uitbotting zelden een *Erythema* van den hals, de borst en het aangezigt voorafgaat, terwijl GITTERMANN zegt, dat dikwijls op den eersten of tweeden dag der ziekte, een scharlakenroode uitslag, niet zelden van pijn in de keel verzeld, te voorschijn treedt; hetzelfde zag ook GYSBERTI HODENPYL, in de *Epidemie* te *Rotterdam*, gedurende de jaren 1817 en 1818 aldaar waargenomen, vrij dikwijls gebeuren, zoodat hij zelfs in sommige gevallen, uit het plaats hebben van deze voorafgaande roodheid der huid, tot het daaraanvolgend verschijnen van gewijzigde kinderziekte besloot, gelijk men zien kan, in zijn boven door LÜDERS aangehaald geschrift. — Wanneer men nu echter de waarnemingen, door GITTERMANN en LÜDERS beide gedaan en opgegeven, met elkander vergelijkt, dan zien wij, dat er tusschen dezen, wat het beloop en de toevallen der ziekte aangaat, eene groote overeenkomst heerscht en dat LÜDERS wel degelijk het onderscheid, tusschen de *Varioloïden* en *Varicellae*, in het oog heeft gehouden.

GITTERMANN, over de natuur en het wezen der gewijzigde kinderziekte handelende, zegt, dat de gevoelens der geneeskundigen aangaande dit onderwerp, tot drie partijen kunnen gebragt worden.

1. De aanhangers van de eerste vooronderstelling, beweren, dat de gewijzigde kinderpokken

ken geene andere ziekte zijn, dan de echte kinderziekte zelve, zoodat dus de koepok-inënting als geheel onnut door hen beschouwd wordt. De voorstanders van dit gevoelen, hetwelk echter genoeg wederlegd is, waren meest alle Engelschen.

2. De tweede partij, wier aanhangers zich eerst in lateren tijd begonnen te vertoonen, houdt de gewijzigde kinderpokken voor niets anders, dan eene soort van reeds sedert lang bekende, en onder den naam van valsche pokken (*Varicellae*), beschrevene ziekte. Vooral had dit onder Duitsche geneeskundigen plaats.

3. Eene derde partij eindelijk, waarvan het oordeel, over den aard der gewijzigde kinderziekte, ter zijner kennisse gekomen is, en die voorzeker de meeste aanhangers telt, is van gevoelen, dat die ziekte, wat haren aard betreft, inderdaad eene kinderziekte is, welke zoodanige voorwerpen aandoet, die te voren de regelmatige koepokken hebben doorgestaan, waarbij echter de na die koepokken plaats hebbende kinderziekte, in haren loop, op eene zeer in het oog loopende wijze verzacht wordt, en bijna geheel van alle gevaar ontbloot kan genoemd worden, weshalve men aan deze soort van kinderziekte den naam van gewijzigde kinderziekte moet geven.

Hij zegt verder, dat de gewijzigde en de niet gewijzigde echte kinderziekte, ten aanzien van ha-

hare natuur, of liever, ten aanzien van de smetstof, eene en dezelfde ziekte zijn, en elkander wederkeerig kunnen voortbrengen. Deze smetstof verschilt intusschen van die der valsche pokken, en dat wel op de volgende gronden:

1. Op grond van het in het oog loopend verschil, tusschen den loop, zoowel als de gedaante, der beide bedoelde uitslagziekten.

2. Er bestaat geen behoorlijk gestaafd voorbeeld, dat echte kinderziekte door natuurlijke aansteking, uit de valsche pokken is voortgebragt geworden.

3. Dat, volgens de waarnemingen van eenigen, vooral van HEIM, de valsche pokken zouden voortgebragt zijn door middel van inënting met echte, doch bedorven pokstof, bewijst niets, nademaal, volgens STIEGLITZ, die door kunst te weeg gebragte valsche pokken, zich van de gewone, op eene zeer in het oog vallende wijze, onderscheiden toonden te zijn.

4. Valsche pokken tasten denzelfden persoon meer dan eens aan, terwijl, wanneer dit bij de ware kinderziekte gebeurt, deze dan een gewijzigd karakter heeft.

5. Al ware het bewezen, dat door inënting met echte, maar verouderde en bedorven pokstof, valsche pokken ontstonden, dan doet dit toch niets af, omdat wij nooit het tegenoverge-

stel-

stelde zien gebeuren, dat namelijk uit de stof der pokken bij anderen echte voortgebragt worden.

6. De valsche pokken heerschen dikwijls *Epidemisch*, zonder dat er een bewijs van echte kinderziekte kan bespeurd worden.

7. De kinderziekte beveiligt, naar den algemeenen regel, voor eene tweede besmetting, doch nimmer ook voor de valsche pokken, en omgekeerd.

8. De koepok-inënting beveiligt ook, naar den algemeenen regel, voor de echte kinderziekte, maar niet voor de valsche pokken.

Nadat nu GITTERMANN op bl. 75 en verv., het verschil tusschen de gewijzigde en de echte (gewone) kinderziekte, zoowel als dat tusschen de eerste en de valsche pokken, uit het beloop en de teekenen der ziekte ontleend, heeft medegedeeld, onderzoekt hij op bl. 83 en verv., of de gewijzige kinderziekte bij besmetting van niet *gevaccineerden*, ware pokken voortbrengt.

Hij begint met aan te merken, dat NIEDT (in deszelfs boven reeds aangehaalde *Dissertatie*) heeft trachten te bewijzen, dat men door bedorven of verouderde stof uit ware pokken, valsche pokken kan voortbrengen, doch dat STIEGLITZ duidelijk heeft aangetoond, dat deze pokken ten aanzien van derzelver uitslag, van de ware pokken verschillen, zonder echter daarom den naam van valsche pokken te verdie-

dienen. — Verder zegt hij, dat thans de ware en de valsche pokken, ieder uit eene bijzondere smetstof worden voortgebragt, ofschoon zij welligt in vroegeren tijd, alleen wijzigingen van eene en dezelfde smetstof geweest zijn. — Hij stelt vooral op grond van de getuigenis der *Schotsche* geneeskundigen, dat de gewijzigde kinderziekte door inënting de ware voortbrengt, en heeft zulks in zijne vierde waarneming, door natuurlijke besmetting zien gebeuren, vloeijende hieruit voort, dat de gewijzigde kinderpokken, volkomen dezelfde maatregelen van voorzorg noodzakelijk maken, om eene besmetting en verdere verspreiding der kinderziekte te beletten, als de natuurlijke kinderziekte zulks vordert.

Wanneer wij nu hiermede vergelijken, hetgene LÜDERS omtrent de natuur en het wezen der kinderpokken bij *gevaccineerden*, en de betrekking, waarin zij tot kinderpokken en *Varicellae* staan, op bl. 134 en verv. heeft aangeteekend, dan zien wij, dat hij, na de moeijelijkheid te hebben aangetoond, om uit hetgene tot nu toe, door andere schrijvers, omtrent de *Varioloïden* gezegd is, een besluit aangaande derzelver wezen op te maken, vaststelt, dat dit vooral moet gezocht worden, in derzelver vermogen, om bij hen, die noch kinder- noch koepokken gehad hebben, ware kinderziekte door besmetting voort te brengen, alsmede en

wel

wel voornamelijk, in de zitplaats van deze gewijzigde kinderpokken, in de dikke huid. Verder zegt hij, dat die soort van kinderpokken, echter meestal minder geschikt is, om door eene natuurlijke besmetting de kinderziekte voort te brengen, dan de ware kinderziekte, omdat bij de eerste geene ettering plaats heeft. Hij noemt derhalve den met kinderpokken overeenkomenden uitslag, welke bij *gevaccineerden*, door de besmetting der echte kinderziekte ontstaat en deszelfs zitplaats, even als deze, in de dikke huid heeft, en ook wederom ware kinderziekte voortbrengt, zonder eenige bedenking *kinderziekte: gewijzigde*, omdat haar beloop veranderd is; *verzachte*, omdat dezelve in de meeste gevallen, een zeer zacht karakter heeft.

Het denkbeeld, dat met de benaming van *Varicellae* gepaard gaat, is volgens denzelfden schrijver zeer onbestemd, zoodat alle soorten van uitslag, die van de echte pokken afwijken, onder dien naam plagten gebragt te worden. Men weet nog met geene zekerheid, of *Varicellae* ook door middel der inënting kunnen medegedeeld worden; de meeste waarnemingen pleiten hiertegen, en diegenen, welke nog tot bevestiging van dit gevoelen zouden moeten strekken, zijn zoo twijfelachtig, dat men er weinig staat op kan maken.

Volgens LÜDERS behoort men alle die zooge-

naam-

naamde kinderpokken, welker ware kinderpokken-aard uit de beschrevene uitwendige gedaante, de zitplaats tusschen de dikke en opperhuid en het niet voortplanten van kinderziekte, geenszins blijkt, *Varicellae* te noemen, hetzij dezelve van de kinderziekte, of van eene evengelijke ziekelijke aandoening afstammen, en om deze reden meent hij met grond te moeten stellen, dat het grootste gedeelte van de door de aangehaalde schrijvers, zoowel in *Engeland* als andere landen, waargenomene kinderziekte, *Varicellae* geweest zijn. Ook zouden, naar zijne meening, de meeste gevallen van tweemaal waargenomene kinderziekte in hetzelfde voorwerp, insgelijks uit eene verwarring van gewijzigde kinderziekte met de *Varicellae* voortspruiten. Hij merkt echter op bl. 165 aan, dat de *Varicellae* en kinderziekte *specifiek* van elkander verschillen. Insgelijks zegt hij, dat men de gewijzigde kinderziekte eene *varieteit* van de natuurlijke kan noemen, slechts niet van de *Varicellae*, omdat men deze laatste zelve voor eene ziekte behoort te houden, die in eene ondergeschikte betrekking tot de kinderziekte staat.

Uit dit alles zien wij dus, dat er, met betrekking tot het wezen en de natuur der gewijzigde kinderziekte, weinig onderscheid van denkbeelden tusschen GITTERMANN en LÜDERS gevonden wordt, uitgezonderd in het ontstaan der

Va-

Varicellae uit de ware kinderziekte; LÜDERS immers helt tot het gevoelen over, dat door de besmetting der ware kinderziekte, onder zekere omstandigheden, *Varicellae* kunnen voortgebragt worden, alsmede, dat door deze zelfde besmetting bij hen, die de koepokken gehad hebben, nu *Varicellae*, en dan wederom gewijzigde kinderziekte ontstaan, zonder echter iets zekers, omtrent de oorzaak hiervan te kunnen bijbrengen. GITTERMANN ontkent, dat dit thans zoude kunnen plaats hebben, echter de aanmerking makende, dat welligt in vroegeren tijd, ware en valsche pokken alleen wijzigingen van eene en dezelfde smetstof geweest zijn.

Ik zal nu hier kortelijk laten volgen, hetgene GITTERMANN op bl. 90 en verv., omtrent de oorzaken der bij *gevaccineerde* personen voorkomende kinderziekte, aanmerkt, telkens er bijvoegende, waarin hij van LÜDERS verschilt, of met denzelven overeenkomt.

GITTERMANN begint met op te merken, dat deze oorzaken niet met zekerheid, maar slechts volgens de waarschijnlijkheid kunnen opgegeven worden. De ondervinding leert, volgens hem, dat, zullen de koepokken volkomen tegen de kinderziekte beveiligen, dezelve dan eenen in alle opzigten regelmatigen loop moeten gehad, en bij den ingeënten eene zekere terugwerking, of aandoening van het geheele gestel moeten voortgebragt hebben.

Hij zegt verder, dat men met vele waarschijnlijkheid kan stellen, dat bij de koepokken overal, waar dezelve geene volstrekte beveiliging aanbragten, eenige *bijzondere* oorzaken of omstandigheden moeten voorhanden zijn geweest, die hiervan de schuld waren.

LÜDERS schijnt te dezen opzigte, in zoo verre van GITTERMANN te verschillen, dat, volgens hem, wel is waar, eene zoodanige algemeene aandoening en verandering in het gestel, door de koepok-inënting moet te weeg gebragt worden, dat hetzelve voor eene meer dan plaatselijke werking der kinderpokken onvatbaar is geworden, terwijl echter deze graad van gevorderd wordende algemeene opwekking, betrekkelijk en *individueel* verschillend is, en zich niet altoos door uitwendige, onder het bereik der zinnen vallende kenteekens doet onderscheiden, behoorende de somtijds aanwezig zijnde koorts, niet altoos als een wezenlijk vereisch aangemerkt te worden; terwijl GITTERMANN deze zigtbare aandoening wel degelijk als gevorderd wordend vereisch, zal de koepok-inënting daarna een beveiligend vermogen bezitten, schijnt te stellen.

Als de waarschijnlijkste der evengemelde *bijzondere* oorzaken of omstandigheden, die de schuld waren van eene niet volstrekte beveiliging der koepok-inënting voor de kinderziekte, geeft GITTERMANN de volgende op:

1. De bijzondere gesteldheid, of *idiosyncrasie* van

van enkele personen, vooral volgens STIEGLITZ, die, naar de getuigenis van LÜDERS, stelt, dat deze in alle gevallen van gewijzigde kinderziekte, de oorzaak is van dezelve. — Ook LÜDERS helt, gelijk wij hier boven op bl. 171 zagen, tot dit gevoelen over.

2. De eigenschap, welke sommige menschen, die reeds de ware kinderziekte doorstonden, bezitten, om naderhand nog eens dezelfde ziekte, en dus voor de tweedemaal te krijgen. Onder meer anderen, leeren dit de waarnemingen van eenen THOMSON en ADAMS. Deze waarnemingen zijn in vorige jaren aldus niet gemaakt geworden, omdat de geneeskundigen eene tweede besmetting, door middel van de pokken, uit hoofde van de geringheid der ziekte, gemeenlijk niet voor ware kinderziekte, maar voor gewone valsche pokken hielden. En wij zouden hier kunnen bijvoegen, omdat in sommige gevallen, wanneer de kinderziekte voor de tweede maal hevig was, men de eerste keer, volgens alle waarschijnlijkheid, veelal valsche pokken voor echte heeft aangezien. — Verder zegt GITTERMANN, dat, even gelijk dit na de kinderziekte plaats heeft, zulks ook na de koepok-inënting gebeuren kan. Uit hetgene hier boven op bl. 163 gezegd is, blijkt het, dat LÜDERS hetzelfde aanmerkt.

3. Voorts wordt door onderscheidene geneeskundigen, zoo als WILLAN, BATEMAN, MOORE

enz., eene in verschillende opzigten *onvolkomene* koepok-inënting als eene oorzaak der daaruit ontstaande gewijzigde kinderziekte opgegeven, ofschoon het ook niet aan genoegzame waarnemingen ontbreekt, volgens welke in verscheidene gevallen, eene regelmatige en volkomen wel geslaagde koepok-inënting de gewijzigde kinderziekte is voorafgegaan, zoodat men de gebrekkige of onvolkomene koepok-inënting *niet altijd* als oorzaak van de vervolgens plaats hebbende pokken kan aanmerken. Bij de schrijvers, die zich voor dit gevoelen verklaard hebben, vindt men, volgens GITTERMANN, niet naauwkeurig opgegeven, waarin dan toch de onvolkomenheid der voorafgegane koepok-inënting eigenlijk bestaan hebbe. Volgens hem, kan dit tot de volgende punten gebragt worden. (Op bl. 170 hebben wij gezien, dat ook LÜDERS eene onvolkomene koepok-inënting als eene voorname oorzaak der gewijzigde kinderpokken opgeeft, stellende hij verder op bl. 177 als de oorzaken van dezelve:

1. Valsche, tot de inënting gebruikt wordende *lympha*.

2. Eene gebrekkige ontvangvatbaarheid van het gestel.

3. Eene gebrekkige werking van beide op elkander, te weten, misslagen bij het verrigten der inënting en verhindering van haar beloop).

Volgens GITTERMANN dan, kan het bestaan van de

de onvolkomenheid der voorafgaande koepok-inënting tot de volgende punten gebragt worden:

1. *Lympha*, uit eene onechte koepok genomen. Op bl. 185 en verv. spreekt ook LÜDERS breedvoerig over de onvolkomene koepok-inënting, voortspruitende uit eene gebrekkige gesteldheid van de, tot dezelve gebezigde *lympha*.

2. *Lympha*, wel uit eene echte koepok, doch te vroeg of te laat genomen. — LÜDERS zegt op bl. 194 sub n°. 8, dat de stof, die te laat uit echte koepokken genomen wordt, somtijds onechte koepokken voortbrengt. — Wat aanbelangt het inënten met stof, die te vroeg uit de pok genomen wordt, zoo zoude ik voor mij van gevoelen zijn, dat door deze wijze van handelen, geene onechte koepokken zullen voortgebragt worden: want vóór den vijfden of zesden dag, zal men voorzeker geene stof uit de pok kunnen krijgen, zijnde de eerste stof, die men uit dezelve halen kan, reeds goede en ter inënting bekwame *lympha*, die voorzeker echte koepokken zal voortbrengen. Ook LÜDERS maakt onder zijne opgegevene oorzaken van de onvolkomenheid der inënting, geene de minste melding van de stof, die te vroeg uit de koepok genomen wordt.

3. *Lympha*, die, wel is waar, uit eene echte koepok genomen is, doch, welke koepok te voren reeds meermalen geopend werd.

Op

Op bl. 194 sub N°. 7, zien wij, dat LÜDERS aanmerkt, dat de stof uit dikwijls geopende, of opengekrabde en gekwetste pokken, meermalen onregelmatige, onechte koepokken voortbrengt, gelijk dan ook zoodanige pokken, het door dezelve aangedane voorwerp, niet behoorlijk voor de kinderziekte beveiligen.

4. *Lympha*, die te lang aan de dampkringslucht is blootgesteld geweest, of niet zorgvuldig bewaard, en dus te oud geworden is.

LÜDERS merkt, op bl. 195 en verv. sub N°. 9 en 10 hetzelfde aan, zeggende, dat te lang bewaarde koepokstof, of geene koepokken voortbrengt, of dat derzelver besmettende kracht zoodanig verzwakt is, dat de daaruit ontstane koepokken minder volkomen zijn; alsmede dat slecht opgevangene en bewaarde stof, in derzelver eigendommelijk leven veranderd is en onechte koepokken doet ontstaan, geschiedende dit insgelijks door eene op de stof gewerkt hebbende te groote hitte of koude, het bewaren in dampige plaatsen, de werking van eene sterke en doordringende reuk, enz.

5. *Lympha* met verroeste lancetten ingeënt.

Hiervan spreekt ook LÜDERS op bl. 196 sub n°. 10.

6. Indien de inënting niet met behoorlijke voorzorgen en kennis van zaken is verrigt geworden: b. v. indien men de opperhuid niet behoorlijk heeft doorstoken, of te diep stak, zoodat

dat de ingebragte stof te veel door het bloed verdund werd.

Dit is iets, hetwelk van zelf spreekt, gelijk ook LÜDERS dit hier en daar, waar zulks te pas kwam, heeft aangeteekend.

Bij dit alles kan men gerust voegen, hetgene door den Hoogleeraar VROLIK, achter de verhandeling van GITTERMANN is aangemerkt geworden: dat men namelijk, zelden slaagt in het bekomen van goede puisten bij lieden, die de jaren der kindschheid voorbij, en tot gevorderden leeftijd gekomen zijn. Ook mijne ondervinding heeft mij hiervan volkomen overtuigd, kunnende men dan ook uit zoodanige puisten geene echte koepokken voortbrengen.

Op bl. 98 gaat nu GITTERMANN verder voort, met het opgeven der waarschijnlijkste oorzaken van onvolkomene koepok-inënting, en zegt:

4. Dat wanneer de koepok-inënting bij een mensch slechts eene eenige pok te weeg brengt, en men vervolgens zulk eene pok opënt, om daaruit andere personen in te enten, alsdan het beveiligend vermogen van eene zoodanige pok zoude verminderen, zoodat bij zulk een mensch, de gewijzigde kinderziekte daarna ligt kan volgen. Hij zegt proefondervindelijk te weten, dat dit niet geschiedt, indien de pok ongeopend blijft, al ware er ook slechts ééne aanwezig.

LÜDERS op bl: 182, over de in *Engeland* plaats hebbende, zoogenaamde proef van BRYCE sprekende, zegt, dat deze wijze van inënting, waardoor slechts een wondje gemaakt wordt, terwijl uit de daardoor voortgebragte pok, naderhand de proefpok wordt ingeënt, aanleiding geeft tot het mislukken van de voorbehoedende kracht der koepok-inënting aldaar, omdat dan de eerste pok in derzelver loop verhinderd wordt, terwijl die proefpok als eene *Varicella* moet beschouwd worden.

5. Volgens sommigen, zegt GITTERMANN verder, kan tot het ontstaan van gewijzigde kinderziekte, het verrigten der koepok-inënting met slechts weinige inëntingssteekjes aanleiding geven. Bij name beweren dit THOMASSEN A THUESSINK en VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS. De eerste grondt zich op het gevoelen van CHRESTIEN, volgens wiens waarnemingen men bij personen, welke reeds eens de echte koepokken gehad hebben, door het kunstmatig inbrengen en opnemen van eene groote hoeveelheid pokstof, nog eens eene volkomene kinderziekte kan te weeg brengen. Dit zoo zijnde, dan valt het zeer te beklagen, dat wij dan geen enkel zeker teeken van echte, volkomen beveiligende koepokken hebben, daar toch de koorts, welke de koepokken vergezelt, en die anders het zekerst kenmerk eener algemeene werking oplevert, volgens de onder-

vin-

vinding van eenen AIKIN (*a*) en BRYCE (*b*), somwijlen kan wegblijven, zonder dat daarna de koepokken minder voor de kinderziekte beveiligen.

Men vergelijke hier LÜDERS mede, wanneer hij op bl. 182, als eene derde oorzaak van het mislukken van de voorbehoedende kracht in *Engeland* opgeeft, de wijze van inënting der Engelschen, met slechts een of twee inëntingswondjes. Te veel zal, volgens hem, hier niet ligt, maar te weinig veel schaden. Het maakt ook een onderscheid of men met jonge, volbloedige, prikkelbare gestellen, of met oude, kwaadsappige, eene slappe huid hebbende menschen of kinderen te doen heeft, ook of de stof oud is, en reeds eenige *generaties* heeft doorgegaan, of versch is uit de koe genomen.

6. Eene andere oorzaak van het ontstaan der gewijzigde kinderziekte is, volgens het gevoelen van verscheiden schrijvers, daarin gelegen, dat de met de koepokstof ingeënte voorwerpen, niet volkomen gezond waren, maar door verscheidene ziekten, welke het watervatstelsel voornamelijk aandoen, zoo als klierziekte, schurft, venusziekte en anderen aangetast waren. De schrijvers door GITTERMANN aangehaald, welke dit

(*a*). A concise view of the most important facts, concerning the Cow-pox. London 1801.

(*b*). Practische beobachtungen, übersetzt von FRIESE. 1803. bl. 121.

dit gevoelen zijn toegedaan, zijn GIJSBERTI HODENPIJL, de geneeskundige commissie te *Dordrecht*, en vooral HUFELAND.

Het is waar, dat KRAUS, in zeker onlangs in het licht verschenen werk, onderscheidene waarnemingen heeft medegedeeld, welke volkomen het tegendeel zouden moeten bewijzen, daar de schrijver opmerkte, dat niet alleen de koepokken bij die kinderen, welke met dergelijke ziekten behebt waren, niet slechts in derzelver loop niet gestoord werden, maar dat dezelve op de genezing dier opgenoemde kwalen, baarblijkelijk eenen gunstigen invloed uitoefenden, en derhalve ook voor de echte kinderziekte beveiligden. — Het eerste gedeelte van deze stelling wil GITTERMANN gereedelijk toestemmen, doch het laatste, dat de koepokinenting in zulke gevallen, ook tot volkomene veiligheid, bij eene naderhand plaats hebbende besmetting van kinderziekte verstrekt, wordt door geene bepaalde waarnemingen van KRAUS bewezen.

Ten opzigte van de ingeënte kinderpokken, verkeert HUFELAND in dezelfde meening, gelijk uit zijn boven reeds aangehaald geschrift over de natuurlijke kinderziekte, bl. 34 der Nederduitsche vertaling blijkt, en ofschoon GITTERMANN bekent, in de geneeskunde niet veel op besluiten te bouwen, welke op niets anders dan op de *analogie* gegrond zijn, zoo komt hem echter

het

het bijgebragte niet onwaarschijnlijk voor, zoodat hij het, volgens zijne eigene ondervinding daarvoor houden moet, dat juist daarin de voornaamste oorzaak der gewijzigde kinderziekte gelegen is.

Men vergelijke hiermede, hetgene LÜDERS op bl. 197 en bl. 189 enz., sub n°. 5 en 6 zegt, en men zal zien, dat ook hieromtrent GITTERMANN en LÜDERS in de hoofdzaak volkomen overeenstemmen.

Uit dit opgegevene omtrent het oorzakelijke van de gewijzigde kinderziekte bij dezulken, die de koepok-inënting ondergaan hebben, zien wij dan, dat beide onze schrijvers ook hierin genoegzaam overeenstemmen, brengende echter LÜDERS hier nog toe, de inënting met *lympha*, die uit eene zekere soort van koepokken genomen wordt, welke slechts door naauwelijks merkbare kenteekenen van de echte te onderscheiden zijn, namelijk door eene mindere ontsteking van de pok en minder koorts, loopende rondom den binnensten rand der pok een smalle kring, die zeer doorschijnend en somtijds in cellen verdeeld is, welke door de opperhuid kunnen gezien worden. De in de pok bevatte stof is meer waterachtig, en vloeit dadelijk bij het openen der puist, in eene veel grootere hoeveelheid weg, zoodat de puist oogenblikkelijk te zamen valt. Vergelijk boven bl. 196 en verv. sub n°. 11.

GITTERMANN gaat nu, op bl. 106, over tot het

het beantwoorden van dat gedeelte der Prijsvraag, waarin gevraagd wordt: welk is het middel, om de gewijzigde kinderziekte voor te komen?— LÜDERS handelt over hetzelfde onderwerp op bl. 222 en verv. — Ik zal nu kortelijk opgeven, hetgene GITTERMANN hier over zegt, dit telkens met het aangevoerde van LÜDERS vergelijkende.

Volgens GITTERMANN behoort de kennis der oorzaken hier ten gids te verstrekken. De oorzaken toch van de gewijzigde kinderziekte, zoo verre die alsnog bekend zijn, ontstaan alle, of uit eene voorafgegane gebrekkige koepok-inënting in het algemeen, genomen in den uitgestrektsten zin van het woord, of in eenen onregelmatigen, of ziekelijken staat van die personen, welke *gevaccineerd* werden, en waardoor gemelde personen juist toen niet geschikt waren, door de koepok naar behooren aangedaan, en voor eene vervolgens plaats hebbende besmetting der kinderziekte volkomen beveiligd te worden. — Men zoude dus de bovengemelde vraag kunnen beantwoorden met te zeggen: *dat middel is eene in alle opzigten volkomene, en alle kenmerken van echtheid dragende koepok-inënting.*

In denzelfden zin spreekt ook LÜDERS, wanneer hij op bl. 222 en verv. zegt, dat daar hij bewezen meent te hebben, dat de oorzaken van de gewijzigde kinderziekte, in eene onvolkomene koepok-inënting gelegen zijn, tevens vermoeden-

dende, dat hiertoe insgelijks konde toebrengen; de ontaarding van de tot de inënting gebezigde *lympha*, men dus in de eerste plaats zorge behoort te dragen, voor eene volkomene koepokinënting der in te enten voorwerpen.

GITTERMANN zegt nu verder, dat volgens zijne meening, met evengemelde vraag nog de volgende verbonden is: *welke zijn nu de kenmerken eener echte, volmaakte en tegen de ware kinderziekte volkomen beveiligende koepok?*

Hij beschouwt dit, en te regt, als eene der moeijelijkste vraagstukken, in het gansche stuk der koepok-inënting, zoodat hij niet aarselt, reeds aanstonds te verklaren, dat hij de kenmerken der echte koepokken, zoo als zij in alle gevallen, als volstrekt beveiligend tegen alle en eigenlijke besmetting van kinderziekte, beveiligen, even zoo min in staat is op te geven, als zijne voorgangers, bepalende hij zich tot de volgende aanmerkingen:

1. De *areola* of roode kring romdom de pok, is altoos als een der meest afdoende kenmerken van de echtheid der koepokken beschouwd geworden, vooral door de beste waarnemers in *Engeland* en *Duitschland*. Intusschen hebben insgelijks van de beste waarnemers en schrijvers over de koepokken in *Frankrijk*, het tegendeel beweert, zoo als b. v. AUBERT, COLON, MOREAU enz. Het eenige, waardoor men de waarde van den rooden kring, als kenmerk van echtheid

heid zou kunnen vasthouden, komt hierop neder, dat men beweert, de koepokken waren, in de door de Franschen bijgebragte voorbeelden, niet echt, maar valsch, beveiligende deze laatsten, in eenige weinige gevallen, ten minste voor zekeren tijd, volgens de getuigenis van LÖFFLER (*a*) en THUESSINK (*b*) voor de natuurlijke kinderziekte.

2. Door sommige geneeskundigen, vooral Engelschen, waaronder JENNER zelf, wordt de koorts, welke op den achtsten of negenden dag na de inënting invalt, als een kenschetsend teeken der echte, beveiligende koepokken aangemerkt. Daarentegen zijn er ook in *Engeland*, onder anderen, AIKIN en BRYCE, waarmede zich in *Frankrijk* AUBERT en COLON vereenigen, die dit anders begrijpen. GITTERMANN zegt, dat hij dus voor zich niet kan besluiten, de koorts bij de koepok-inënting, als een voor alle gevallen geldend kenmerk van derzelver beveiligend vermogen te verklaren, ofschoon hij, zoo als wij boven zagen, op bl. 92 zijner verhandeling stelt, dat de ondervinding geleerd heeft, dat in alle gevallen, waarin de koepokken volkomen tegen de menschenpokken beveiligen zullen, de inënting daarmede behoorlijk moet in het werk gesteld worden, en de ingeënte pokken eenen in alle opzigten regelmatigen loop moeten hebben

(*a*). HUFELAND Journal. 21. Band. 1 stuck. bl. 50.
(*b*). t : a. p. bl. 19 en 20.

ben, en bij de ingeënten, *eene zekere terugwerking of aandoening van het geheele ligchaamsgestel te weeg brengen.* Wat hij hierdoor nu anders dan koorts zoude verstaan, verklare ik niet te begrijpen.

3. Als een kenmerk der echte en beveiligende koepokken, werd aangemerkt de haar bijzonder *eigene loop*, ten aanzien der van den eenen dag tot den anderen waargenomene gedaante en ontwikkeling der puisten zelven. Doch ook dit kenmerk is van weinig waarde, omdat de ondervinding geleerd heeft, dat ook zulke personen, bij dewelke dit had plaats gehad, evenwel niet vrij bleven van de besmetting der natuurlijke kinderziekte.

4. De proef van den Engelschen geneesheer BRYCE (door LÜDERS op bl. 181 hier boven beschreven) is, wanneer dezelve wel gelukt, als een kenmerk van echte, voor de kinderziekte volkomen beveiligende pokken aangemerkt geworden; doch ook deze proef kan zulks nu niet meer, daar THOMAS HUGO te *Crediton*, eerst zelve een aanhanger van de inëntingswijze van BRYCE, naderhand verhaalt, dat een door hem, volgens die manier met koepokstof ingeënt kind, daarna echter de natuurlijke kinderziekte gekregen heeft, uit dewelke met goed gevolg, twee andere kinderen zijn ingeënt geworden (*a*).

GIT-

(*a*). *Medic. and Phys.* Journal. April 1807.

Gittermann merkt verder aan, dat dewijl ons dan zekere kenteekenen ontbreken, wij voor als nog ons daarmede moeten vergenoegen, dat wij de betrekkingen en omstandigheden opgeven, onder welker inachtneming, de in het werk gestelde koepok-inënting allerwaarschijnlijkst als echt, en genoegzaam beveiligend tegen de besmetting der natuurlijke kinderziekte kan genoemd worden. Deze omstandigheden nu, kunnen volgens hem, tot de volgende punten gebragt worden:

1. Men verrigte de inënting niet, dan bij volkomen gezonde kinderen, immers zooveel zulks mogelijk zij.

2. Men neme de stof tot verdere inënting, altijd alleen uit de koepok van een gezond kind.

3. Men neme de stof niet uit eene valsche koepok, maar uit eene zoodanige, welke alle kenteekenen van echtheid, zoo verre die thans bekend zijn, in zich vereenigt.

4. Men neme de stof ter regter tijd uit de pok. Dit moet

a. niet te vroeg geschieden, vooral niet voor den zesden dag;

b. doch ook niet te laat, te weten na den twaalfden dag.

5. Men ente van één kind niet te veel anderen in; niet meer dan vier of vijf.

6. De inënting geschiede, van den eenen arm op den anderen; dit niet mogelijk zijnde, be-

die-

diene men zich alleen van koepokstof, die met alle bekende voorzorgen bewaard is.

7. Men ente nooit met stof in, welke nog uit eene opengebarsten of opgekrabde pok vloeijen mogt.

8. Ook niet uit eene pok, die reeds te voren door kunst, tot inënting van andere kinderen geopend werd.

9. Ook niet met stof, die te lang aan de lucht is blootgesteld geweest.

10. De kunstbewerking zelve geschiede altijd volgens de bekende vereischte.

11. Men ente niet met te weinig steekjes, op elken arm in, maar make er ten minste twee of drie; doch ook niet veel meer en niet te digt bij elkander.

12. Men ente geen kind in, dat reeds onder het vermoeden ligt, door de smetstof der kinderziekte te zijn aangedaan.

13. Dit nu alles nagekomen zijnde, behoort men verder te zien, of de koepokken alle de tot dus verre bekende kenteekenen van echte dragen. Hiertoe behoort:

a. De bekende loop der ziekte.

b. Het verschijnen van den rooden kring, welke in weerwil van het boven gezegde, nog altijd als een verschijnsel moet worden aangemerkt, dat niet behoort te ontbreken.

c. De op den achtsten of negenden dag bij de

 koe-

koepokken ontstaande koorts, die men ongaarne mist.

14. Slechts eene pok opkomende, moet deze niet geopend, noch in haren loop gestoord worden.

15. Men zoude eindelijk elken *gevaccineerde*, na verloop van eenigen tijd, nog eens kunnen inënten.

Wanneer men nù het gezegde, over de middelen ter verhoeding van de gewijzigde kinderziekte, bij te voren *gevaccineerde* personen te zamen vat, dan kunnen wij, met de verklaring eindigen, dat het beste en werkzaamste middel, tot dat doel is, *de in alle opzigten behoorlijk*, *en volgens de regels der konst in het werk gestelde koepok-inënting*.

Wij willen nu kortelijk zien, in hoe verre ook te dezen opzigte, te weten, aangaande de middelen om het ontstaan der kinderziekte bij *gevaccineerden* voortekomen, tusschen GITTERMANN en LÜDERS eenige overeenkomst plaats heeft en waarin.

Wij zagen straks reeds, dat LÜDERS, even als GITTERMANN, op den voorgrond stelt, dat men zorge behoort te dragen, voor het in 't werk stellen van eene volkomene koepok-inënting bij den *gevaccineerde*. Wat nu de kenmerken van eene volkomene koepok-inënting betreft, zoo is LÜDERS, op bl. 176, niet ongenegen tot de stelling, dat de

a-

areola rondom de koepok, in overeenstemming met de aanwezige koortsachtige aandoening des ligchaams, als kenteekenen van eene volkomene koepok-inënting kunnen beschouwd worden, ofschoon JENNER de laatste bij onregelmatige pokken en gebrek aan beveiligend vermogen derzelve, in eenen aanmerkelijken graad van hevigheid zag plaats hebben, terwijl hij daarentegen in drieduizend gevallen, slechts eens de *areola* bij een kind zag ontbreken, hetwelk te gelijker tijd, aan de besmetting der kinderziekte was blootgesteld geweest. GITTERMANN, zoo als wij straks zagen, ontkent, dat de *areola*, zoowel als de koortsachtige aandoening, als wezenlijke kenmerken van eene in allen opzigte volkomene koepok-inënting moeten beschouwd worden, ofschoon hij op bl. 92, wat de laatste betreft, tot een ander gevoelen schijnt over te hellen.

LUDERS is intusschen, gelijk wij op bl. 223 en verv., zagen, zeer kort in het opgeven van datgene, wat tot het daarstellen van eene volkomene koepok-inënting behoort, zeggende hij alleen, dat men al datgene vermijden moet, wat boven reeds als eene oorzaak van eene onvolkomene koepok-inënting is opgegeven geworden, en dat men ten tweede, zoo naauwkeurig als mogelijk is, den loop der koepokken, vooral met betrekking tot het regelmatige van dezelve, en de teekenen van algemeene aandoening van het

gestel des *gevaccineerde*, welke zich door de *areola* en de koorts doet kennen, moet waarnemen. — Verder merkt hij echter nog aan, dat men zorge behoort te dragen, om hier altoos gezonde *lympha* te gebruiken, en dat het getal der inëntingswondjes niet te gering behoort te zijn.—Ook zegt hij op bl. 227, dat men zorge behoort te dragen, om, ten minste op het platte land, de proef van BRIJCE in het werk te stellen, of om ten minste alle die voorwerpen, die op den dag, dat dezelve nagezien worden, nog onvolkomene en achterlijke pokken hebben, nog eens met verscheidene wondjes in te enten, en dezelve dan nog op den achtsten dag, na deze inënting, te bezien.

Nu gaat GITTERMANN op bl. 119 en verv. over, tot het beantwoorden van dat gedeelte der Prijsvraag, waarin gevraagd wordt: *wat heeft men thans te denken, van het op den duur behoedend vermogen der koepokken?*

Het is zoo, zegt hij, dat de waarnemingen van geloofwaardige Geneeskundigen bewezen hebben, dat verscheidene voorwerpen, bij welke koepokken eenen regelmatigen loop gehad hebben, desniettegenstaande naderhand van de besmetting der kinderziekte niet vrij bleven, maar door deze ziekte evenwel, ofschoon in eene zachte en minder gevaarlijke gedaante, werden aangetast. Dit geschiedde reeds, hoewel zeld-

zaam-

zaam, niet lang na de ontdekking der koepokken, doch in de laatste jaren zijn deze waarnemingen eindelijk zoo veelvuldig geworden, dat er bijna geen landstreek meer is, waar de kinderziekte heerschend werd, of de Artsen hebben er voorbeelden van ontmoet. Dit nu heeft vooral voet gegeven aan het vermoeden, dat het beveiligend vermogen der koepokken langzamerhand afneemt, en, door lengte van tijd alleen, eindelijk geheel verloren zou kunnen gaan. De bewijzen ontbreken ons echter niet, zegt hij verder, voor het betoog, dat voortgang van tijd alleen, zonder andere medewerkende oorzaken, niet in staat is, het beveiligend vermogen der koepokken te vernietigen. Hiertoe mogen de volgende gronden ten betooge strekken.

1. De gevallen, in welke de koepok-inënting *op den duur* tegen de kinderziekte beveiligde, worden door PEARSON, in het berigt van het *Oorspronkelijk instituut voor de koepok-inënting*, berekend zich te verhouden, tegen die gevallen, waarin na eene regelmatig afgeloopene koepok-inënting, eene natuurlijke, ofschoon gewijzigde kinderziekte plaats had, als duizend tot een, moetende dit ten bewijze strekken, hoeveel overwigt, zelfs in *Engeland*, de duurzaamheid van het beveiligend vermogen der koepokken, boven de tegenovergestelde gevallen heeft.

Dit overwigt nu, dat niet alleen in *Engeland*,

 maar

maar bijna in alle andere landen plaats heeft, levert een sterk bewijs op voor de waarheid der stelling, dat de koepok-inënting de *gevaccineerde* personen, niet slechts voor eenen zekeren tijd voor de natuurlijke kinderziekte beveiligt, maar dat dit beveiligend vermogen zich over den geheelen leeftijd dier personen uitstrekt. Hier immers kunnen geene *theoretische* redeneringen, geene wijsgeerige bespiegelingen iets afdoen, maar alleen ondervinding en waarnemingen, en het zijn juist deze, welke het gestelde ten duidelijkste leeren, zoodat wij de koepok-inënting gerust als een *specificum*, ter verhoeding der kinderziekte kunnen beschouwen.

2. Men heeft zeer dikwijls waargenomen, dat onder de te voren met de koepokstof ingeënte, en tot dus verre van de natuurlijke kinderziekte vrijgebleven personen, niet zelden zulken waren, bij welke de koepok-inënting reeds zeer lang geleden, ja zelfs terstond bij de eerste ontdekking der koepokstof had plaats gehad, ofschoon velen hunner, zich herhaalde malen aan de besmetting hadden blootgesteld. In die gevallen, waarin dat beveiligend vermogen is verloren gegaan, moet dit waarschijnlijk aan andere oorzaken worden toegeschreven.

3. Gittermann entte twintig personen, bij welke de koepok-inënting voor zestien en meer jaren te voren had plaats gehad, met dat gevolg, dat er volgens geloofwaardige getuigenis-

sen

sen en de nog aanwezige likteekens, echter eenen regelmatigen loop hebbende pokken ontstaan waren, nu voor de tweede maal, ieder afzonderlijk, met allezins echte en versche koepokstof in, te gelijker tijd telkens een kind, dat nog geene koepokken gehad had, met dezelfde stof inëntende. Het gevolg was, dat bij de twintig eersten, valsche koepokken ontstonden, terwijl de twintig laatsten, allen volkomen regelmatige koepokken kregen. Nu entte hij drie van hen, die in dit geval de valsche pokken gehad hadden, nog eens met *echte*, *natuurlijke menschenpokken* in, brengende ook deze inënting niets voort, dan eene geringe plaatselijke ontsteking, welke weldra wederom week, zonder verder eenige toevallen of verschijnselen naar zich te slepen. — Hetgene wij dus bij twintig personen, door zuivere en ontwijfelbare ondervinding kunnen bewijzen, mogen wij ook met regt bij meer, ja bij duizenden en millioenen als waarheid aannemen.

4. Het vermoeden, dat het beveiligend vermogen der koepokken met den tijd zoude afnemen, en welligt eindelijk geheel ophouden, is niets dan eene loutere gissing, kunnende wij bij geenen schrijver het minste bewijs hiervoor vinden.

5. (Ik gebruik hier de eigene woorden van GITTERMANN) Zoo schijnt het ook eene noodelooze bekommering te zijn, dat sommige Geneeskun-

digen wanen, dat het beveiligend vermogen der koepokken verzwakt zoude worden, omdat dezelve niet van tijd tot tijd wederom van koeijen, maar altijd van menschen genomen worden. Verscheidene waarnemingen bewijzen toch het tegendeel. Om hiervan slechts een en ander bijtebrengen: de Medicinaalraad DIETRICH (*a*) heeft met de koepokstof, welke hij, negen jaren geleden, uit *Manchester* gekregen heeft, en gedurende dien tijd, door inëntingen van week tot week, en dus door eene reeks van ontelbare voorwerpen voortplantte, nog altijd eene zoo zigtbare werking op het gestel te weeg gebragt, dat de koepokken, na meer dan zevenduizend inëntingen, nog altijd zich in alle hare volkomenheid vertoonden. Na een tijdverloop van zestien jaren nam hij niet waar, dat een door hem *gevaccineerd* persoon door de natuurlijke of gewijzigde kinderziekte is besmet geworden. De hofraad BREMER (*b*) voorts, te *Berlijn*, telde in het jaar 1814 reeds 19, 841 inëntingen, door hem gedaan, en nog altijd zag hij zulk eene voldoende werking, dat zelfs niet de geringste blijken eener vermindering in het beveiligend vermogen der koepokken waren te bespeuren. De ondervinding van zulke geloofwaardige Geneeskundigen, waarbij men er ligt nog meer zoude kunnen voe-

gen,

(*a*). KAUSCH. Memorabilei. etc, III Band. bl. 282.
(*b*). HUFELAND. Journal. Band 11. 5 stuck.

gen, zijn waarlijk toch wel voldoende, om ons alle vrees voor eene vermindering van het beveiligend vermogen der koepokken te benemen.

6. Eindelijk zouden wij uit de gewone gesteldheid van andere besmettelijke uitslagziekten, en dus door de *analogie*, insgelijks kunnen bewijzen, dat de koepokken op den duur en voor het geheele leven beveiligen: want, indien al eens in sommige gevallen, menschen voor de tweede keer, door die ziekte aangedaan worden, dan kan dit niet alleen aan het tijdverloop toegeschreven worden, maar moet uit andere omstandigheden voortvloeijen.

Nu oppert GITTERMANN de vraag: Of in die gevallen, waar dat beveiligend vermogen, door middel van andere oorzaken, niet in al deszelfs volkomenheid wordt waargenomen, de koepokinënting reeds aanstonds niet in staat geweest is, de vatbaarheid voor de besmetting der natuurlijke kinderziekte geheel te vernietigen, dan of die vatbaarheid eerst naderhand, na eenig tijdverloop, wederom is gekomen? — Ter beantwoording van deze vraag, brengt hij bij, hetgeen THOMSON, de Redakteurs van het *Medical and surgical Journal* van *Edinburg*, Dr. DEWAR te *Cupar*, Dr. ADAMS, Dr. GIJSBERTI HODENPIJL hieromtrent gezegd hebben, verder aanmerkende, dat de door hemzelven waargenomen 55 voorbeelden van gewijzigde kinderziekte, hem aanleiding gegeven hebben, om een dergelijk resultaat aantenemen, dat namelijk in die gevallen,

 waar-

waarin het beveiligend vermogen der koepokken tegen de kinderziekte, uit bijkomende oorzaken, b. v. gebrekkige koepokken, ziekelijken staat der ingeënten, enz, zich niet voldoende betoonde, in die gevallen het tijdverloop tevens eenen niet geringen invloed heeft, om dat beveiligend vermogen eenigzins te verminderen, zonder het echter geheel te kunnen uitdooven, echter ten besluite erkennende, dat men dit gewigtig punt niet voor geheel uitgemaakt en beslist kan houden, maar hetzelve, met den meesten nadruk, den geneeskundigen ter verdere waarneming moet aanbevelen.

Wanneer wij nu hetgeen LÜDERS omtrent dit onderwerp, op bl. 213, en verv. zegt, vergelijken met hetgene wij daar even zagen, dat GITTERMANN dienaangaande aanmerkt, dan zien wij, dat eerstgemelde de ondervinding, voor zoo verre dezelve hier eenig licht kan verbreiden, raadplegende, hetzelfde gevoelen als dezen omhelst en insgelijks genegen is om te stellen, dat de tijd geenen invloed op het beveiligend vermogen der koepokinënting uitoefent.

Er is echter een gewigtig onderwerp, waaromtrent LÜDERS van GITTERMANN verschilt. Wij zagen namelijk daareven, onder No. 5, dat GITTERMANN het eene noodelooze bekommering noemt, wanneer sommige Geneeskundigen vreezen, dat het beveiligend vermogen der koepok-inënting zoude verzwakt worden, omdat de stof niet van

tijd

tijd tot tijd van koeijen, maar altijd van menschen genomen wordt: nu hebben wij boven op bl. 200, en verv. gezien, dat LÜDERS een geheel Hoofdstuk aan de behandeling van dit onderwerp toewijdt, alwaar hij zegt, dat de ontaarding der koepokstof, op tweederlei wijze kan geschieden, hetzij dezelve van voorbijgaande plaatselijke oorzaken afhange, die tot op zich zelven staande plaatsen behooren, en dit laat zich nog eenigzins begrijpen, hetzij ze, gelijk hij op bl. 205 en verv. door bloote redeneerkunde tracht te bewijzen, uit derzelver natuur en betrekking tot het menschelijk ligchaam voortspruite. — Ik zal mij wel wachten, om in eene zoo gewigtige zaak alhier te beslissen, maar houde het daarvoor, dat ook hier de ondervinding van lateren tijd, tot een op goede gronden steunend besluit zal behooren te geleiden. Te meer worden wij overtuigd van het moeijelijke en duistere in deze zaak gelegen, wanneer wij zien, dat LÜDERS op bl. 229 en verv. zegt, dat tot deze vernieuwing der stof behooren zoude, dat wij de echte pokken der koeijen kenden en gelegenheid hadden, om van dezelve, waar zij voorkomen, gebruik te maken, er bijvoegende, dat dit onmogelijk geworden is, en JENNER de eenige man was, die in deze zaak eenig licht konde verschaffen, doch die dit verzuimd heeft, zoodat voortaan alleen de proef der inënting zal moeten beslissen, wat men voor ware koepokken te houden hebbe.

LÜDERS wijdt hier nu verder uit, over de oorspron-

spronkelijke koepokken, die men volgens veler zeggen, bij de koeijen zoude gevonden hebben. Hij schijnt aan de echtheid derzelve, in de meeste van deze gevallen te twijfelen, en vreest, dat men dikwerf valsche voor echte gehouden heeft. Het blijkt intusschen, dat hij geheel onbekend is, met hetgene op bl. 1, en verv. van het tweede stuk des vierden Deels van het Geneeskundig Magazijn, reeds in het jaar 1806, omtrent het aanzijn van echte koepokken bij zekere koeijen, in den omtrek van *Sneek* in *Vriesland*, gezegd, en na een naauwkeurig en beslissend onderzoek, behoorlijk gestaafd is, gelijk ook ditzelfde door Dr. RAMAER, in het jaar 1811 in *Mastebroek* bij *Zwolle* (*a*), en door de Provinciale Geneeskundige Commissie te *Dordrecht*, insgelijks in het jaar 1811 te *Geervliet* (*b*), is waargenomen geworden.

Al wederom dringt hij hier ter plaatse aan, om toch in het gebruik van de versche stof, uit de pokken der koeijen genomen, met alle voorzigtigheid te werk te gaan, en ter vermijding van verontrustende toevallen bij *gevaccineerden*, slechts sterke en minder prikkelbare voorwerpen, voor eene eerste inënting met dezelve te verkiezen. Ik kan niet nalaten bij deze gelegenheid aan te merken, dat ik in de maand Februarij des verloopen jaars, koepokstof uit eene koe genomen, welke door den Hoogleer-

(*a*). E. J. THOMASSEN A THUESSINK. Verhandeling over de kinderpokken. Groningen. 1824.

(*b*). Alg. Kunst en Letterbode. 1811, 13 September No. 37.

leeraar NUMAN, eenige dagen te voren met gewone koepokstof was ingeënt geweest, van gemelden Hoogleeraar ontvangen hebbende, alhier op den 20 derzelve maand, een kind van een niet zeer prikkelbaar gestel, bijkans anderhalf jaar oud, met dezelve inëntte, met dat gevolg, dat, hetgene mij nog nimmer na het inënten met drooge stof mogt gebeuren, alle de zes pokjes opkwamen, welke eenen buitengewonen ontstekingrand hadden, terwijl het geheele gestel van dit kind, al vrij wat aangedaan scheen te zijn. Men leze hieromtrent verder, de belangrijke bijdrage tot dit onderwerp, door gemelden Hoogleeraar NUMAN, in het Mengelwerk der Letteroefeningen voor het jaar 1825 medegedeeld, onder den titel van: *Proeven omtrent de werking van de smetstoffe der koepokken op onderscheidene huisdieren; met aanmerkingen daartoe betrekkelijk,*

Naar aanleiding der opgegevene Prijsvraag, gaat GITTERMANN nu op bl. 134 en verv. over, tot beantwoording van dat gedeelte derzelve, waarin gevraagd wordt: *Zoude het dienstig kunnen zijn, bij elke* EPIDEMIE *op nieuws te* VACCINEREN?

Na al hetgene hij tot hiertoe gezegd heeft, waardoor hij meent bewezen te hebben, dat eene in alle opzigten behoorlijk verrigte en afgeloopene koepok-inënting, voor het werkzaamste en zekerste middel moet gehouden worden, om

het

het ontstaan van de zoogenaamde gewijzigde kinderziekte te voorkomen, zoude hij nu kunnen overgaan, om evengemelde vraag, *in het algemeen ontkennend* te beantwoorden. Ware namelijk de koepok-inënting in alle landen, met alle vereischte zorgvuldigheid en inachtneming van alle daarop invloed hebbende omstandigheden verrigt geworden, dan zoude men de voorgestelde vraag, *volstrekt ontkennend* kunnen beantwoorden. Men zoude dezelve dan alleen kunnen aanbevelen, om ook die personen, welke uit hoofde van eene hun bijzonder eigene gesteldheid (*idiosyncrasie*) vatbaar mogten zijn voor eene tweede besmetting met de kinderpokken, ook daartegen te beveiligen, terwijl het voldoende zoude zijn in die gevallen, de koepok-inënting eens of tweemaal bij dezulken te herhalen. Daar wij intusschen door de, in de laatste jaren zoo dikwijls plaats gehad hebbende verschijning van de kinderpokken, na de voorafgegane koepok-inënting, tot het vermoeden gebragt worden, dat dezelve zeer waarschijnlijk, niet met de gevorderd wordende kennis van zaken en zorgvuldigheid is verrigt geworden, zoo vindt de Schrijver zich gedrongen, om dit gedeelte der Prijsvraag aldus te beantwoorden: dat in de *tegenwoordige tijden* eene herhaling der koepok-inënting niet alleen nuttig, maar zelfs noodzakelijk moet geheeten worden, en men de uitvoering daarvan niet al te lang moet uitstel-

len,

len, indien men voor het vervolg, de gewijzigde kinderziekte niet nog veelvuldiger wilde waarnemen. Te dien einde stelt hij voor, om alle tot op dezen dag *gevaccineerde* personen, van welke men niet door zeer geloofwaardige getuigen kan bewijzen, dat zij echte en volkomene koepokken gehad hebben, nog eens op nieuw met de koepokstof in te enten. Deze herhaling der inënting, naar het tegenwoordige standpunt der *vaccine*, niet alleen voor nuttig, maar zelfs voor noodzakelijk houdende, kan hij die herhaling slechts voor *eens* aanbevelen. — Hij merkt verder aan, dat die gevallen, in dewelke uit hoofde van eene zekere *idiosyncrasie*, de kinderziekte na de koepok-inënting plaats heeft, hier niet in aanmerking behooren te komen, omdat zelfs de natuurlijke kinderziekte, niet altoos voor eene tweede besmetting door dezelve beveiligt, en men van de koepok-inënting niet meer behoort te vorderen, dan zelfs de natuurlijke kinderpokken in staat zijn te geven.

Wij hebben kunnen zien, dat LUDERS deze zaak nergens uitdrukkelijk behandelt, ofschoon, wanneer men zijn werkje aandachtig leest, men uit hetzelve kan opmaken, dat ook hij, deze vraag in denzelfden zin als GITTERMANN zoude beantwoorden, indien men hem dezelve tot dat einde had voorgelegd. Immers zagen wij, dat hij op bl. 235 zegt, dat er, om ook hen, die te voren onvolkomen *gevaccineerd* waren geworden, voor

eene

eene naderhand plaats hebbende besmetting door de kinderziekte vrij te waren, geen beter middel is, dan om hen zoo verre zulks mogelijk zij, van deze besmetting te verwijderen, welk doel zal kunnen bereikt worden, *indien door eene zoo veel mogelijk algemeene koepok-inënting van hen, die of in 't geheel niet, of op eene bewezen onvolkomene wijze, door voorafgegane kinder- of koepokken zijn beveiligd geworden*, de smetstof der kinderziekte geheel vernietigd wordt.

Op bl. 139 tracht nu GITTERMANN, dat gedeelte der Prijsvraag te beantwoorden, waarin gevraagd wordt: *Zijn de middelen, in dit Rijk aangewend, om de koepok-inënting in het groot aantemoedigen, toereikend, om dezelve genoegzaam te bevorderen, en om de kinderziekte geheel te doen ophouden? Zoo niet: welke zouden dan de meest geschikte middelen zijn, om een zoo heilzaam oogmerk te bereiken?*

Daar de ondervinding leert, dat de koepok-inënting, in verre de meeste gevallen, waarin zij aangewend werd, de voortreffelijke eigenschap bezit, de vatbaarheid voor eene namaals plaats hebbende besmetting der kinderziekte, volkomen en volstrekt te vernietigen en de *gevaccineerden*, hun leven lang, voor de kinderziekte te beveiligen, zoodat in eenige, in evenredigheid weinige gevallen, na dezelve, eene bijzondere verscheidenheid der kinderziekte volgt, die eenen zach-

ten-

ten en van alle gevaren genoegzaam bevrijden loop heeft, en onder den naam van *gewijzigde kinderziekte* bekend is, zoo kunnen wij, zegt GITTERMANN, niet anders dan antwoorden, dat eene zooveel mogelijk algemeene verspreiding en aanwending der *Vaccine* het werkzaamst middel is, om het ontstaan der natuurlijke kinderziekte, zoo niet geheel te verhinderen, dan ten minste de algemeene *Epidemische* verspreiding te verhoeden. De ondervinding heeft dit reeds, in het vorstendom *Anspach* en het koningrijk *Beijeren* doen zien,

GITTERMANN aarselt dan ook niet, elken staat eene zooveel mogelijk algemeene en uitgebreide aanwending der koepok-inënting, op het dringendst en noodzakelijkst aan te bevelen, voegende hij hier nog de volgende aanmerkingen bij:

1. De ondervinding leert ons, dat zoolang de koepok-inënting eene vrijwillige aangelegenheid blijft, die ieder, naar zijne keuze, doen of nalaten kan, er altoos nog velen zullen gevonden worden, die zich tegen dezelve verzetten. Immers wij zien, dat het aanraden derzelve, van wege de overheid, als eene nuttige zaak, zeer weinig ingang vindt: het is dan om die reden, dat er een bepaald bevel van de hooge overheid noodig is, volgens hetwelk ieder vader of voogd zijne kinderen of pupillen, binnen eenen zekeren tijd van hunnen leeftijd, ter inënting met de koepokken moesten aanbieden, terwijl het aan

 de

de geneesheeren moest worden overgelaten, om te bepalen, of de koepok-inënting reeds mag ondernomen, of wegens omstandigheden nog vooreerst moet uitgesteld worden; want te regt zegt de schrijver: *Even gelijk het de betrekkingen eens staats vereischen, dat een bepaald aantal van mannen, door middel der zoogenoemde* MILITAIRE CONSCRIPTIE, *tot den oorlog bestemd worden, en voor het Vaderland, opdat hetzelve blijve voortduren, als het ware, den dood moet te gemoet gaan, zoo vorderen integendeel de regten der natuur, dat de staat ook, aan den anderen kant, zooveel mogelijk, voor het behoud zijner medeleden zorg drage; en voor dat oogmerk is, buiten allen twijfel, de wettelijke algemeene invoering der koepok-inënting, een uitstekend middel.*

2. Het verrigten der koepok-inënting moet volstrekt aan alle personen, die daartoe niet aangesteld zijn, op straf verboden, maar alleen aan *gepromoveerde* geneesheeren overgelaten worden.

3. Er moet in elken niet te wijd uitgestrekten omtrek of distrikt eener provincie, een geneesheer bijzonder aangesteld worden, aan wien de uitvoering der algemeene koepok-inënting, ambtswege wordt opgedragen, welke daarvoor eene evenredige besoldiging geniet, terwijl intusschen alle diegenen, welke de kosten der inënting zelven niet kunnen bestrijden, op eene *voor niet* in het werk gestelde koepok-inënting aanspraak kunnen

ma-

maken, tot welk doeleindc de staat besoldigde geneesheeren aanstelt.

5. Opdat geene der voor de koepok-inënting geschikte voorwerpen onbekend zouden blijven, behoorden de predikanten van ieder distrikt, op eenen bepaalden tijd, aan de aldaar met de inënting belaste geneesheeren, de namen van alle de kinderen op te geven, in het laatste halve of geheele jaar geboren.

(Dit echter vervalt hier te lande, daar, gelijk men weet, deze aangiften alhier, bij den ambtenaar van den burgerlijken stand geschieden).

5. Na openbare bekendmaking van den tijd wanneer, behoorde dan de algemeene wettelijke inënting, tweemalen in ieder jaar, volgens de zoo even vermelde lijsten, door de openbare en aangestelde geneesheeren ondernomen te worden.

6. Alle kinderen behoorden daaraan onderworpen te worden, kunnende alleen ziekte hierop eene uitzondering maken.

7. De geneesheeren met de inënting belast, verrigten dan dezelve op den vastgestelden tijd, zoo mogelijk in tegenwoordigheid van eenen bevoegden overheidspersoon.

8. Die voorwerpen, welke uit hoofde van ziekte, voor gemelde kunstbewerking ongeschikt geoordeeld worden, blijven of van de inënting uitgesloten, of moeten, na de genezing hunner ziekte, op nieuw aan de koepok-inënting onderwor-

pen worden, voor zoo verre de geneesheer hierover beslist.

9. Bovengemelde geneesheeren moeten de met koepokstof ingeënte kinderen, op den zevenden, negenden en elfden dag na de inënting, en wanneer de omstandigheden het vorderen, nog meermalen wederzien.

10. Wanneer het nu blijkt, dat bij een der ingeënte voorwerpen een of meer verschijnselen zich opdoen, die wij boven, als oorzaken van het ontstaan der gewijzigde pokken, opgaven, dan moeten de zoodanigen zich bij eene naastvolgende algemeene inënting, ter weder-inënting vinden laten, of, ingeval van nalatigheid, eene bepaalde bestraffing verwachten.

11. De tot inënting aangestelde geneesheeren behooren een naauwkeurig register van de door hen ingeënte kinderen, tevens aanmerkingen aangaande den loop der *Vaccinatie*, enz. te houden; hetwelk zij op zekeren bepaalden tijd, aan den stads geneesheer of *Physicus* van hun inëntingdistrikt moeten opzenden.

12. Elk ingeënt voorwerp moet van den geneesheer een schriftelijk bewijs krijgen, inhoudende, dat de koepokken derzelver regelmatigen loop gehad hebben, en dus waarschijnlijk tegen de natuurlijke kinderziekte beveiligen zullen, tevens de her-inënting vermeldende, indien dezelve heeft plaats gehad.

13. De overheid behoort om het half jaar of

jaar-

jaarlijks te onderzoeken, of ten opzigte van alle kinderen aan den opgelegden pligt voldaan is, en of zij van de bewijzen van inënting behoorlijk voorzien zijn.

14. Het zoude ook niet onvoegzaam kunnen genoemd worden, dat een zeker getal van de ingeënte kinderen, na een bepaald tijdperk, zich nog eens op nieuw aan de inënting onderwerpen moest, om te beproeven, of ook de tijd alleen eenigen invloed op de beveiligende kracht van de eerste koepok-inënting gehad had.

15. Er moet een streng opzigt der wetten worden in acht genomen, over de ten eenigen tijd voorkomende gevallen van natuurlijke en gewijzigde kinderpokken, om de verspreiding der besmetting, zoo veel mogelijk, voor te komen.

16. Ten zelfden einde, moet de inënting der natuurlijke pokken, streng verboden worden.

Wij zien dus, dat veel van hetgene hier door GITTERMANN, als middel is opgegeven, om de natuurlijke kinderziekte, door het invoeren eener algemeene koepok-inënting, zoo mogelijk geheel uit te roeijen, reeds in ons vaderland, van wege de hooge regering is daargesteld geworden, gelijk wij vooral, uit het sub no. 11, 12, 15 en 16. aangemerkte zien kunnen. Het voornaamste echter van dit alles, de invoering namelijk, van eene op hoog gezag steunende, gedwongene algemeene koepok-inënting, van de tot deze kunstbewerking geschikte kinderen, ontbreekt tot hier-

toe geheel en al. Het is waar, dat in sommige provincien (want het is mij onbekend, of dit een algemeene maatregel is) het verbod van het schoolgaan aan die kinderen, die niet *gevaccineerd* zijn geweest, of de natuurlijke kinderziekte hebben doorgestaan, eenigzins nader aan het doel zal doen komen, ofschoon ik voor mij niet geloof, dat ook deze maatregel, dat doel op eene genoegzame wijze zal doen bereiken. Uit hetgene ik hieromtrent in mijnen omtrek zie gebeuren, meen ik zelfs reden te hebben om te denken, dat onder de geringe volksklasse, hierdoor nadeel aan de opvoeding der jeugd zal toegebragt worden, daar verscheiden ouders liever hunne kinderen te huis houden, dan dezelve aan de koepok-inënting te onderwerpen. Ook te dezen opzigte zal de tijd moeten leeren, of dit middel, in verband met de andere, tot hetzelfde einde gebezigde middelen, aan het doel, hetwelk men er zich van voorstelt, zal beantwoorden. Alleen houde men mij nog deze aanmerking ten goede, dat het namelijk, naar mijne gedachten, noodzakelijk zijn zoude, op die genen, welke volgens de thans bestaande geneeskundige inrigtingen, de koepok-inënting mogen uitoefenen, een zeer waakzaam oog te houden, vooral na de, mijnes inziens, zoo noodlottige invoering van de uitdeeling van medailles aan hen, die het grootste aantal personen, *gratis gevaccineerd* hebben. Het zoude mij geene moeite kosten,

ten, hier meer over te zeggen, maar *exempla sunt odiosa.* De koepok-inënting is, zoowel met betrekking tot het *theoretische*, als tot het *praktische* gedeelte derzelve, geene zoo onverschillige kunstbewerking, dat het maar genoeg zoude zijn, velen *gevaccineerd* te hebben, zonder op de wijze hoe acht te slaan.

Wij hebhen gezien, dat LÜDERS, over de middelen om het ontstaan der kinderziekte bij *gevaccineerden* voor te komen, handelende, op bl. 222, en verv. hiertoe opgeeft:

1. Zorge te dragen voor eene volkomene koepok-inënting der in te enten voorwerpen; hierover zagen wij, dat GITTERMANN op bl. 106 van zijne verhandeling handelt, wanneer gevraagd werd; *welke is het middel om de gewijzigde kinderziekte voor te komen?*

2. Zegt LÜDERS, onder deze middelen te behooren, de daartoe gebruikte *lympha*, van tijd tot tijd uit de oorspronkelijke bron, van de echte pokken der koeijen te vernieuwen. — Boven zagen wij alreeds, dat GITTERMANN op bl. 126 zijner verhandeling, de noodzakelijkheid hiervan ontkent.

Op bl. 233, en verv. spreekt nu LÜDERS ten derde, over de middelen, die tot hetzelfde einde, van wege de regering, in het werk behooren gesteld te worden.

Over het geheel is LÜDERS het met GITTERMANN eens, dat de regering in deze aangelegenheid,

eene groote rol behoort te spelen, ofschoon hij tot het gevoelen schijnt over te hellen, dat dit niet door dwang behoort te geschieden; op bl. 238, echter zegt hij, dat in het land, alwaar zijne woonplaats gelegen is, de toestemming tot kerkelijke bevestiging, tot het uitoefenen van een ambacht en het aangaan van een huwelijk, slechts aan *gevaccineerden* verleend wordt.

Ik wil van dit gewigtig onderwerp niet afstappen, zonder alvorens nog eenige oogenblikken te hebben stilgestaan, bij de beantwoording van zekere, door het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap* uitgeschrevene prijsvraag, aan welk antwoord in het jaar 1822, de gouden eereprijs is toegewezen. De vraag luidde aldus: *welke maatregelen heeft men in de verschillende landen van* EUROPA *in het werk gesteld, om de wederstreving der menschen tegen de koepok-inënting te boven te komen? Van welken uitslag zijn die maatregelen geweest, en welke zouden daarvan in ons Vaderland kunnen worden aangewend?* — De schrijver van dit antwoord was, Dr. FRIEDRICH LUDWICH ANDREAS KOELE, Koninklijk Hanoversch Medicinaalraad en Hofmedicus te *Celle* in *Hanover*.

Na eene korte inleiding, toont hij het nut der koepok-inënting, op eene voldoende wijze aan; spreekt vervolgens over de vooroordeelen, die nog steeds tegen deze kunstbewerking heerschen; doet verder de noodzakelijkheid van het toezigt

der

der politie over dit gewigtig onderwerp, op eene duidelijke wijze zien; beschrijft dan de verordeningen, welke door de regeringen van *Europa*, *Engeland* uitgezonderd, betrekkelijk de uitoefening der koepok-inënting zijn ingevoerd geworden; spreekt daarna over datgene, hetwelk *Engeland* ten opzigte der verdere verbreiding van dit voorbehoedmiddel gedaan heeft; doet dan de gevolgen, van de tot dit einde in het werk gestelde maatregelen zien, om eindelijk op te geven, welke derzelve, in *het Koningrijk der Nederlanden* zouden kunnen en behooren ingevoerd te worden.

Ik zal hier deze laatsten kortelijk opgeven. Nadat hij het grootste getal van de in de Koninklijke besluiten, van den 7 September 1814 en den 18 April 1818, bevatte verordeningen, als hoogst nuttig en noodzakelijk heeft opgegeven, stelt hij voor, om bij deze nog de volgende te voegen:

1. Even gelijk in *Beijeren*, *Hessen*, *Baden* en *Hanover*, behoorden niet slechts weezen, vondelingen en de kinderen van bedeelden, tot eene gedwongene koepok-inënting verpligt te zijn, maar dit moest ook uitgestrekt worden, tot alle de standen der maatschappij, niet alleen omdat de verordeningen der politie, voor alle menschen van gelijke kracht behooren te zijn, maar vooral ook daarom, dewijl anders derzelver groot doel, eene algemeene en zekere invoering der koepok-inënting, in de eerste levensjaren der

kinderen, niet bereikt kan worden.

2. Daar de ondervinding geleerd heeft, dat onderrigtingen, vermaningen en belooningen, niet genoegzaam zijn, tot het doen opvolgen van politie-verordeningen, zoo behoorde men in het *Koningrijk der Nederlanden*, even als in andere landen, door geldboeten, en andere straffen deze verordeningen ten opzigte van de koepok-inënting te doen nakomen.

3. Het werk der koepok-inënting behoorde aan allen, die niet als *gepromoveerde* geneesheeren, of als behoorlijk geëxamineerde heelmeesters bekend staan, op zekere straffen verboden te worden.

4. De staat behoorde de kosten der inënting te dragen, daar, waar de ouders, uit hoofde van onvermogen, hiertoe buiten staat zijn.

5. De inënting der natuurlijke kinderziekte behoorde voor altoos verboden te worden, en de overtreding van dit verbod, zoowel aan de ouders van den aldus ingeënten, als aan de artsen, die de inënting verrigteden, gestraft te worden.

6. Men behoorde streng toe te zien, dat geene vagebonden of bedelaars, de kinderpokken van buiten in het rijk inbragten.

7. Indien desniettegenstaande zich hier of daar kinderziekte mogt vertoonen, dan moesten zoowel de ouders, voogden en opvoeders der kinderen, als de tot hulp geroepen geneesheeren, op straffen genoodzaakt zijn, dit aan de overheid bekend te maken, terwijl deze laatste zoodanig huis, al-

waar

waar dit plaats had, dadelijk buiten alle gemeenschap met andere menschen behoorde te stellen.

Ik zal hier alleen nog bijvoegen, dat de ondervinding tot nu toe genoeg geleerd heeft, dat alleen dwang, het doel, hetwelk men zich voorstelt, te weten, om door eene algemeen ingevoerde koepok-inënting, de kinderziekte eindelijk geheel te weren, kan bereiken, terwijl alle andere maatregelen, slechts als halve maatregelen moeten beschouwd worden, die nimmer datgene zullen daarstellen, hetwelk men er zich van beloofd heeft.

Er schiet ons nu alleen nog over, om kortelijk de resultaten te beschouwen, welke GITTERMANN op bl. 152 zijner verhandeling, uit het tot hiertoe medegedeelde afleidt, telkens derzelver overeenkomst aanwijzende, met het door LÜDERS op bl. 242, en verv., in zijne *Epicrisis* aangevoerde. Volgens GITTERMANN dan bezit:

1. de koepok-inënting in verre de meeste gevallen de eigenschap, van tegen eene volgende besmetting van kinderpokken, eene met volkomen zekerheid, volstrekte beveiligende kracht uitteoefenen.

Zie no. VIII der *Epicrisis* van LÜDERS.

2. Zoo als de zaken zich tegenwoordig bevinden, behooren wij echter, ofschoon zulks in slechts zeer weinige gevallen plaats heeft, toe te geven, dat de beveiligende kracht der koepok-inënting, zich niet volstrekt bewezen hebbe, maar dat na de-

dezelve, nog eene besmetting door de kinderpokken hebbe plaats gehad.

Vergelijk no. I en II der *Epicrisis* van LÜDERS.

3. Ook in deze gevallen echter, oefende de koepok-inënting nog eene zeer weldadige werking uit, daar de kinderpokken alsdan eene zeer goedaardige en zachte, bijna gevaarlooze geaardheid en beloop aannemen, waarom zij dan ook *gemodificeerde* pokken genoemd worden.

No. VI. der *Epicrisis* van LÜDERS.

4. Deze pokken verdienen, ten opzigte der burgerlijke wetten, de grootste opmerkzaamheid, omdat ze, zoowel door natuurlijke, als door kunst voortgebragte besmetting, bij hen, welke geene koepokken gehad hebben, wederom echte kinderpokken te weeg brengen.

Zie no. VII in vergelijking met no. XII der *Epicrisis* van LÜDERS.

5. Dezelve onderscheiden zich, op eene in het oog loopende wijze, zoowel van de echte kinderpokken, als van de *Varicellae*.

Vergelijk no. VII der *Epicrisis* van LÜDERS.

6. Het ontstaan dezer *gemodificeerde* pokken, berust niet alleen op toevallige omstandigheden, of slechts op eene met den tijd opgevolgde vermindering van de beveiligende kracht der koepokken, maar dezelve worden door zekere bepaalde oorzaken voortgebragt.

7. Deze oorzaken zijn alle van dien aard, dat zoo zij zich niet te allen tijde laten wegnemen,

zij

zij toch zeker volkomen vermeden kunnen worden, zoodat de waarde der beveiligende eigenschap, niet in het minste daardoor benadeeld wordt.

8. Het beveiligend vermogen der koepok-inënting is integendeel, door deze oorzaken slechts aan eene tijdelijke vermindering onderworpen en bewijst zich wederom daarna, in zijne volle kracht en oorspronkelijke gedaante.

Met het alhier onder, no. 6, 7 en 8 aangevoerde, vergelijke men hetgeen door LÜDERS, onder no. VIII van de *Epicrisis* gezegd is.

9. Het beste en werkzaamste middel derhalve, om ook het ontstaan der *gemodificeerde* pokken voor te komen, bestaat alleen in de echte en volkomene te noemen koepok-inënting zelve.

Ook LÜDERS stemt hierin met GITTERMANN overeen, wanneer hij onder no. X zijner *Epicrisis* hetzelfde aanmerkt, er echter nog bijvoegende, de nu en dan plaats hebbende vernieuwing der koepokstof, uit de versche *lympha* van de echte pokken der koeijen, benevens eene spoedige en algemeene inënting van alle voorwerpen, ten einde de gelegenheid, om door de kinderpokken besmet te worden, te vernietigen.

10. De koepok-inënting beveiligt ten gevolge van alle waarnemingen, nog tot op den huidigen dag tegen de natuurlijke pokken, en oefent hoogst waarschijnlijk dit vermogen, gedurende den geheelen leeftijd der ingeënte voorwerpen uit. Al-

waar

waar hetzelve echter door vreemde oorzaken eenige vermindering ondergaat, schijnt het, als of ook de tijd tevens eenigen invloed daarop hebbe.

LÜDERS spreekt in zijne *Epicrisis* hier niet over, doch in aanmerking nemende, wat wij boven op bl. 296, hieromtrent te kennen gaven, dan zien wij, dat hij hierin met GITTERMANN overeenstemt.

11. De herhaling der koepok-inënting dus, bij het uitbreken eener *Epidemie* van kinderpokken, wordt daardoor onnoodig, zoodra het verrigten der koepok-inënting, op eene andere en betere wijze in werking gebragt is. Doch in den tegenwoordigen tijd, zoude het in sommige landen ten minste, toch wel raadzaam zijn, de vroeger reeds met koepokstof ingeënte voorwerpen, nog eenmaal op nieuw aan dezelve te onderwerpen.

Dit vloeit uit het daar even, sub. no. 10, aangaande het aangevoerde omtrent het gevoelen van LÜDERS, van zelf voort.

12. De volkomene uitroeijing der kinderziekte eindelijk, zoude het beste kunnen volbragt worden, door eene zooveel mogelijke verbreiding der koepok-inënting en eene algemeene aanwending derzelve, door de wetten ingevoerd, met inachtneming van het boven nader opgegevene.

Men vergelijke bij LÜDERS no. X der *Epicrisis*, in verband met no. XII.

Zoo zien wij dan, dat, met welke wapenen men ook, zelfs nog in den tegenwoordigen tijd, de

de koepok-inënting moge aangevallen hebben, dezelve zich aan het oog van den voor dit geschenk der goede Voorzienigheid, dankbaren menschenvriend, uit dien strijd, als overwinnaar heeft blijven vertoonen.

Ik zoude hier kunnen eindigen, doch wil hier nog kortelijk melding maken, van zeker in het verleden jaar, te *Berlijn* uitgekomen werkje van Dr. J. L. CASPER, hetwelk tot titel heeft: *Beiträgen zur Medicinische statistik und staatsarzneikunde.* De schrijver spreekt onder anderen, *over de sterfte onder de kinderen te* BERLIJN. Het spreekt van zelf, dat hier op den voorgrond staat, de invloed der koepok-inënting op deze sterfte. De schrijver behandelt dit onderwerp met die grondigheid, welke hem door dit geheele werkje eigen blijkt te zijn. Alles wordt bij hem, door naauwkeurige aanteekeningen en sterflijsten bewezen. Hij blijft vooral stilstaan, bij het verwijt, hetwelk men de koepok-inënting gedaan heeft, dat ja, het sterven der kinderen aan de kinderziekte, door de koepok-inënting zeer verminderd is, maar dat daarentegen, de doodelijkheid van andere ziekten der kinderen, in eene steeds toenemende mate, zoude plaats hebben. Gezwegen van het voordeel der koepok-inënting, hetwelk door dat verminderen der sterfte aan de kinderziekte, uit dezelve voortspruit, zoo blijkt derzelver nut daaruit, dat die menigte van misvormingen en ziekten, welke het gevolg der kinderziekte

wa-

waren, met derzelver vermindering, om zoo te zeggen, geheel heeft opgehouden, met den hoogleeraar HUFELAND aanmerkende, dat de dood niet voor het ergste, hetwelk den mensch op aarde overkomen kan, behoort gehouden te worden, en dat het niet alleen een overvloed van bevolking is, welke het geluk der staten uitmaakt, maar dat dit meer gelegen is, in de hoedanigheid en bruikbaarheid van dezelve. Dr. CASPER tracht verder uit de Berlijnsche sterflijsten te bewijzen, dat de sterfte aldaar, na de invoering der koepok-inënting, ten aanzien van de geboorte en bevolking, zigtbaar heeft afgenomen en doet dit, onzes inziens, op eene overtuigende wijze.

Ziet hier de slotsom zijner onderzoekingen, aangaande dit gewigtig onderwerp.

1. Voorheen (vóór de invoering der koepok-inënting) stierf over het algemeen, van het twaalfde tot het tiende gedeelte des menschdoms aan de kinderziekte.

2. In *Berlijn* namelijk, overleed van de twaalf, die geboren werden, één aan de kinderziekte; thans echter, heeft dit slechs met *één* van de 116 geborenen plaats.

3. Daar het alzoo blijkt, dat thans meer kinderen dan te voren blijven leven, zoo zijn dan ook thans de ziekten der kinderen, in een betrekkelijk grooter aantal aanwezig, als voor de algemeene invoering der koepok-inënting.

4. Intusschen stierven voorheen te *Berlijn* aan

ziek-

ziekten der kinderen, 39 van de honderd, van allen, die geboren werden: thans slechts 34; of, met andere woorden, vóór de koepok-inënting, stierven er van de honderd geborenen 51, thans slechts 43 van hetzelfde getal. Dus sterven er thans minder kinderen, dan vóór de invoering der koepok-inënting.

5. In vroegeren tijd overleed over het algemeen te *Berlijn* jaarlijks één van de 28 inwoners, thans van de 34 slechts één. Dit pleit derhalve voor eene volstrekte vermindering der sterfelijkheid aldaar.

Ik eindig met de woorden van Dr. CASPER: dat de koepok-inënting dus, op den weg der overwinning harer weinige tegenstanders moge voortgaan, om de weldaden van een gezonder en langer leven over het nageslacht te verbreiden.

A. F. LUDERS,

PROEVE

eener

Oordeelk. Verhand.

van de bij

GEVACCINEERDEN

waargenomene

KINDERZIEKTE.

A. F. LUDERS.

PROEVE

eener

Oordeelk. Verhand.

van de bij

GEVACCINEERDEN

waargenomene

KINDERZIEKTE.

